



รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

The Cultural Heritage Immunity Process of the Floating-Market
Community in Ratchaburi Province

โดย

พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763034



รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

The Cultural Heritage Immunity Process of the Floating-Market
Community in Ratchaburi Province

โดย

พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763034

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



Research Report

Research Program

The Cultural Heritage Immunity Process of the Floating-Market
Community in Ratchaburi Province

By

Phrakhrusangharak Songphan Jayadatto, Asst.Prof., Dr.
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ratchaburi Buddhist College
B.E. 2563

Research Project Founded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763034

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อแผนงานวิจัย:	กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
ผู้วิจัย:	พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร.
หน่วยงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) วิเคราะห์การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๒) วิเคราะห์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๓) วิเคราะห์การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และ (๔) พัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยวิเคราะห์เนื้อหาจากกรณีศึกษาของโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ และใช้การสนทนากลุ่มเฉพาะเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ บุคลากรองค์กรภาครัฐ บุคลากรสถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชน และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง ตามลักษณะของการเป็นตัวแทนกลุ่มที่เหมาะสม จำนวน ๑๐ ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา เพื่อใช้เป็นฐานคิดสำคัญในออกแบบแนวทางการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พร้อมทั้งนำไปทดสอบระดับภาคสนาม โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน และวิเคราะห์กระบวนการปฏิบัติงานรายตัวชี้วัด ร่วมกับสถิติอ้างอิงเพื่อค้นหาคำความจริงจากการปฏิบัติงานตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

๑. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ซึ่งมีลักษณะเป็นนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกที่ไม่แสวงหาผลกำไร

๒. การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์

ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน คือ ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งมีลักษณะเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่มุ่งหมายให้ผู้ผ่านการอบรมมีจิตสำนึกรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอันเป็นประโยชน์ในเชิงสาธารณะ โดยมีรายละเอียดของหลักสูตรประกอบด้วยสาระการเรียนรู้ภาควิชาการและภาคปฏิบัติการ บนพื้นฐานการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ยึดหลักการประชาธิปไตย และให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมและความคิดสร้างสรรค์

๓. การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า ต้นแบบเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนิน ๖ ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ โดยมีกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อรณรงค์การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเน้นการเผยแพร่กฎหมายควรรู้สำหรับประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๔. การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า มีลักษณะเป็นการพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยยกระดับความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นทางการ ระหว่าง (๑) อำเภอดำเนินสะดวก (๒) เทศบาลดำเนินสะดวก (๓) คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก (๔) โรงเรียนอนุบาลวัดโชติทายการามสงเคราะห์ (๕) ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี (๖) ชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน และ (๗) ชมรมวิถีคลองวิถีไทย ซึ่งได้ลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” การนี้ ภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ ได้ร่วมกันออกแบบและผลิตวัตถุที่เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot) ที่แสดงความร่วมมือในการดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ พร้อมกันนี้ ยังได้สรรค์สร้างผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำ ณ พื้นที่ต้นแบบวัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งอยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก จำนวน ๑ ชิ้นงาน อีกด้วย ทั้งนี้ ผลการทดสอบระดับภาคสนาม พบว่า ผลการประเมินการปฏิบัติงานรายตัวชี้วัด ได้แก่ ผลการประเมินบริบท ผลการประเมินปัจจัยนำเข้า ผลการประเมินกระบวนการ และผลการประเมินผลผลิต พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

คำสำคัญ: กระบวนการ, ภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม, ชุมชนตลาดน้ำ

Research Program: The Cultural Heritage Immunity Process of the Floating-Market Community in Ratchaburi Province

Researcher: Phrakhrusangharak Songphan Jayadatto, Asst.Prof., Dr.

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ratchaburi Buddhist College

Fiscal Year: B.E. 2563

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The purposes of this research are (1) to analyze the cultural heritage management of the floating market community in Ratchaburi province (2) to analyze the formation of the cultural heritage immunity and to protect public benefits of the floating market community in Ratchaburi province (3) to analyze the formation of the cultural heritage conservation volunteer network of the floating market community in Ratchaburi province, and (4) to develop the constructive formation process of the cultural heritage immunity of the floating market community in Ratchaburi province. This research is the action research in which the data from the case studies of 3 sub-projects is analyzed. Focus group is used as a tool to collect data from sangha organization personnel, governmental organization personnel, educational institute personnel, community leaders, and leaders of the civilian organizations in the floating market community areas in Ratchaburi province. The 10 focus group participants were selected by purposive sampling method according to the appropriate group representative characteristics. The data was analyzed by the method of descriptive analysis in order to be utilized as the significant paradigm in designing the cultural heritage immunity development method of the floating market community in Ratchaburi province, and to test in the fieldwork level with 30 volunteers from the floating market community in Ratchaburi province. The operation process was, thus, analyzed per indicator with inference statistics to search for the truth from the operation that accorded with the action research pattern.

1. The cultural heritage management of the floating market community in Ratchaburi province finds that it is the innovation prototype of the cultural heritage works display of Klong Damnoen Saduak community, which characterizes modern technological innovation that elevates cultural heritage constructive learning via the electronic system at Wat Shotitayakaram Museum (Living Museum). The museum is considered as Klong Damneon Saduak community's nonprofit cultural heritage learning center.

2. The formation of the cultural heritage immunity and the protection of public benefits of the floating-market community in Ratchaburi province finds that the curriculum prototype is Damnoen Saduak floating market's curriculum prototype of the formation of the cultural heritage immunity and the protection of public benefits, which is characterized as the local curriculum that aims for the trainees who pass the course to possess love and cherished conscious towards community's cultural heritage that benefits public. The curriculum consists of academic and practical content based on a learner-centered learning basis and democratic principle. The curriculum emphasizes the participation process and creativity.

3. The formation of the cultural heritage conservation volunteer network of the floating market community in Ratchaburi province finds that the prototype of the cultural heritage conservation volunteer network of the floating market community in Ratchaburi province is Damnoen Saduak floating market community's cultural conservation volunteer network that is an unofficial network. The network organizes practical activities, which emphasizes the propagation of the laws that people who reside in Damnoen Saduak floating market community area should know, to campaign for cultural heritage and intangible cultural heritage conservation.

4. The constructive formation process development of the cultural heritage immunity of the floating market community in Ratchaburi province finds that it is Damnoen Saduak floating market community's inputs development of the cultural heritage immunity formation process. The process elevates the cooperation in conserving cultural heritage to the official network that links between (1) Damnoen Saduak district (2) Damnoen Saduak subdistrict (3) the sangha of Damnoen Saduak district (4) Wat Shotitayakaram Songkror Kindergarten (5) Ratchaburi Buddhist College Alumni Association (6) Khon Rak Damnoen Saduak Floating Market Association and (7) Vithee Klong Vithee Thai Association, in which these organizations signs "Damnoen Saduak Floating Market's Cultural Heritage Conservation Volunteer Network" Memorandum of Understanding. In this regard, the 7 associated networks cooperate in designing and producing the symbolic representative object (mascot), which portrays the cooperation in the constructive formation process of the cultural heritage immunity. In the meantime, the networks create a 3D artwork to convey the floating market community lifestyle at the Damnoen Saduak cultural prototype area which is located on the travel route of Damnoen Saduak floating market community. That is to say, the fieldwork test results finds that the results of the operation assessment per indicator include the context assessment result, the inputs assessment result, the process assessment result, and the product assessment result are all at a high level.

Keywords: Process, Cultural Heritage Immunity, Floating-Market Community

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ ภายใต้แผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ขอขอบคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะผู้เชี่ยวชาญของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อนุเคราะห์คำปรึกษา แนะนำ ในการปรับปรุง แก้ไข การวิจัยครั้งนี้ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ทั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การวิจัยครั้งนี้จะก่อประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษางานวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา สืบไป

พระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร.

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของแผนงานวิจัย	๔
๑.๔ เป้าหมายของการศึกษาวิจัย	๕
๑.๕ เป้าหมายของผลลัพธ์และตัวชี้วัด	๖
๑.๖ ปัญหาการวิจัย	๗
๑.๗ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด	๗
๑.๘ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๐
๑.๙ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๑๐ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย	๑๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๘
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับนวัตกรรม	๑๘
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการ PDCA	๒๖
๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ	๓๒
๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม	๔๕
๒.๕ แนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๘๓
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐๖

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๓ การศึกษา (Education) การประดิษฐ์นวัตกรรม (Engineering) และการบังคับใช้มาตรการทางกฎหมาย (Enforcement) เกี่ยวกับ มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๑๒
๓.๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๑๓
๓.๒ การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๑๘
๓.๓ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๒๓
บทที่ ๔ การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์	๑๒๘
๔.๑ แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๒๙
๔.๒ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๓๔
๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๕๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๕๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๕๕
๕.๒ อภิปรายผล	๑๕๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๖๓
บรรณานุกรม	๑๖๕
ภาคผนวก	๑๗๔
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย	๑๗๕

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ, รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย และอื่น ๆ	๑๗๙
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายกิจกรรมวิจัยต่าง ๆ	๑๘๓
ภาคผนวก ง การรับรองการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๙๐
ภาคผนวก จ ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากงานวิจัย	๑๙๒
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปแผนงานวิจัย	๑๙๕
ประวัติผู้วิจัย	๒๐๔



สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑.๑ เป้าหมายของการศึกษาวิจัย	๕
๑.๒ เป้าหมายของผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัด	๖
๑.๓ จำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)	๑๑
๔.๑ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี ด้านบริบท	๑๔๖
๔.๒ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี ด้านปัจจัยนำเข้า	๑๔๗
๔.๓ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี ด้านกระบวนการ	๑๔๘
๔.๔ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี ด้านผลผลิต	๑๕๐
๔.๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการ พัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม	๑๕๑

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย	๙
๒.๑ วงจรคุณภาพ (PDCA)	๒๘
๒.๒ วงล้อเดมมิง (Deming Cycle)	๓๑
๒.๓ หลักศูนย์	๘๗
๒.๔ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (เดิม) ปากคลองลัดพลี ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖	๙๖
๒.๕ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (ปัจจุบัน) คลองต้นเข็ม ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖	๙๖
๒.๖ คลอง แม่น้ำ และแหล่งน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๐๕
๓.๑ ต้นแบบการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๑๖
๓.๒ ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์ สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก	๑๒๑
๓.๓ ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๒๖
๔.๑ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของ ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี: บันทึกข้อตกลง (MOU)	๑๓๕
๔.๒ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของ ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี: พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU)	๑๓๗
๔.๓ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี: วัตถุที่เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot)	๑๔๑
๔.๔ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของ ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี: ผลงานศิลปะ ๓ มิติเชิงสร้างสรรค์ที่สื่อเรื่องราว วิถีชุมชนตลาดน้ำ	๑๔๒
๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๕๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มรดกทางวัฒนธรรม เป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตและได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง มรดกทางวัฒนธรรมบางอย่างกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและเป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคมสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และกฎหมายประเทศต่าง ๆ ทั้งในแถบทวีปยุโรปและเอเชีย ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็นสองประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งานจิตรกรรม เป็นต้น และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หรือตามกฎหมายไทยที่เรียกว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ได้แก่ ภาษา ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือ ดั้งเดิม เป็นต้น แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทจะมีความหลากหลายในตัวเองอยู่มากก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถแบ่งแยกเนื้อหาทั้งสองประเภทได้ชัดเจนเด็ดขาด เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมาโดยตลอด โดยเฉพาะงานจับต้องได้ซึ่งเป็นรูปธรรมนั้นมีพื้นฐานมาจากแนวความคิด ความเชื่อ และทักษะเทคนิค อันเป็นลักษณะนามธรรมของงานจับต้องไม่ได้ ลักษณะดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมขึ้น แสดงให้เห็นความโดดเด่นของพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดสืบมา อันจะนำไปสู่การคุ้มครองและสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมสืบไป^๑ มรดกทางวัฒนธรรมจึงมิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสวน เท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้^๒

^๑ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม, ๒๕๕๙): ๑๔๑.

^๒Feilden B.M. & J. Jokilehto, *Management Guidelines for World Heritage Sites*, (Rome: N.P., 1998), p. 11.

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติ จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ ๔๐% เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากการท่องเที่ยวทุกประเภทที่เกิดขึ้นทั่วโลก สอดคล้องกับที่ สมัชชาแห่งสหประชาชาติ ระบุถึง “ความสำคัญของการท่องเที่ยวระหว่างประเทศในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้ตระหนักถึงมรดกอันยาวนานของอารยธรรมต่าง ๆ นำไปสู่ความเข้มแข็งของสันติภาพในโลกที่ดีขึ้น”

มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในสังคมไทยเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทยและของเผ่าพันธุ์ท้องถิ่นนั้น ๆ และเป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติและความภาคภูมิใจของท้องถิ่นและของคนไทยทั้งชาติ ทำให้เกิดความรัก ห่วงแหน เห็นคุณค่า และก่อให้เกิดความรู้สึกความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ เป็นความมั่นคงของชาติ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมที่ยั่งยืน แทนที่คนไทยจะเป็นผู้บริโภควัฒนธรรมของชาติอื่นอยู่ฝ่ายเดียว

ข้อมูลดัชนีความเชื่อมั่นผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวในประเทศไทย ปี ๒๕๖๑ แสดงให้เห็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเดินทางมาเที่ยวประเทศไทย คือ ราคาที่คุ้มค่า (ร้อยละ ๓๖) อาหารไทย (ร้อยละ ๓๕) ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว (ร้อยละ ๓๔) และวัฒนธรรมไทยและศาสนา (ร้อยละ ๓๑) อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการบางส่วนประเมินสถานการณ์ท่องเที่ยวต่ำกว่าปกติ เนื่องจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นตัวฉุดรั้ง ทั้งความไม่มั่นใจต่อการเติบโตของเศรษฐกิจไทย และต้นทุนธุรกิจที่เพิ่มขึ้นอันเป็นผลมาจากเงินเฟ้อ นอกจากนี้ ผู้ประกอบการบางส่วนมีความกังวลเกี่ยวกับปัญหาจากแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวเริ่มเสื่อมโทรม หรือมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ หรือแหล่งท่องเที่ยวไม่น่าสนใจ เป็นต้น

โดยนัยนี้ หากพิจารณาในบริบทเชิงพื้นที่ของจังหวัดราชบุรี พบว่า มี “ชุมชนตลาดน้ำ” ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยมรดกทางวัฒนธรรมในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำ เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังกล่าวนี้นี้ สืบเนื่องจากการที่ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อให้ประชาชนใช้สัญจรไปมา กระทั่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ จึงส่งผลให้ “ตลาดน้ำ” มีชื่อเสียงในระดับโลก^๓ กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๓) ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี มี ๔ แห่ง ได้แก่

^๓ราตรี โตเฟ่งพัฒน์, ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๑-๑๗๔.

๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๒. ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก (ตลาดเก่า) ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บ่งชี้ว่า แม้ตลาดน้ำจะมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในการเติบโตนั้นมีปัจจัยหลายประเด็นเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลกระทบในเชิงลบต่อพื้นที่ คือ ปัญหาสภาพแวดล้อม หรือปัญหาการมุ่งเน้นการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคเป็นหลักมากกว่าการวางแผนใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รวมถึงปัญหาการรักษาวิถีชีวิตชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน เป็นต้น

จากข้อเท็จจริงและผลกระทบของปัญหาที่เกิดขึ้นกล่าวนี้ข้างต้น จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นโดยเร่งด่วน โดยการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งจำเป็นต้องเริ่มจากการวิเคราะห์การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน วิเคราะห์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน และวิเคราะห์การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นฐานคิดสำคัญนำไปสู่การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์ ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
- ๑.๒.๔ เพื่อพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์

๑.๓ เป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของแผนงานวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” นี้ นำไปสู่การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม โดยอาศัยแนวทางการเรียนรู้และการให้การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม (Engineering) และการบังคับใช้มาตรการทางกฎหมาย หรือจารีต หรือวิถีประเพณี (Enforcement) ตามทฤษฎี 3E-Model^๔ ซึ่งเริ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานอย่างเป็นระบบจัดเก็บข้อมูลและระบบบูรณาการข้อมูลจากหลายเรื่องเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ภาพรวมข้อมูลที่ผสมผสานกัน (Integrated Data for Holistic Information)

๑.๓.๑ วิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ใน ๓ มุมมอง จากกรณีศึกษาของโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ ซึ่งเป็นตัวแทนของการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ได้แก่

โครงการวิจัยย่อยที่ ๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน

โครงการวิจัยย่อยที่ ๓ การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๓.๒ สังเคราะห์แนวทางพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์ ในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ตามรูปแบบของการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D)

^๔3E-Model ประกอบด้วย E1-Education กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา E2-Engineering การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ และ E3-Enforcement มาตรการทางกฎหมาย หรือจารีต หรือวิถีประเพณี, ดูรายละเอียดใน พระสุธีรัตนบัณฑิต (บรรณาธิการ), ผลงานวิจัยเด่น สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ประจำปี ๒๕๖๐, (นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๓๖.

๑.๔ เป้าหมายของการศึกษาวิจัย

ตารางที่ ๑.๑

เป้าหมายของการศึกษาวิจัย

ชื่อผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เชิงเวลา	เชิงต้นทุน (บาท)
แผนงานวิจัย	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่มีประโยชน์และคุณค่าในเชิงวิชาการ และในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไขของการวิจัย	๘๗,๕๐๐
โครงการวิจัยย่อยที่ ๑	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่มีประโยชน์และคุณค่าในเชิงวิชาการ และในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไขของการวิจัย	๘๗,๕๐๐
โครงการวิจัยย่อยที่ ๒	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่มีประโยชน์และคุณค่าในเชิงวิชาการ และในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไขของการวิจัย	๘๗,๕๐๐
โครงการวิจัยย่อยที่ ๓	งานวิจัย ๑ เรื่อง ที่บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย	คุณภาพของงานวิจัยที่มีประโยชน์และคุณค่าในเชิงวิชาการ และในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน) หรือตามเงื่อนไขของการวิจัย	๘๗,๕๐๐
รวมทั้งสิ้น (ทุกโครงการ)				๓๕๐,๐๐๐

๑.๕ เป้าหมายของผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัด

ตารางที่ ๑.๒

เป้าหมายของผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัด

ชื่อผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เชิงเวลา	เชิงต้นทุน (บาท)
แผนงานวิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์การวิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๘๗,๕๐๐
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๑	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๘๗,๕๐๐
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๒	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๘๗,๕๐๐
โครงการวิจัย ย่อยที่ ๓	ผลลัพธ์ในเชิงปริมาณ ๑ ชิ้นงานที่สำเร็จตาม วัตถุประสงค์ของการ วิจัย	ผลลัพธ์ในเชิงคุณภาพ ที่ใช้ในเชิงวิชาการและ ในเชิงสาธารณะ	๑ ปี (๑๒ เดือน)	๘๗,๕๐๐
รวมทั้งสิ้น (ทุกโครงการ)				๓๕๐,๐๐๐

๑.๖ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๖.๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นอย่างไร
- ๑.๖.๒ การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นอย่างไร
- ๑.๖.๓ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นอย่างไร
- ๑.๖.๔ การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์ ควรเป็นอย่างไร

๑.๗ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

๑.๗.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มีเนื้อหาครอบคลุมการวิเคราะห์การเรียนรู้และการให้การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม (Engineering) และการบังคับใช้มาตรการทางกฎหมาย หรือ จารีต หรือวิถีประชา (Enforcement) ตามทฤษฎี 3E-Model จากโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ เป็นฐานคิดสำคัญในการออกแบบการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์

๑.๗.๒ ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มตัวอย่าง

ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ปรากฏในการวิจัยครั้งนี้ มีขอบเขตครอบคลุมประชากร/กลุ่มตัวอย่างในเชิงพื้นที่ทั้งทางอ้อมและทางตรง ดังนี้

๑. ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยทางอ้อม

โดยทางอ้อม จากการศึกษาวิจัยของโครงการย่อย ๓ โครงการ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามทฤษฎี 3E-Model ประกอบด้วย

๑.๑ โครงการวิจัยย่อยที่ ๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ประกอบด้วย (๑) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๕ คน และ (๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ คน และ (๓) อาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๓๐ คน

๑.๒ โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม และพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน ประกอบด้วย (๑) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๕ คน และ (๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ คน และ (๓) อาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๓๐ คน

๑.๓ โครงการวิจัยย่อยที่ ๓ การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ประกอบด้วย (๑) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๕ คน และ (๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ คน และ (๓) อาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๓๐ คน

๒. ประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยตรง

โดยตรง จากการศึกษาวิจัยในระดับแผนงานวิจัย ได้แก่ (๑) การสนทนากลุ่มเฉพาะร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๐ คน และ (๒) อาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ จำนวน ๓๐ คน

๑.๗.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ดังนี้

๑. ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก

พิกัดที่ตั้ง: ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๒. ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก (ตลาดเก่า)

พิกัดที่ตั้ง: ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๓. ชุมชนตลาดน้ำคลองลัดพลี

พิกัดที่ตั้ง: ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๔. ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า

พิกัดที่ตั้ง: ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๑.๗.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

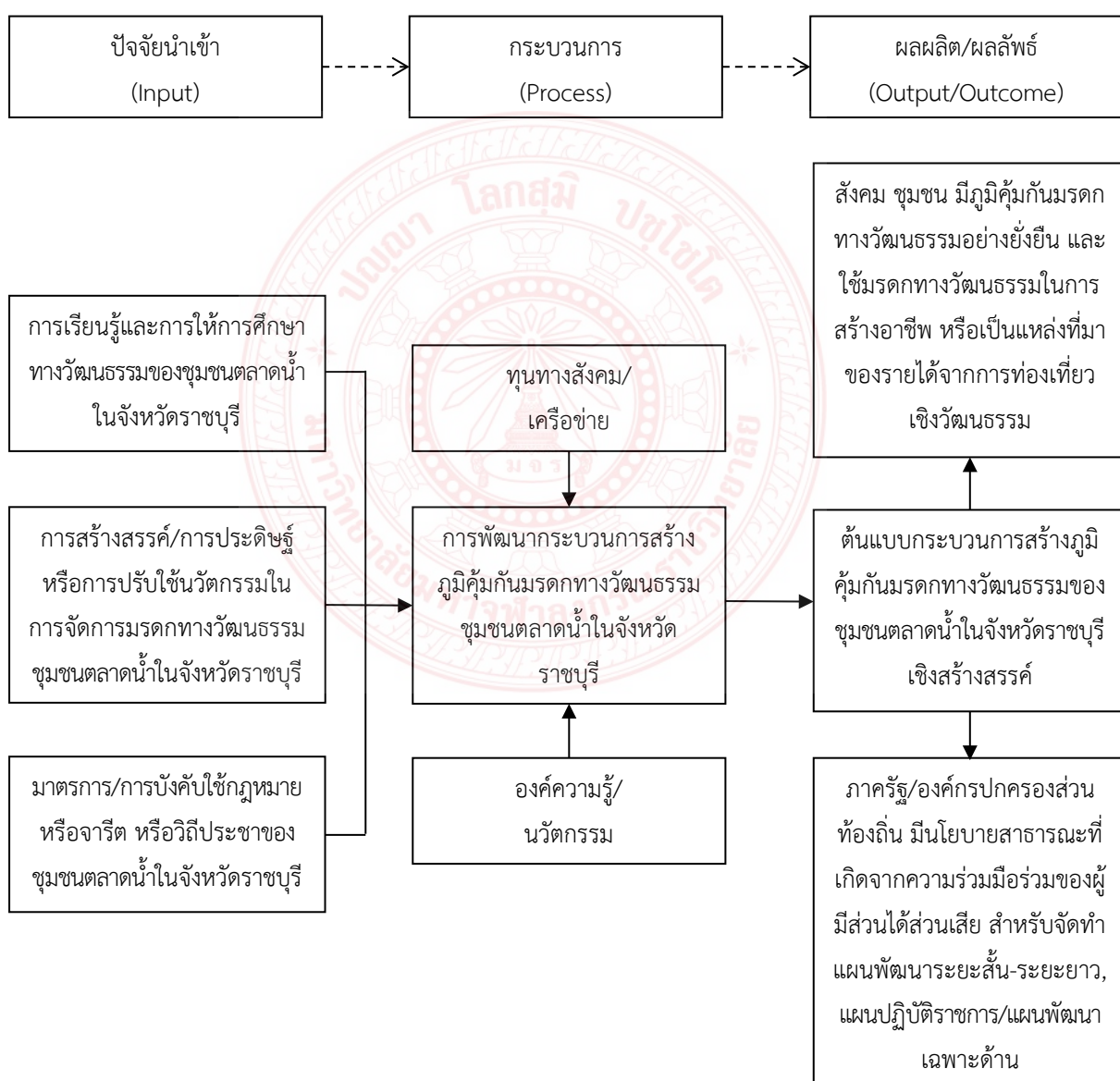
ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยทั้งสิ้น จำนวน ๑ ปี หรือ ๑๒ เดือน

๑.๗.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดสำคัญในลักษณะของกระบวนการที่ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต/ผลลัพธ์ (Output/Outcome) ดังนี้

ภาพที่ ๑.๑

กรอบแนวคิดการวิจัย



๑.๘ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๑.๘.๑ การพัฒนา หมายถึง การทำให้ดีขึ้นหรือทำให้เจริญขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งเป็นผลผลิตจากการใช้ปัจจัยนำเข้าและกระบวนการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดผลผลิตที่พึงประสงค์ โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีเป้าหมายอย่างชัดเจน และเน้นกลไกความมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย

๑.๘.๒ กระบวนการ หมายถึง ระบบวิธีในการนำปัจจัยนำเข้าซึ่งได้แก่ทรัพยากรทางการจัดการต่าง ๆ เข้ามาเป็นวัตถุดิบ และมาจัดกระทำให้เกิดผลผลิตหรือผลลัพธ์บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง กระบวนการในการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม โดยอาศัยองค์ความรู้ นวัตกรรม ทักษะทางสังคม และเครือข่าย เป็นปัจจัยสำคัญ

๑.๘.๓ ภูมิคุ้มกัน หมายถึง ภูมิคุ้มกันทางจิตใจหรือภูมิคุ้มกันทางสังคมเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ ซึ่งผลิตทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ คุณค่า และได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยเน้นการดำเนินการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมในมิติวัฒนธรรมซึ่งบูรณาการการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเครือข่ายในพื้นที่เป็นสำคัญ

๑.๘.๔ มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตและได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ ซึ่งมีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุของชุมชนตลาดน้ำ เป็นต้น และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ ฝีมือช่าง ภูมิความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชนตลาดน้ำ เป็นต้น

๑.๘.๕ ชุมชนตลาดน้ำ หมายถึง ชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันทางน้ำ โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง ชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี รวม ๔ ชุมชน ได้แก่ (๑) ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๒) ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก หรือตลาดเก่า ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๓) ชุมชนตลาดน้ำคลองลัดพลี ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และ (๔) ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เท่านั้น

๑.๙ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๙.๑ รูปแบบการวิจัย

แผนงานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๙.๒ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

๑. ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

แผนงานวิจัยนี้ มีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ได้แก่ บุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ บุคลากรองค์กรภาครัฐ บุคลากรสถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชน และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ตามสัดส่วน ดังนี้

ตารางที่ ๑.๓

จำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ที่	กลุ่ม	จำนวน (รูป/คน)
๑	บุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
๒	บุคลากรองค์กรภาครัฐในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
๓	บุคลากรสถาบันการศึกษาในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
๔	ผู้นำชุมชนในพื้นที่ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
๕	ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
รวม		๑๐

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ได้แก่ บุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ บุคลากรองค์กรภาครัฐ บุคลากรสถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชน และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ตามลักษณะของการเป็นตัวแทนกลุ่มที่เหมาะสม ประกอบด้วย

พระปิฎกโกศล, ดร.	รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี/ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาประกอบ โชติปัญโญ	เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
พระครูปลัดสมกิจ วรรณโม	เลขานุการเจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
นายชัชณิษฐ์ ประจวบวัน	นายอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
นางขวัญชนก ศรีประภา	นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
นางเกสินี เก่งทอง	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง	กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
นายศรันต์ สัณนันทน์	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
นางสุภาวดี สุขเกษม	ประธานชมรมคนรักซ์ตลาดน้ำดำเนิน อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์

ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๒. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

แผนงานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน

๑.๙.๓ เครื่องมือที่ใช้การวิจัย

แผนงานวิจัยนี้ มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และแบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ซึ่งมีรายละเอียดของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังกล่าว ดังนี้

๑. แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยใช้แบบสนทนากลุ่มเฉพาะที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เน้นการการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) เพื่อให้ได้คำตอบในเชิงเหตุผล โดยมีผู้วิจัยโดยฐานะเป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้จดบันทึก (Note Taker) ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะที่ผ่านการดำเนินการขอพิทักษ์สิทธิ์ และได้รับการรับรองเชิงจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเรียบร้อยแล้ว โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการสนทนา คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะเกิดแนวคิด และแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางของการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง ทั้งนี้ ผู้วิจัยในฐานะผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ได้กระตุ้นให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและลึกซึ้ง จากการอภิปรายโต้ตอบ แสดงความเห็น เล่าเรื่อง ประสบการณ์ร่วมกันตามประเด็นที่ผู้วิจัยโดยฐานะเป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) กำหนดขึ้นมาอย่างเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลหลังไหล (Flow) ออกมาจากการปฏิสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างสมาชิกในกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะด้วยตนเอง และระหว่างสมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะกลุ่มกับผู้วิจัยในฐานะผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เพื่อให้ได้แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์

๒. แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)

แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) สำหรับค้นหาความจริงในกรอบวิธีการปฏิบัติงานต้นแบบกิจกรรมพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งเป็นแบบสอบถามลักษณะเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) รวม ๔ ด้าน ซึ่งเป็นแบบสอบถามลักษณะมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ ประกอบด้วย

ประเมินบริบท (Context Evaluation) มีคำถามจำนวน ๓ ข้อ

ประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) มีคำถามจำนวน ๑๒ ข้อ

ประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) มีคำถามจำนวน ๑๐ ข้อ

ประเมินผลผลิต (Product Evaluation) มีคำถามจำนวน ๕ ข้อ

มีเกณฑ์การประเมิน ดังนี้

๕ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มากที่สุด

๔ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มาก

๓ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ ปานกลาง

๒ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อย

๑ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

สำหรับในตอนที่ ๒ นี้มี การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์^๕ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น มาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น น้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น น้อยที่สุด

^๕ประกอบ กรรณสูตร, สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

๑.๙.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

แผนงานวิจัยนี้ ได้ดำเนินการขอพิทักษ์สิทธิ์ และภายหลังเมื่อได้รับการรับรองเชิงจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว จึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ดังนี้

๑. ข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary)

ข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา บทความ บริการค้นหาข้อมูลภายใต้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลจากโครงการย่อย ๓ โครงการ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาวิเคราะห์ห้องคหะพยพที่เกี่ยวของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ใน ๓ มุมมอง (E1-Education กระบวนการเรียนรู้ และการให้การศึกษา E2-Engineering การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ และ E3-Enforcement มาตรการทางกฎหมาย หรือจารีต หรือวิถีประชา) ประกอบด้วย

โครงการวิจัยย่อยที่ ๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน

โครงการวิจัยย่อยที่ ๓ การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๒. ข้อมูลการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (ขนาดกลาง) โดยการอภิปรายโต้ตอบแสดงความเห็น/เล่าเรื่องประสบการณ์ ตามประเด็นที่ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) กำหนดขึ้นมาอย่างเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อมูลหลังไหลออกมาจากการปฏิสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างสมาชิกในกลุ่มด้วยกันเองและระหว่างกลุ่มสมาชิกกลุ่มกับผู้ดำเนินการสนทนา โดยเน้นการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) เพื่อให้ได้คำตอบในเชิงเหตุผล

๓. ข้อมูลจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action)

ข้อมูลจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยการประเมินผลปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)

๑.๙.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

แผนงานวิจัยนี้ มีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา บทความ บริการค้นหาข้อมูลภายใต้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลจากโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ที่ประกอบด้วยผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้จดบันทึก (Note Taker) ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ ได้แก่ บุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ บุคลากรองค์กรภาครัฐ บุคลากรสถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชน และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ได้ใช้หัวข้อปัญหาและคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยพยายามรักษาสำนวนเดิมไว้

๓. การวิเคราะห์ข้อมูลจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการวิเคราะห์ผลปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามประเด็นการวิเคราะห์กระบวนการปฏิบัติงานซึ่งครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome ร่วมกับสถิติอ้างอิงจะใช้เพื่ออธิบายความพึงพอใจและค้นหาความจริงจากการปฏิบัติงาน ตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ดังนี้

๓.๑ ค่าร้อยละ (Percentage)^๖ ดังนี้

$$P = \frac{X \times 100}{N}$$

P คือ ค่าร้อยละ

X คือ จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

N คือ จำนวนประชากร

^๖นิภา เมธาวีชัย, *วิทยาการวิจัย*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๘.

๓.๒ ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) ดังนี้

ค่าเฉลี่ย (Mean)^๗

$$\bar{X} = \frac{\sum fx}{N}$$

$\bar{X}$ คือ ค่าเฉลี่ย

$\sum fx$ คือ ผลรวมของผู้ตอบแบบสอบถาม

N คือ จำนวนประชากร

ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)^๘

$$S = \sqrt{\frac{N \sum fx^2 - (\sum fx)^2}{N(N-1)}}$$

S คือ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

$\sum fx$ คือ ผลรวมของผู้ตอบแบบสอบถามแต่ละระดับ

N คือ จำนวนประชากร

ทั้งนี้ นอกจากการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังแสดงหลักฐานเพิ่มเติมอื่น ๆ เช่น รูปภาพ เป็นต้น

๑.๑๐ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย

๑.๑๐.๑ ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๑๐.๒ ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน

๑.๑๐.๓ ต้นแบบเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๑๐.๔ การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

^๗ ส่องศรี ชมภูวงศ์, การวิจัย, (นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕.

^๘ ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แผนงานวิจัย เรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” นี้ ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน ดังนี้

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับนวัตกรรม

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการ PDCA

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

๒.๕ แนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับนวัตกรรม

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับนวัตกรรม โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของนวัตกรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของนวัตกรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

คำว่า “นวัตกรรม” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “Nova” ในภาษาละติน ซึ่งแปลว่า “ใหม่” ความหมายจากรากศัพท์ดังกล่าวนี้ นำไปสู่การตีความหมายเชื่อมโยงตามการรับรู้ของคนทั่วไปว่า เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งใหม่ ความคิดใหม่ หรือผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยนัยนี้ นวัตกรรม จึงหมายถึง สิ่งที่ทำให้ใหม่หรือแปลกไปจากเดิม ซึ่งอาจเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์^๑

^๑พงษ์ ภาวิจิตร, ยุทธศาสตร์ความได้เปรียบ, (กรุงเทพมหานคร: เอ. อาร์. อินฟอร์เมชั่น แอนด์พบลีเคชั่น, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙-๒๐.

นวัตกรรม หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่ หรือแปลกจากเดิม ซึ่งอาจเป็นความคิด วิธีการ หรือ อุปกรณ์ เป็นต้น^๒ นวัตกรรมเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของธุรกิจในปัจจุบัน ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ เนื่องจากองค์กรไม่สามารถยึดเอาความสำเร็จในอดีตมาสร้างความสำเร็จในปัจจุบันได้ ขณะที่ความสำเร็จในปัจจุบันไม่อาจนำมาต่อยอดความสำเร็จในอนาคตได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้นวัตกรรมจึงเป็นคำตอบที่นำไปสู่ความสำเร็จของธุรกิจ^๓

ดังข้อคิดในเชิงธุรกิจว่า “สร้างสรรค์นวัตกรรม หรือพ่ายในโลกรธุรกิจ” (Innovate or die) ด้วยสภาวะการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงและการประคับประคองธุรกิจให้ดำเนินไปด้วยความลำบากมากยิ่งขึ้น ดังนั้น การแข่งขันโดยอาศัยกลยุทธ์ราคาเพียงอย่างเดียวไม่อาจพาองค์กรสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนได้ การสร้างความแตกต่างให้โดดเด่นโดยอาศัยนวัตกรรมเท่านั้น ที่สามารถนำพาธุรกิจสู่ความสำเร็จได้อย่างถาวร แต่ในส่วนนักวิชาการด้านการตลาด ตระหนักถึงความสำคัญของนวัตกรรมในฐานะที่เป็นสิ่งที่แปลงความคิดไปสู่ความเป็นจริงทางการตลาด การที่นวัตกรรมมีวัตถุประสงค์หลายประการที่คาบเกี่ยวกันอยู่นำมาซึ่งคุณประโยชน์มหาศาลต่อองค์กร ไม่ว่าจะเป็นการลดต้นทุนการผลิตหรือการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ ตลอดจนรังสรรค์รูปแบบในการใช้สอยได้สมประโยชน์และหลากหลายกว่าเดิม ซึ่งความสมบูรณ์ของนวัตกรรมที่เข้ามาช่วยเติมเต็มความพึงพอใจให้แก่ผู้บริโภคได้สร้างความแตกต่างในเชิงจิตวิทยาการรับรู้ของผู้บริโภคอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การตัดสินใจซื้อที่ผู้บริโภคมีได้คำนึงถึงเฉพาะแต่บรรดาประโยชน์ที่ได้รับจากสินค้านั้น หากแต่ก้าวไปไกลถึงความพึงพอใจที่เหนือกว่าที่หาไม่ได้จากสินค้าอื่น^๔ ขณะเดียวกัน นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์มิได้ตีความจำกัดคุณค่าของนวัตกรรมไว้เพียงแค่คุณประโยชน์ในเชิงเศรษฐศาสตร์ที่มีต่อองค์กรเท่านั้น หากวิเคราะห์หยังลึกไปถึงประโยชน์ที่มีต่อมวลมนุษยชาติ โดยมีทัศนะว่า นวัตกรรมไม่ได้เป็นเพียงแค่การสร้างคามมั่งคั่งให้กับประเทศ หากแต่เป็นยิ่งกว่าสามัญสำนึกพื้นฐานที่สร้างสรรค์ให้มนุษยธรรม สร้างสิ่งใหม่ให้บังเกิดขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงแค่การผลิตสินค้าในรูปแบบลักษณะเดิม ๆ หากแต่จะทำให้จินตนาการกลายมาเป็นความจริง ได้ในที่สุด^๕

^๒ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๖๑๐.

^๓เอกชัย อภิศักดิ์ และทรงคนะ บุญขวัญ, การจัดการเชิงกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

^๔ธีรยุทธ วัฒนาสุโข, ๑๐๘ แปรนัยแห่งนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: เนชั่นมัลติมีเดียกรุ๊ป, ๒๕๔๙), หน้า ๖๗-๖๘.

^๕Foxall G.R., Corporate, (London: Billing & Sons, 1984), p. 17.

องค์ประกอบหลายประการสะท้อนให้เห็นความจำเป็นที่องค์การควรตระหนักถึงความสำคัญและส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมขึ้นภายในองค์การ ซึ่งที่ผ่านมาประเทศไทยถูกวิพากษ์ถึงปัญหาการขาดวัฒนธรรมในการสร้างนวัตกรรม ถึงขนาดระบุว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศไทยในเวทีระดับโลก^๖ ดังกล่าว ส่งผลให้ปัจจุบันนี้ สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ ได้เสนอให้วางรากฐานการพัฒนาวัฒนธรรมของประเทศไทยโดยเน้นไปที่การใช้ความคิดสร้างสรรค์เป็นธงนำแทนการใช้เงินทุน ด้วยการเสนอให้เลือกนำความสำเร็จที่มีการศึกษาพัฒนาไว้แล้วมาปรับใช้แทน เพื่อย่นระยะเวลาและต้นทุนในการวิจัยพัฒนาที่ต้องอาศัยงบประมาณและระยะเวลา^๗

นวัตกรรม เป็นการนำวิธีการใหม่ ๆ มาปฏิบัติหลังจากได้ผ่านการทดลองหรือได้รับการพัฒนามาแล้ว โดยผ่านขั้นตอนสำคัญ ๓ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) ขั้นตอนการคิดค้น (Invention) (๒) ขั้นตอนการพัฒนา (Development) และ (๓) ขั้นนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างจากการปฏิบัติเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติ^๘

นวัตกรรม (Innovation) เป็นความคิด การกระทำหรือวัตถุใหม่ ๆ ซึ่งถูกรับรู้ว่าเป็นสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตัวบุคคลแต่ละคนหรือหน่วยอื่น ๆ ของการยอมรับในสังคม ดังข้อความว่า “Innovation is a new idea, practice or object, that is perceived as new by the individual or other unit of adoption” การพิจารณาว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นนวัตกรรมนั้นขึ้นอยู่กับความรู้ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคลว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับเขา ดังนั้น นวัตกรรมของสังคมใดสังคมหนึ่งอาจไม่ใช่ นวัตกรรมของสังคมอื่น ๆ ก็ได้ ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของกลุ่มบุคคลนั้นว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับเขาหรือไม่ อีกประการหนึ่ง ความใหม่ (New) อาจขึ้นอยู่กับระยะเวลาด้วย สิ่งใหม่ ๆ ตามความหมายของนวัตกรรมไม่จำเป็นจะต้องใหม่จริง ๆ แต่อาจจะหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นความคิดหรือการปฏิบัติที่เคยทำกันมาแล้ว แต่ได้หยุดกันไประยะเวลาหนึ่ง ต่อมาได้มีการรื้อฟื้นขึ้นมาทำใหม่เนื่องจากเห็นว่าสามารถช่วยแก้ปัญหาในสภาพการณ์ใหม่นั้นได้ก็นับว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งใหม่ได้ ดังนั้น ความใหม่ของนวัตกรรมอาจหมายถึง สิ่งใหม่ ๆ ใน ๓ ลักษณะ คือ สิ่งใหม่ที่ยังไม่มีใครเคยทำมาก่อนเลย สิ่งใหม่ที่เคยทำมาแล้วลืมนึกไปแต่ได้มีการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่เพราะเหมาะสม และสิ่งใหม่ที่มีการพัฒนามาจากของเก่าที่มีอยู่เดิม^๙

^๖พงษ์ ภาวิจิตร, ยุทธศาสตร์ความได้เปรียบ, หน้า ๓๖.

^๗ปริดา ยังสุขสถาพร, พลวัตนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๕๙), หน้า ๙.

^๘Hughes T.E., *The Dynamics of Technological Change: Salient, Critical Problems and Industrial Revolutions*, Clarendon Press: Oxford, 1992), p. 23.

^๙Everett M. Roger, *Diffusion of innovations*, 3rd ed., (New York: Free Press, 1983), p. 56.

นวัตกรรม (Innovation) อาจหมายถึง ความคิดใหม่เทคนิควิธีการใหม่หรือสิ่งใหม่ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ อาจอยู่ในรูปแบบของอุปกรณ์วัสดุ (Hardware) วัสดุ (Software) และเทคนิควิธี (Techniques)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในหลากหลายแง่มุม พบว่า คำว่า “นวัตกรรม” มีการให้นิยามในหลายลักษณะ และหลายแง่มุมที่แตกต่างกันออกไป ตามพื้นฐานความรู้ และวิชาชีพของนักวิชาการที่ให้คำนิยาม อย่างไรก็ตาม หากได้พิจารณาในประเด็นที่เป็นแก่นหลักสำคัญของคำนิยามต่าง ๆ แล้วพบว่า มี ๓ ประเด็นที่เป็นมิติสำคัญของนวัตกรรม ประกอบด้วย

๑. ความใหม่ (Newness) สิ่งที่จะได้รับการยอมรับว่ามีคุณลักษณะเป็นนวัตกรรมได้นั้น มิติแรกที่จะต้องมียกคือความใหม่ หมายถึง เป็นสิ่งใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นตัวผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการโดยจะเป็นการปรับปรุงจากของเดิมหรือพัฒนาขึ้นใหม่เลยก็ได้

๒. ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) ในมิติประการที่สองที่ถูกกล่าวถึงเสมอ ในลักษณะของการเป็นนวัตกรรมก็คือการให้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ หรือการสร้างความสำเร็จในเชิงพาณิชย์ กล่าวคือนวัตกรรมจะต้องสามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้น ๆ ซึ่งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นอาจจะสามารถวัดได้เป็นตัวเงินโดยตรง หรือไม่เป็นตัวเงินโดยตรงก็ได้

๓. การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ (Knowledge and Creativity Idea) ในมิติที่สำคัญ ประการสุดท้ายของการเป็นนวัตกรรมที่สามารถสรุปได้จากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องก็คือการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ หมายความว่า สิ่งที่จะถือเป็นนวัตกรรมได้นั้นจะต้องเกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานของการพัฒนาให้เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่เกิดจากการลอกเลียนแบบหรือการนำเข้า เป็นต้น^{๑๐}

สรุปได้ว่า นวัตกรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้ใหม่หรือแปลกไปจากเดิม ซึ่งอาจเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างศักยภาพในการแข่งขันให้องค์การอยู่รอดได้ในระยะยาว โดยอาจเป็นความคิดสร้างสรรค์ของภายในหรือภายนอกองค์กรได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้ จำเป็นต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทขององค์กรนั้น ๆ เป็นสำคัญ โดยนัยนี้ นวัตกรรม จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการใช้ความรู้ ทักษะประสบการณ์ และความคิดสร้างสรรค์ ในการพัฒนาขึ้นซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ บริการใหม่ หรือกระบวนการใหม่ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ และสังคม

^{๑๐} ฤกษ์มนต์ วัฒนานรงค์, นวัตกรรมและเทคโนโลยีเทคนิคศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผลิตตำราเรียนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๔.

๒.๑.๒ ประเภทของนวัตกรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ประเภทของนวัตกรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

การจำแนกประเภทของนวัตกรรมอาจมีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทและเป้าประสงค์ของการใช้ประโยชน์จากนวัตกรรม ตามมุมมอง ๓ มิติ คือ (๑) มิติด้านเป้าหมายของนวัตกรรม (๒) มิติด้านการเปลี่ยนแปลงของนวัตกรรม และ (๓) มิติด้านการส่งผลกระทบต่อขอบเขตของการดำเนินงาน^{๑๑} การจำแนกประเภทของนวัตกรรมแบ่งได้หลายประเภทตามลักษณะขอบเขต และวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ การจำแนกที่พบบ่อย และมีการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงการวิจัย และการจัดการนวัตกรรม ประกอบด้วย ๓ ลักษณะ คือ การจำแนกตามเป้าหมายของนวัตกรรม (The Target of Innovation) แบ่งเป็น นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) และนวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) การจำแนกตามระดับของการเปลี่ยนแปลง (The Degree of Change) แบ่งเป็นนวัตกรรมในลักษณะฉีกขาด (Radical Innovation) และนวัตกรรมในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป (Incremental Innovation) และการจำแนกประเภทตามขอบเขตของผลกระทบ (The Area of Impact) แบ่งเป็น นวัตกรรมทางเทคโนโลยี (Technological Innovation) และนวัตกรรมทางการบริหาร โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. การจำแนกตามเป้าหมายของนวัตกรรม (The Target of Innovation) ได้แก่

๑.๑ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) คือ การพัฒนาหรือการนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ หรือวิธีการใช้แบบใหม่ ๆ ก็ได้ รวมไปถึงการปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิมที่มีอยู่ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ถือเป็นผลิตผลขององค์การหรือธุรกิจ โดยอาจจะอยู่ในรูปของตัวสินค้าหรือการบริการก็ได้ และตัวแปรหลักที่สำคัญของการพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์มี ๒ ตัวแปร คือ (๑) โอกาสทางด้านเทคโนโลยี หมายถึง องค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เครื่องมือ อุปกรณ์ และกระบวนการที่จะทำให้สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เกิดขึ้นได้ และ (๒) ความต้องการของตลาด หมายถึง ความต้องการของผู้ใช้ที่มีความต้องการในผลิตภัณฑ์ใหม่นั้นและพร้อมที่จะซื้อหรือใช้ และส่งผลทำให้ผู้เป็นเจ้าของนวัตกรรมได้รับประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจหรือสังคม เช่น บริษัท Apple ที่ได้มีการพัฒนานวัตกรรมผลิตภัณฑ์ด้านการออกแบบและการสื่อสารที่เรียกว่า iPod จนทำให้สามารถเป็นที่ต้องการและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ภายใต้รูปแบบและวิธีการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน ซึ่งก่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจอย่างมากมาย เป็นต้น

^{๑๑}สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ, “นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ”, วารสารบริหารธุรกิจ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๒๘ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓): หน้า ๕๐.

๑.๒ นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) หมายถึง การประยุกต์ใช้แนวคิด วิธีการ หรือกระบวนการใหม่ ๆ ที่ส่งผลให้กระบวนการผลิต และการทำงานโดยรวมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ในการออกแบบกระบวนการผลิตใหม่ เป็นต้น ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า นวัตกรรมกระบวนการ เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในองค์กร ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือ กรรมวิธีการผลิต การจัดจำหน่าย หรือรูปแบบการจัดการองค์กร ทั้งนี้ โดยมีเป้าหมายที่จะนำไปสู่การพัฒนา นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ ให้ไปถึงมือผู้บริโภค หรือผู้ใช้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อองค์กรมากที่สุด แม้ว่า นวัตกรรมผลิตภัณฑ์จะถูกมองเห็นได้ชัดเจนมากกว่า แต่นวัตกรรมกระบวนการก็มีความสำคัญมากเช่นเดียวกัน ในการที่จะทำให้องค์กรหรือธุรกิจมีความได้เปรียบในเชิงการแข่งขันทางธุรกิจ โดย นวัตกรรมกระบวนการส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปในเรื่องของ การควบคุมคุณภาพ และการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงกิจกรรม วิธีการ หรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบในระบบ กล่าวคือ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการและผลิตผล เช่น บริษัท Wall mart ซึ่งดำเนินธุรกิจค้าปลีก ที่สามารถพัฒนาระบบการกระจายสินค้า และการบริหารต้นทุน การขนส่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้สามารถจำหน่ายสินค้าได้ในราคาถูกกว่าคู่แข่ง และสามารถครองตลาดค้าปลีกในประเทศจีนที่มีกำลังซื้อมหาศาล เป็นต้น

๒. การจำแนกตามระดับของการเปลี่ยนแปลง (The Degree of Change) ได้แก่

๒.๑ นวัตกรรมในลักษณะเฉียบพลัน เป็นนวัตกรรมที่มีระดับความใหม่ ในลักษณะที่มีความแตกต่างไปจากกรรมวิธี และแนวคิดเดิมไปอย่างสิ้นเชิง หรือเป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน ดังนั้น นวัตกรรมที่มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงแบบเฉียบพลัน จึงมีนัยสำคัญมากกว่าการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เดิม แต่เป็นการออกแบบและใช้แนวคิดใหม่ทั้งหมดในการพัฒนา นวัตกรรม นอกจากนี้ นวัตกรรมในลักษณะเฉียบพลันจะทำให้เกิดการออกแบบที่เป็นต้นแบบใหม่ของนวัตกรรม รวมถึงแนวคิดของการออกแบบ และรายละเอียดขององค์ประกอบและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมด้วย นวัตกรรมที่มีลักษณะเฉียบพลันจะมีเพียง ๑๐% ของนวัตกรรมทั้งหมด ตัวอย่างนวัตกรรมที่มีลักษณะเป็นนวัตกรรมในลักษณะเฉียบพลัน เช่น กล้องถ่ายรูปแบบดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงมาจากกล้องถ่ายรูปที่ใช้ฟิล์ม โทรศัพท์ที่เกิดขึ้นแทนการส่งข้อความด้วยจดหมายหรือบันทึกข้อความ เป็นต้น ซึ่งนวัตกรรมในลักษณะเฉียบพลันจะมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นผู้นำตลาดของธุรกิจ รวมทั้งสามารถสร้างมูลค่าทางการตลาดและความอยู่รอดของธุรกิจได้มากกว่า นวัตกรรมที่มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

๒.๒ นวัตกรรมในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป นวัตกรรมประเภทนี้เป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจำนวนมาก และมีความถี่ในการเกิดบ่อยมากกว่านวัตกรรมในลักษณะเฉียบพลัน โดยมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไป มีการปรับปรุงระบบให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นทีละเล็กละน้อย จากเทคโนโลยีหรือสิ่งที่มีอยู่เดิม นวัตกรรมในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปเป็นนวัตกรรมที่เปลี่ยนแปลงจากความเชี่ยวชาญขององค์การหรือธุรกิจในเรื่องของเทคโนโลยีภายใต้โครงสร้างหรือสถาปัตยกรรมเดิม เช่น เครื่องซักผ้าที่มีการเปลี่ยนระบบกลไกการหมุน และประสิทธิภาพในการซักให้มีคุณภาพมากขึ้น หรือ เครื่องปรับอากาศที่มีการปรับปรุงระบบการฟอกอากาศ และการทำงานให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น นับว่าเป็นตัวอย่างของนวัตกรรมในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปที่เห็นภาพได้อย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า นวัตกรรมในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เป็นนวัตกรรมที่มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยจะพัฒนาจากพื้นฐานแนวคิดหรือการออกแบบจากผลิตภัณฑ์หรือกระบวนการที่มีอยู่เดิม ทั้งนี้ ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงจะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญ และข้อมูลความต้องการของลูกค้าที่องค์กรมีอยู่

๓. การจำแนกตามขอบเขตของผลกระทบ (The Area of Impact) ได้แก่

๓.๑ นวัตกรรมทางเทคโนโลยี เป็นนวัตกรรมที่มีพื้นฐานหรือขอบเขตของการพัฒนามาจากเทคโนโลยี โดยในปัจจุบันการพัฒนานวัตกรรมทางเทคโนโลยีมีบทบาทและความสำคัญต่อหลาย ๆ อุตสาหกรรม ทั้งนี้ เนื่องจากเทคโนโลยี ช่วยทำให้การพัฒนานวัตกรรมสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าหรือผู้บริโภค และสร้างความได้เปรียบในเชิงการแข่งขันได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นนวัตกรรมที่มีแรงผลักดันที่สำคัญของความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจการเมือง สิ่งแวดล้อม และความเป็นอยู่ของประชากร นวัตกรรมทางเทคโนโลยีจึงเป็นได้ทั้งนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ นวัตกรรมกระบวนการ นวัตกรรมที่มีลักษณะเฉียบพลัน และนวัตกรรมที่มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ถ้าการพัฒนา นวัตกรรมนั้นอยู่บนพื้นฐานของการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของนวัตกรรมทางเทคโนโลยียังจะส่งผลกระทบต่อรูปแบบ และระดับของการแข่งขันในเชิงธุรกิจได้อีกด้วย

๓.๒ นวัตกรรมทางการบริหาร เป็นเรื่องของการคิดค้น และเปลี่ยนรูปแบบวิธีการ หรือ กระบวนการจัดการองค์การใหม่ ที่ส่งผลให้ระบบการทำงาน การผลิต การออกแบบผลิตภัณฑ์ และการให้บริการขององค์การมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น เช่น การบริหารองค์การในลักษณะโครงสร้างองค์การแบบเมตริกซ์ การใช้แนวคิด Balanced Score Card ในการวางแผนและประเมินผลงานขององค์การ การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาองค์การ การพัฒนารูปแบบการดำเนินธุรกิจในลักษณะที่เป็น Open Business Models เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนานวัตกรรมแบบเปิดก็จัดได้ว่าเป็นลักษณะของนวัตกรรมทางการบริหาร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการดำเนินงานขององค์การหรือธุรกิจให้มีประสิทธิภาพหรือประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น

สังเกตได้ว่า นวัตกรรมทางการบริหาร เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับนโยบาย โครงสร้าง องค์กร ระบบ รูปแบบ และกระบวนการจัดการในองค์กร ซึ่งต่างจากนวัตกรรมทางเทคโนโลยีที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ และนวัตกรรมกระบวนการ

แม้ว่าการจำแนกประเภทของนวัตกรรมจะมีได้ในหลายมิติ กระบวนการที่ทำให้เกิด นวัตกรรมก็ยังสามารถพิจารณาได้หลายมุมมองด้วย โดยหากจำแนกตามปัจจัยหลักของการเกิด นวัตกรรม ซึ่งประกอบด้วย เทคโนโลยีและความต้องการของผู้บริโภค ทำให้สามารถจำแนกลักษณะ ของกระบวนการที่ทำให้เกิดนวัตกรรม ได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. การผลักดันด้วยเทคโนโลยี กล่าวคือ การเกิดนวัตกรรม เกิดขึ้นจากความเข้มแข็งของ การลงทุน และพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

๒. การดึงด้วยความต้องการของผู้บริโภค การเกิดนวัตกรรมในลักษณะนี้ เป็นการพิจารณา จากปัญหาและความต้องการของผู้บริโภคเป็นหลัก และนำกลับมาสู่การสร้างและพัฒนานวัตกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค

๓. การผสมผสานทั้งด้านเทคโนโลยีและความต้องการของผู้บริโภค เป็นการสร้างนวัตกรรม โดยคำนึงถึงทั้งความต้องการของ ผู้บริโภค และเทคโนโลยีที่มีอยู่ เพื่อพัฒนานวัตกรรมให้เป็นที่ต้องการ ของผู้บริโภคภายใต้การพัฒนาและยกระดับเทคโนโลยีที่มีอยู่ไปพร้อมกัน^{๑๒}

ประการสำคัญ คือ นวัตกรรมทางการบริหาร ถือเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับ นโยบายโครงสร้างองค์กร ระบบ รูปแบบ และกระบวนการจัดการในองค์กร ซึ่งต่างจากนวัตกรรมทาง เทคโนโลยีที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในนวัตกรรมผลิตภัณฑ์และนวัตกรรม กระบวนการ^{๑๓}

สรุปได้ว่า การจำแนกประเภทของนวัตกรรมแบ่งได้หลายประเภทตามลักษณะขอบเขต และวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งในมิติด้านเป้าหมายของนวัตกรรม มิติด้านการ เปลี่ยนแปลงของนวัตกรรม และมิติด้านการส่งผลกระทบต่อขอบเขตของการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม การจำแนกประเภทที่พบบ่อยและมีการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงการวิจัยและการจัดการ นวัตกรรมประกอบด้วย ๓ ลักษณะ คือ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์และบริการ นวัตกรรมกระบวนการ และ นวัตกรรมจัดการ

^{๑๒} รัช วรกิจโกศาทร, การจัดการนวัตกรรมสำหรับผู้บริหาร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนวัตกรรม แห่งชาติกระทรวง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

^{๑๓} งานนวัตกรรม ฝ่ายวิจัย คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, Innovation, (กรุงเทพมหานคร: คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มปป.), หน้า ๙.

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการ PDCA

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการ โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

กระบวนการ PDCA หรือวงจรคุณภาพ (PDCA) หรือวงจรเดมมิง (Deming Cycle) ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้แทนกันกับการจัดการคุณภาพ เพราะเดมมิง (Deming) เป็นคนผลักดันให้ผู้บริหารญี่ปุ่นยอมรับแนวคิดในการจัดการคุณภาพ และเป็นคนแรกที่มองว่าการจัดการคุณภาพเป็นกิจกรรมขององค์กรทั้งหมด ไม่ใช่แค่งานตรวจคุณภาพตามที่กำหนดหรือเป็นงานของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในการประกันคุณภาพ และเป็นคนแรกที่ระบุว่าคุณภาพเป็นความรับผิดชอบทางการบริหารของผู้บริหาร^{๑๔}

เดมมิง (Deming) รัฐโอไฮโอ เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ จบปริญญาตรีฟิสิกส์จากมหาวิทยาลัยไวโอมิง ได้ปริญญาเอกฟิสิกส์คณิตศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเยล เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๔๘๒ ทำงานอยู่กระทรวงเกษตรของสหรัฐอเมริกา ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘ ทำงานอยู่ที่สำนักสำมะโนประชากรอเมริกัน และโรงงานอุตสาหกรรมอาวุธของสหรัฐอเมริกา ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จนกระทั่งถึงเสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เดมมิง (Deming) เป็นศาสตราจารย์ทางสถิติอยู่ที่มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เดมมิง (Deming) ได้พบกับชีวฮาร์ต (Schewhart) นักสถิติที่ห้องทดลองของบริษัทเบลล์เทเลโฟน ในนิวยอร์ก ต่อมาได้รับความคิดเรื่องการควบคุมทางสถิติและความแปรปรวนเชิงสุ่มของกระบวนการทำงาน (Random variation of a Work Process) มาจากชีวฮาร์ต ต่อมาภายหลังเดมมิง (Deming) เริ่มบรรยายเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพในการผลิต เดมมิง (Deming) ออกไปบรรยายเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพในโรงงาน แต่ในเวลานั้นผู้บริหารในสหรัฐอเมริกาให้ความสนใจมาก

เดมมิง (Deming) เดินทางไปญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ สืบเนื่องมาจากหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นายพลแม็ก อาร์เธอร์ (Mac Arthur) ผู้บัญชาการกองกำลังทหารสหรัฐอเมริกาที่ยึดครองญี่ปุ่นอยู่ ได้ไล่ผู้บริหารระดับสูงและระดับกลางของบริษัทใหญ่ ๆ ของญี่ปุ่นออก โทษฐานที่คนเหล่านั้นเข้าไปพัวพันกับสงครามเสร็จแล้วก็หนุนคนรุ่นใหม่ขึ้นมาบริหารแทน นายพลแม็ก อาร์เธอร์ ขอความช่วยเหลือทางวิชาการมายังสหรัฐอเมริกา เริ่มจากการขอให้สหรัฐอเมริกาช่วยส่งคนไปทำสำมะโนประชากรที่ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกาจึงได้ส่งเดมมิง (Deming) ไป ซึ่งเริ่มประสบความสำเร็จมาบ้างแล้วจากการใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง (Sampling Methods) และเทคนิคการควบคุมทางสถิติเพื่อเพิ่มผลผลิตอุตสาหกรรมในสหรัฐอเมริกา เดมมิง (Deming) จึงนำเทคนิคการควบคุมทางสถิติมาเผยแพร่ที่ญี่ปุ่นด้วย

^{๑๔}แบงค์ (Bank) อ่างใน เรื่องวิทยุ เกษสุวรรณ, การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๙-๙๑.

ในเวลา ๓ ปีต่อมา สหภาพนักวิทยาศาสตร์และวิศวกรญี่ปุ่นได้เข้ามาให้ความสนใจเดมมิง (Deming) ในการเผยแพร่ความคิดเรื่องคุณภาพและการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต จนกระทั่งเดมมิง (Deming) มิ่งสามารถตั้งกลุ่มผู้บริหารหลักเพื่อกระจายความคิดออกไปสู่ผู้บริหารอื่น ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ มีผู้บริหารมาเข้าร่วมถึง ๔๐๐ กว่าคน ผู้บริหารที่อยู่ในกลุ่มนี้ล้วนแต่เป็นผู้นำในบริษัทสำคัญ ๆ เช่น โซนี่ นิสสัน มิตซูบิชิและโตโยต้า สาเหตุที่ทำให้เดมมิง (Deming) ประสบความสำเร็จอย่างมาก

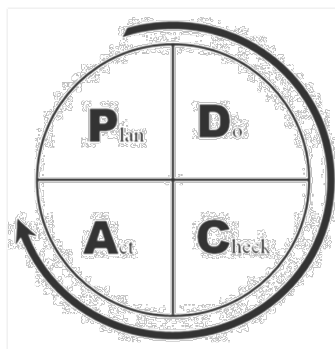
ความสำเร็จของเดมมิง (Deming) ก็เนื่องมาจากคนญี่ปุ่นได้สนใจการควบคุมคุณภาพด้วยวิธีการทางสถิติมาก่อน แต่ยังขาดทฤษฎี ทฤษฎีการควบคุมทางสถิติของเดมมิง (Deming) จึงทำให้คนญี่ปุ่นเข้าใจ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติงานได้ คนญี่ปุ่นจึงยอมรับแนวทางของเขา นับว่าเดมมิง (Deming) ได้มีส่วนช่วยพัฒนาอุตสาหกรรมญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ต่อมาในภายหลังญี่ปุ่นจึงตั้งรางวัลเดมมิง (Deming Prize or Deming Award) ให้กับบริษัทที่มีผลงานดีเด่นในด้านคุณภาพมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๒๓ โทรทัตส์เอ็นบีซีจึงนำเอาผลงานของเดมมิง (Deming) กลับไปเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา ยกย่องให้เดมมิงเป็นบิดาแห่งคลื่นลูกที่สามของการปฏิวัติอุตสาหกรรม (father of the third wave of the industrial revolution) ชื่อเสียงของเดมมิง (Deming) จึงเป็นที่รู้จักกันทั่วสหรัฐอเมริกาและทั่วโลก ในสหรัฐอเมริกามีการตั้งกลุ่มศึกษาและดำเนินการตามทฤษฎีของเดมมิง (Deming) เป็นจำนวนมาก นอกเหนือจากนั้น ยังมีกลุ่มทำนองเดียวกันในอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และนิวซีแลนด์ หลังจากเดมมิง (Deming) เกษียณอายุก็ได้ไปบรรยายในระดับปริญญาโทและเอกที่มหาวิทยาลัยหลายแห่งและได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์เกียรติคุณของมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เดมมิง (Deming) จึงได้เขียนหนังสือ บทความ และจัดสัมมนาเรื่องคุณภาพเอาไว้เป็นจำนวนมาก

วัฏจักรคุณภาพของเดมมิง (PDCA) เป็นระบบการบริหารที่มีคุณภาพเป็นที่รู้จักแพร่หลายระบบหนึ่ง ประกอบด้วยขั้นตอนการวางแผน (Plan) การปฏิบัติตามแผน (Do) การตรวจสอบหรือการประเมิน (Check) การพัฒนาปรับปรุง (Action) โดยการใช้วัฏจักรคุณภาพของเดมมิง (Deming) ต้องดำเนินการอย่างมีวินัย ให้ครบวงจรหมุนเวียนไปไม่มีหยุด^{๑๕}

^{๑๕}วีรพจน์ ลือประสิทธิสกุล, TQM LIVING HANDBOOK: An Executive Summary, (กรุงเทพมหานคร: บีทีอาร์แอนด์ทีคิวเอ็มคอนซัลแทนท์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๒.

ภาพที่ ๒.๑

วงจรคุณภาพ (PDCA)^{๑๖}



วงจรคุณภาพ (PDCA: Plan Do Check Act) คือ องค์ประกอบหลักของวงจรการจัดการ โดยคำว่า หมุนให้เร็ว หมุนให้ถูกต้อง ที่อยู่ทางด้านขวาของวงจรการจัดการนั้น คือ การหมุนวงจรอย่างถูกต้องตามขั้นตอน ๑ รอบ จะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาได้ ๑ ระดับ การหมุนให้เร็วจะทำให้เกิดการปรับปรุงอย่างรวดเร็ว P (Plan) คือ จะเริ่มนับจากการแสวงหาจุดที่เป็นปัญหา ระหว่างระดับความแตกต่างจุดที่มุ่งหวังและสภาพที่เป็นจริง เมื่อจับจุดที่เป็นปัญหาได้แล้ว จัดทำแผนมาตรการในการแก้ไข แล้วจึงเข้าสู่ขั้น D หรือ do ต่อไป คือ การปฏิบัติตามแผนมาตรการแก้ไขแผนใหม่ล่าสุด เพราะแผนคือสิ่งที่ปรับปรุงแก้ไขได้อยู่เสมอ ต้องแน่ใจว่าแผนที่จะลงมือปฏิบัตินั้นเป็นแผนที่ใหม่ล่าสุดจริง ๆ C (Check) คือ การเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์กับค่าเป้าหมายเสมอ และ A (Act) คือ การปฏิบัติหลังการตรวจสอบ

วงจรคุณภาพ (PDCA) เป็นกิจกรรมที่จะนำไปสู่การปรับปรุงงานและการควบคุมอย่างเป็นระบบอันประกอบด้วย การวางแผน (Plan) การนำแผนไปปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการปรับปรุงแก้ไข (Act) กล่าวคือ จะเริ่มจากการวางแผน การนำแผนที่วางไว้มาปฏิบัติ การตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้ และหากไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่คาดหวังไว้ จะต้องทำการทบทวนแผนการโดยเริ่มต้นใหม่อีกครั้งหนึ่งและทำตามวงจรคุณภาพซ้ำอีก เมื่อวงจรคุณภาพหมุนซ้ำไปเรื่อย ๆ จะทำให้เกิดการปรับปรุงงานและทำให้ระดับผลลัพธ์สูงขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น การกระทำตามวงจรคุณภาพ จึงเท่ากับการสร้างคุณภาพที่น่าเชื่อถือมากขึ้นโดยจุดเริ่มต้นของวงจรคุณภาพอยู่ที่การพยายามตอบคำถามให้ได้ว่า ทำอย่างไรจึงจะดีขึ้น^{๑๗}

^{๑๖}ปริทรรศน์ พันธุบรรยงก์, แผนภูมิสุดยอดกลยุทธ์การจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: มณีสรร, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓.

^{๑๗}บรรจง จันทมาศ, การบริหารงานคุณภาพและเพิ่มผลผลิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ส.ส.ท., ๒๕๔๗), หน้า ๗.

ขั้นตอนที่ ๑ การวางแผน (Plan) ในบรรดาองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการของวงจรคุณภาพ นั้น ถือว่าการวางแผนเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด การวางแผนจะเป็นเรื่องที่ทำให้กิจกรรมอื่น ๆ ที่ตามมาสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะถ้าแผนการไม่เหมาะสมแล้ว จะมีผลทำให้กิจกรรมอื่นไร้ประสิทธิภาพตามไปด้วย แต่ถ้ามีการเริ่มต้นวางแผนที่ดี จะทำให้มีการแก้ไขน้อย และกิจกรรมจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ขั้นตอนที่ ๒ การนำแผนไปปฏิบัติให้เกิดผล (Do) เพื่อให้มั่นใจว่ามีการนำแผนการไปปฏิบัติอย่างถูกต้องนั้น เราจะต้องสร้างความมั่นใจว่าฝ่ายที่รับผิดชอบในการนำแผนไปปฏิบัติได้รับทราบถึงความสำคัญและความจำเป็นในแผนการนั้น ๆ มีการติดต่อสื่อสารไปยังฝ่ายที่มีหน้าที่ในการปฏิบัติอย่างเหมาะสม มีการจัดให้มีการศึกษาและการอบรมที่ต้องการเพื่อการนำแผนการนั้น ๆ มาปฏิบัติ และมีการจัดหาทรัพยากรที่จำเป็นในเวลาที่เหมาะสมด้วย

ขั้นตอนที่ ๓ การตรวจสอบ (Check) การตรวจสอบและประเมินผลลัพธ์ของการปฏิบัติตามแผน ควรจะต้องมีการประเมินใน ๒ ประการ คือ มีการปฏิบัติตามแผนหรือไม่ หรือตัวแผนการเองมีความเหมาะสมหรือไม่ การที่ไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้เป็นเพราะไม่ปฏิบัติตามแผนการ หรือความไม่เหมาะสมของแผนการ หรือจากทั้งสองประการรวมกัน เราจำเป็นต้องหาว่าสาเหตุมาจากประการไหน ทั้งนี้ เนื่องจากการนำไปปฏิบัติการปรับปรุงแก้ไขจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ถ้าความล้มเหลวมาจากแผนการที่จัดทำขึ้นไม่เหมาะสม อาจเป็นผลมาจากสาเหตุ ดังนี้

- ความผิดพลาดในการทำความเข้าใจกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่
- เลือกเทคนิคที่ใช้ผิดเนื่องจากมีข้อมูลข่าวสารไม่เพียงพอและมีความรู้ในขั้นตอนการวางแผนไม่เพียงพอ

- ประเมินผลกระทบจากการปฏิบัติตามแผนผิดพลาด
- ประเมินความสามารถของบุคลากรที่ต้องนำแผนมาใช้ผิดพลาด

ถ้าความล้มเหลวจากการไม่ปฏิบัติตามแผน อาจเป็นผลมาจากสาเหตุต่อไปนี้

- ขาดความตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุง
- การติดต่อสื่อสารที่ไม่เหมาะสมและความเข้าใจในแผนไม่เพียงพอ
- การให้การศึกษาและการฝึกอบรมไม่เพียงพอ
- ปัญหาเกี่ยวกับตัวผู้นำและการประสานงานระหว่างการปฏิบัติ

- ประเมินทรัพยากรที่ต้องใช้น้อยเกินไป

ขั้นตอนที่ ๔ ปฏิบัติการปรับปรุงแก้ไข (Act) ถ้าความล้มเหลวมาจากการวางแผนที่ไม่เหมาะสม การทบทวนแผนการเท่านั้นไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหา ต้องมีการปรับปรุงคุณภาพของกระบวนการวางแผนโดยการหาปัจจัยที่ไม่เหมาะสม สาเหตุของการวางแผน และทำการปฏิบัติการแก้ไข ความก้าวหน้าของการปรับปรุงจะเกิดขึ้นได้โดยการกำจัดสาเหตุ และขั้นตอนที่สำคัญ ก็คือ การทบทวนแผนการที่ต้องมีการชี้แจงถึงสาเหตุแห่งความล้มเหลวอย่างถูกต้องและมีการเปลี่ยนแปลงแผนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ความล้มเหลวเป็นไปได้อย่างหลายประการ ดังนี้

- ในกรณีที่ผลลัพธ์ต่ำกว่าเป้าหมายจะต้องมีการทบทวนแผนของมาตรการแก้ไขแล้วดูว่าสิ่งที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่นั้นมีสิ่งใดที่ปฏิบัติได้ทันทีให้ลงมือปฏิบัติเลย ส่วนสิ่งที่ปฏิบัติไม่ได้ทันที ให้สะท้อนสู่แผนการแก้ไขปัญหารอบต่อไป

- ในกรณีที่ผลลัพธ์ดีกว่าเป้าหมาย จะต้องมีการทบทวนการกำหนดเป้าหมายว่าต่ำเกินไปหรือไม่ ควรมีการปรับเป้าหมายให้ดีกว่าเดิมหรือไม่ ผลลัพธ์เหนือกว่าความคาดหวังโดยปัจจัยภายนอกอื่น ๆ หรือไม่

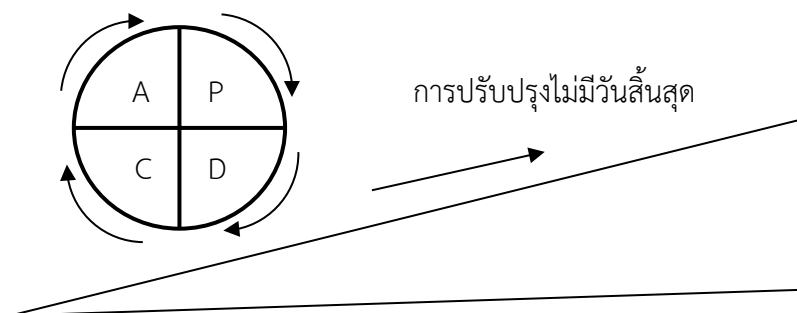
- ในกรณีที่ผลลัพธ์ได้ตรงตามเป้าหมายให้ทบทวนว่าได้มีการปฏิบัติตามแผนมาตรการแก้ไขครบถ้วนหรือไม่ ถ้าใช่ แสดงว่าแผนนี้ถูกต้องและควรกำหนดเป็นวิธีการปฏิบัติงานมาตรฐานเพื่อรักษาให้ผลลัพธ์คงอยู่ในระดับที่ต้องการต่อไป

ดังนั้น ควรมีการวางแผนการปรับปรุงคุณภาพเป็นรายปี และมีการทบทวนทุกปีเพื่อให้มั่นใจว่าแผนการดังกล่าวมีความเชื่อถือได้และเหมาะสม การนำวงจรคุณภาพไปปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่องในทุกระดับขององค์กร จะทำให้เราสามารถปรับปรุงและเพิ่มคุณภาพงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเห็นผลลัพธ์ที่ชัดเจน เมื่อปัญหาเดิมหมดไปเราก็สามารถแก้ปัญหาใหม่ ๆ ได้ด้วยวงจรคุณภาพต่อไป^{๑๘}

โดยนัยนี้ การทำตามวงจรคุณภาพต้องทำซ้ำไปเรื่อย ๆ เพื่อสรุปเป็นบทเรียนอยู่ตลอด ยิ่งกว่านั้นต้องเข้าใจด้วยว่าการจัดการคุณภาพไม่ใช่สงครามที่ผู้บริหารจะรบชนะด้วยตัวคนเดียว การจัดการคุณภาพจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเป็นการกระทำทั่วทั้งองค์กร เพราะการจัดการคุณภาพเป็นปรัชญาสำหรับองค์กรและคนทุกคนในนั้น

^{๑๘}วิฑูรย์ สิมะโชคดี, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: เนตรนิมิตการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓-๔๗.

ภาพที่ ๒.๒
วงล้อเดมมิง (Deming Cycle)^{๑๙}



จุดหมายที่แท้ของวงจรคุณภาพ (PDCA) ว่าเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการบริหารคุณภาพนั้น มิใช่เพียงแต่การปรับแก้ผลลัพธ์ที่เบี่ยงเบนออกไปจากเกณฑ์มาตรฐานให้กลับมาอยู่ในเกณฑ์ที่ต้องการเท่านั้น แต่เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงในแต่ละรอบของ PDCA อย่างต่อเนื่องเป็นระบบและมีการวางแผน PDCA ที่มีวนได้สูงขึ้นเรื่อย ๆ^{๒๐} การพัฒนาระบบหรือปรับปรุงวิธีการทำงานนั้น ๆ หรือการบริหารด้วยวงล้อ PDCA ทั้ง ๔ ขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ไม่สิ้นสุด เหมือนการหมุน วงล้อแบบการพัฒนา และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง^{๒๑}

สรุปได้ว่า กระบวนการคุณภาพ หรือวงจรคุณภาพ PDCA หรือวงจรเดมมิง (Deming Cycle) ประกอบด้วย การวางแผน (Plan) การดำเนินการตามแผน (Do) การตรวจสอบ (Check) และการปรับปรุงแก้ไข (Act) โดยการวางแผน การลงมือปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้ และหากไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่คาดหวังไว้ จะต้องทำการทบทวนแผนการโดยเริ่มต้นใหม่และทำตามวงจรคุณภาพซ้ำอีก เมื่อวงจรคุณภาพหมุนซ้ำไปเรื่อย ๆ จะทำให้เกิดการปรับปรุงงานและระดับผลลัพธ์ที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ

^{๑๙}เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ, หน้า ๙๙.

^{๒๐}สมศักดิ์ สินธุระเวชชัย, มุ่งสู่คุณภาพการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๘.

^{๒๑}บรรจง จันทมาศ, การบริหารงานคุณภาพและเพิ่มผลผลิต, หน้า ๘.

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของภูมิคุ้มกันทางจิตใจ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของภูมิคุ้มกันทางจิตใจ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

ภูมิคุ้มกันทางใจ หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลที่ประกอบด้วยความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ มีสติสัมปชัญญะ มีความหวัง มีความสามารถในการเผชิญปัญหา และมีความยืดหยุ่นในการปรับตัว^{๒๒}

คุณลักษณะของการมีภูมิคุ้มกันทางใจ คือ การมีความยืดหยุ่นทางอารมณ์ มีความสามารถในการฟื้นตัว ซึ่งเป็นศักยภาพที่เป็นสากลของบุคคล กลุ่มหรือชุมชน มีความสามารถที่จะป้องกันการสูญเสีย ลดความรุนแรง และผ่านพ้นจากการได้รับผลกระทบที่เกิดจากภาวะบีบคั้นต่าง ๆ ที่บุคคลต้องเผชิญได้ด้วยดี ความยืดหยุ่นทางอารมณ์ยังเป็นการช่วยเสริมสร้างให้บุคคลมีการพัฒนาทางความคิดและมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ และรับรู้ในสิ่งที่ตนเองเป็นอย่างเหมาะสม ด้วยความเชื่อที่ว่า

๑. ตนเป็นคนมีความสามารถมีความรู้สึกลั่นคองทางใจ เชื่อในคุณค่าและความสามารถของตนเองในการควบคุมจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม

๒. ตนมีความสำคัญมีค่ามีความหมายเป็นที่ยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวกลุ่มหรือสังคมที่แวดล้อม

๓. ตนมีพลังอำนาจ มีความสามารถในการควบคุม หรือแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่อาจจะเข้ามาส่งผลกระทบต่อชีวิตของตนเองได้

นอกจากนี้ ความยืดหยุ่นทางอารมณ์ ยังช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต และทักษะในการเผชิญกับปัญหาในรูปแบบต่าง ๆ

^{๒๒}อรพินทร์ ชูชม, สุภาพร ธนะชานันท์ และทัศนาก ทอภักดี, “ปัจจัยเชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชน”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๔, หน้า ๙๙.

ภูมิคุ้มกันทางใจ หรือพลังสุขภาพจิต (RQ-Resilience Quotient) เป็นสิ่งที่ทำให้คนเราสามารถผ่านพ้นภาวะวิกฤตหรือเหตุการณ์ร้าย ๆ ไปได้โดยมีการฟื้นฟูสภาพอารมณ์และจิตใจได้อย่างรวดเร็วไม่จมอยู่กับความทุกข์ มีความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ดี สามารถกลับมาดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขอีกครั้ง อาร์คิว (RQ) เป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของบุคคลที่ทำให้สามารถรับมือกับเหตุการณ์ไม่คาดฝันได้อย่างแข็งแกร่ง มีองค์ประกอบสำคัญอยู่สามเรื่อง (ฮิด-ฮิด-ฮู้) คือ ฮิด ได้แก่ การมีความเข้มแข็งทางจิตใจ สามารถทนทานต่อภาวะกดดันได้ดี จัดการความเครียดได้อย่างเหมาะสม ควบคุมอารมณ์ได้ดี ยึดมั่นกับทุกสถานการณ์, ฮิด ได้แก่ มีศรัทธาและกำลังใจที่ดีเชื่อว่าสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ย่อมผ่านพ้นไปได้ สามารถให้กำลังใจตัวเอง และได้รับกำลังใจจากคนรอบข้าง และฮู้ ได้แก่ สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคอย่างชาญฉลาด มีทักษะในการแก้ไขปัญหา หาทงออกได้อย่างเหมาะสม สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่^{๒๓}

ทุนทางจิตใจเชิงบวก (Positive Psychological Capital) เป็นปัจจัยที่จะสามารถเป็นภูมิคุ้มกันให้บุคคลฝ่าวิกฤติต่าง ๆ ไปได้ ประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังนี้

๑. ความเชื่อในความสามารถของตน (Self-Efficacy) เป็นความมั่นใจว่า ความสามารถของตนเพียงพอในการรับมือและเอาชนะต่อสิ่งที่ท้าทายที่ต้องเผชิญ

๒. ความยืดหยุ่น (Resiliency) เป็นความสามารถในด้านบวกในการต้านทานและรับมือกับความเครียดและอุปสรรคปัญหาอีกทั้งสามารถรื้อฟื้นตนเองกลับสู่สภาวะปกติได้อย่างรวดเร็วหลังเผชิญกับสถานการณ์ที่ยากลำบาก

๓. ความหวัง (Hope) เป็นความรู้สึกด้านบวกต่อจุดมุ่งหมายว่าจะสำเร็จได้ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ ความมุ่งมั่นพากเพียรในการค้นหาและทำตามกระบวนการวิธีเพื่อมุ่งสู่จุดหมายนั้น

๔. การมองโลกในแง่ดี (Optimism) เป็นความสามารถในการคาดหวังผลลัพธ์ด้านบวกท่ามกลางอุปสรรคปัญหา^{๒๔}

สรุปได้ว่า การมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจเป็นคุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลที่มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ เป็นคุณลักษณะหนึ่งที่จะช่วยป้องกันตัวเองไม่ให้ตกอยู่ในภาวะเสี่ยง หรือไม่มั่นคง หรือไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ พร้อมทั้งจะเผชิญผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทางสังคม รวมทั้ง สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

^{๒๓}ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา, “อีคิวพัฒนาสู่วุฒิภาวะทางอารมณ์”, ใน *จิตวิทยาครอบครัว*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๕.

^{๒๔}Luthans, *Organizational Behavior*, 8th ed., (New York: McGraw-Hill, 1998), p. 96.

๒.๓.๒ องค์ประกอบของภูมิคุ้มกันทางจิตใจ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ องค์ประกอบของภูมิคุ้มกันทางจิตใจ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

ภูมิคุ้มกันทางใจเป็นคุณลักษณะทางจิตใจ ที่ประกอบด้วยความสามารถในการเห็นคุณค่าในตัวเองตาม องค์ประกอบทั้ง ๕ องค์ประกอบ ดังนี้

๑. สติสัมปชัญญะ คือ การที่บุคคลมีความระลึกได้ และตระหนักรู้อย่างใส่ใจในการคิดพูด และกระทำให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม

๒. การพึ่งพาตนเอง คือ การที่บุคคลมีความเชื่อมั่นในตนเอง พึ่งพาจุดเด่นและความสามารถของตนเอง ใช้ความสำเร็จในอดีตที่จะสนับสนุนและกำหนดแนวทางการกระทำของตนเอง

๓. ความหวัง คือ การที่บุคคลรับรู้ว่ามีชีวิตมีความหมาย มีเป้าหมายหรือมีหนทางที่สามารถบรรลุได้

๔. การเผชิญปัญหา คือ วิธีการมุ่งแก้ปัญหาที่บุคคลใช้ความพยายามคิดหาหนทางแก้ปัญหาที่บุคคลเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวันหรือความเครียดด้วยตัวเอง หรือแสดงออกถึงความต้องการแก้ปัญหาโดยมีการขอคำปรึกษาในตัวปัญหานั้นกับแหล่งต่าง ๆ ที่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ และหาข้อมูลข่าวสารประกอบเพื่อช่วยแก้ปัญหา

๕. ความยืดหยุ่น คือ ความสามารถของบุคคลในการปรับตัวหรือฟื้นตัวกลับคืนมาได้จากการเผชิญปัญหาอุปสรรค มีจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคงในการอดทนต่ออุปสรรคและความเครียดสามารถจัดการกับความรู้สึกอารมณ์ของตนเองได้ ปรับอารมณ์ความคิดและพฤติกรรมให้เข้ากับสภาพการณ์และสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้

ภูมิคุ้มกันตนเป็นคุณลักษณะที่สำคัญลักษณะหนึ่งตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การมีภูมิคุ้มกันตน ประกอบด้วย การมีสติ-สัมปชัญญะ ความชอบเสี่ยง ความสามารถในการจัดการกับปัญหา และการมองโลกในแง่ดี ทั้งนี้ ปัจจัยจิตลักษณะเป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์ประกอบหนึ่งในการที่จะส่งเสริมให้บุคคลมีภูมิคุ้มกันทางใจ ตัวแปรจิตลักษณะที่ได้รับการกล่าวอ้างถึง เสมอว่ามีความเกี่ยวข้องกับการที่ทำให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขและทำประโยชน์ให้กับสังคมได้แก่ การมองโลกในแง่ดี การเห็นคุณค่าในตน การปรับตัวในครอบครัว และกัลยาณมิตร

คุณลักษณะของผู้มีภูมิคุ้มกันทางใจ มีดังนี้

๑. ความเชื่ออำนาจในตน คือ การที่บุคคลมีความเชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองไม่ว่าจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นผลเนื่องมาจากการกระทำของตนเอง

๒. การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว คือ การที่บุคคลรับรู้ได้รับความช่วยเหลือจากสมาชิกภายในครอบครัวทั้งทางจิตใจ อารมณ์ แสดงความรักเป็นห่วงใย เห็นใจ เข้าใจ ยอมรับ และให้กำลังใจพร้อมที่จะให้คำแนะนำปรึกษา

๓. การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน คือ การที่บุคคลรับรู้ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนทางด้านจิตใจ อารมณ์ แสดงความรักเป็นห่วงใย เห็นใจ เข้าใจ ยอมรับ และให้กำลังใจ

๔. ความสัมพันธ์กับบิดามารดา คือ การที่บุคคลรับรู้ว่าบิดามารดามีความรัก เข้าใจ เอาใจใส่ และมีสัมพันธภาพที่ดีต่อบุตร

๖. ความสัมพันธ์กับเพื่อน คือ การที่บุคคลรับรู้ว่ามีเพื่อนมีความรัก เข้าใจ เอาใจใส่ และมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน

๗. พอเพียงของบิดามารดา คือ การที่บุคคลรับรู้ได้รับการปลุกฝังจากบิดามารดาให้มีการดำรงชีวิตด้วยความพอเพียงใช้หลักเหตุผล มีสติ พึ่งพาตนเอง และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนตนเองให้ได้

๘. พฤติกรรมเอื้อสังคม คือ การที่บุคคลมีการปฏิบัติตนตามกฎระเบียบของสังคม ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมช่วยเหลือเอื้อเพื่อผู้อื่น และแบ่งปันสิ่งของเครื่องใช้ให้ผู้อื่น

๙. สุขภาวะทางจิต คือ การที่บุคคลมีความสุขพอใจในชีวิต การเห็นคุณค่าในตนเอง มีเป้าหมายในการดำรงชีวิต มีการพัฒนาตนเอง และมีความสามารถในการปรับตัวได้

ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ เป็นเครื่องมือในการป้องกันตัวเองไม่ให้ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงไม่มั่นคง หรือไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ในสภาวะสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง บุคคลที่มีภูมิคุ้มกันจะทำให้สามารถปรับตัวได้และมีชีวิตอยู่รอดได้ ภูมิคุ้มกันจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยบรรเทาความรุนแรงที่ได้รับจากผลกระทบการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิตได้แก่ความสามารถพึ่งพาตนเองได้ (Self-Reliance) และความสามารถในการปรับตัวเมื่อเกิดภาวะวิกฤติ (Resilience)^{๒๕}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจ คือ การมีเผชิญปัญหาด้วยความยืดหยุ่นได้ ดังนั้น คุณลักษณะของผู้มีภูมิคุ้มกันทางใจจึงเป็นบุคคลที่ความเชื่ออำนาจในตน การสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัว การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อน ความสัมพันธ์กับบิดามารดา ความสัมพันธ์กับเพื่อน พอเพียงของบิดามารดา พฤติกรรมเอื้อสังคม และมีสุขภาวะทางจิต

^{๒๕}อภิชาติ พันธเสน, “ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันเป็นกระบวนการ”, **รวมบทความการเสวนาสหสาขา ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๕๔**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสหวิชาการระหว่างสถาบันแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๒.

๒.๓.๓ การเห็นคุณค่าในตนเอง

จากการศึกษาเกี่ยวกับ การเห็นคุณค่าในตนเองจึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นการรับรู้ตนเอง คาดหวังเกี่ยวกับตนเอง และการประเมินความสามารถในแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นองค์ประกอบภาพในจิตสำนึกสร้างการรับรู้เรื่องความสามารถหรือข้อจำกัดของตนเอง^{๒๖} องค์ประกอบของการเห็นคุณค่าในตนเองออกเป็น ๕ ด้าน

๑. ด้านสังคม (Social) เป็นความรู้สึกของเด็กที่มีต่อตนเองในฐานะเป็นเพื่อนกันกับคนอื่น ๆ ว่า เด็กคนอื่น ๆ ชอบตน เคารพในความคิด ให้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยหรือไม่รู้สึกพอใจในสัมพันธภาพกับกลุ่มเพื่อนหรือไม่ เด็กที่สามารถเป็นไปตามความต้องการของสังคมจะรู้สึกดีกับลักษณะที่ตนเองเป็น

๒. ด้านการเรียน (Academic) เป็นการประเมินตนเองของเด็กในฐานะเป็นนักเรียนที่ไม่ใช่ประเมินจากผลการเรียน แต่เป็นการตัดสินความสำเร็จตามมาตรฐานของตนเองซึ่งโดยส่วนใหญ่จะกำหนดโดยครอบครัว เพื่อน และครู

๓. ด้านครอบครัว (Family) เป็นการสะท้อนความรู้สึกของเด็กในฐานะเป็นสมาชิกของครอบครัว เด็กที่รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าในครอบครัว ได้รับความรู้สึกปลอดภัย ได้รับความรักและการยอมรับจากพ่อแม่ พี่น้อง จะมีการเห็นคุณค่าในตนเองในทางบวกด้านครอบครัว

๔. ด้านรูปลักษณ์ (Body Image) เป็นการรวมกันระหว่างลักษณะทางกายและความสามารถขึ้นอยู่กับความพึงพอใจในการมองเกี่ยวกับลักษณะรูปร่างของตน เช่น เด็กหญิงจะสนใจในลักษณะรูปร่าง และเด็กชายจะสนใจในความสามารถด้านกีฬา แต่อาจเปลี่ยนแปลงในแต่ละคนและวัฒนธรรม

๕. ด้านทั่วไป (Global) เป็นการประเมินตนเองโดยทั่วไป ซึ่งการเห็นคุณค่าในตนเองทางบวกจะสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึก เช่น ฉันเป็นคนดี หรือฉันชอบทุกสิ่งเกี่ยวกับตัวฉันเอง^{๒๗}

ลักษณะของคนที่มีการเห็นคุณค่าในตนเอง จะประกอบด้วยความรู้สึกที่ดีต่อตัวเองมีความสามารถที่จะทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลถึงการปรับตัวได้เป็นอย่างดี ไม่รู้สึกว่าตนเองมีปมด้อย หรือขาดความเชื่อมั่น ไม่ตำหนิ เกลียด หรือลงโทษตัวเอง แต่มีความรู้สึกที่สมบูรณ์รวมทั้งสามารถเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี^{๒๘}

^{๒๖}Posse R. & Melgosa J., *New Lifestyle for Raising Your Child*, (Spain: Pujol&Amado, 2001), p. 151.

^{๒๗}Pope A.W., McHale S.M. and Craighead W.E., *Self-Esteem Enhancement with Children and Adolescents*, (New York: Pergamon, 1988), p. 3-4.

^{๒๘}มนูญ ตนะวัฒนา, *จิตวิทยาพัฒนาชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อีรพวงษ์การพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕.

การเห็นคุณค่าในตนเองมีผลต่อการดำเนินชีวิตในสังคม การเห็นคุณค่าในตนเองนั้นจะได้รับจากทางบ้าน โรงเรียนรวมทั้งสัมพันธภาพที่ดีจากสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ บุคคลนั้นก็จะแสดงให้เห็นถึงการมีการเห็นคุณค่าในตนเองโดยการเป็นสมาชิกที่ดี การที่บุคคลได้รับบุคลิกภาพที่แสดงถึงความสามารถและความเป็นไปได้ในความสำเร็จทั้งจากที่บ้านและโรงเรียน ส่งผลให้บุคคลรู้ถึงข้อจำกัดของตนเอง รวมทั้งบุคคลนั้นจะได้เปรียบในการค้นพบรูปแบบในการปรับตัวทางสังคมที่ดีที่สุด และมีความทุกข์ทางอารมณ์น้อย สัมพันธภาพทางสังคมเป็นไปในทางที่ดี เช่น เต็มใจยอมรับในการเป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มทำงาน มีการแบ่งปันความคิดและพรสวรรค์ขณะเดียวกันก็เข้าใจความสามารถและความคิดของบุคคลอื่น การพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของมนุษย์เป็นกระบวนการที่ช้าและซับซ้อน แต่ละบุคคลจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยทางกายภาพ สุขภาพจิต สังคม สิ่งแวดล้อมทางบ้าน และการศึกษาที่ได้รับมาในวัยเด็กแตกต่างกัน^{๒๙}

การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ โดยจะพัฒนาอย่างเห็นได้ชัดในช่วงวัยรุ่นที่เจริญเติบโตไปสู่การมีวุฒิภาวะ มีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและมโนภาพที่บุคคลมีต่อตนเอง เป็นวัยที่ต้องการการยอมรับจากผู้อื่นและให้ความสำคัญกับการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าในช่วงวัยอื่น ๆ^{๓๐} ลักษณะของบุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองทางบวกและทางลบ มีดังนี้

๑. บุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองทางบวกจะมีลักษณะกล้าบังคับบัญชา มีเหตุผล ควบคุมน้ำเสียงและอารมณ์ได้ มีมนุษยสัมพันธ์ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ กล้าสบตาเมื่อสนทนากับผู้อื่น กล้าเผชิญหน้า คล่องแคล่วในการพูด

๒. บุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองทางลบจะมีลักษณะหลีกเลี่ยงปัญหา ไม่ชอบแสดงเหตุผล ชอบแก้ตัวเมื่อล้มเหลว ใ้อวดเกี่ยวกับความสำเร็จ ชอบดูถูกผู้อื่นหรือชอบนิโทษ O'Connell

๓. บุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองทางบวกจะทำให้บุคคลนั้นเบิกบานใจ ร่าเริง มีความสุข มองโลกในแง่ดี ตั้งเป้าหมายสำหรับชีวิตการทำงานและจะทำให้มีความภาคภูมิใจเมื่อทำงานสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ รวมทั้งบุคคลเหล่านี้มีความสามารถในการยอมรับความยินดีและความผิดหวังได้ กล้าเผชิญหน้ากับความสับสนวุ่นวาย ความวิตกกังวลสามารถเปิดรับปัญหาสถานการณ์ทุกรูปแบบในชีวิต และพยายามที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และทักษะใหม่ ๆ จากผู้รู้ ไม่ยอมแพ้ที่ถอย เชื่อมมั่นในการตัดสินใจของตนถึงแม้ผลลัพธ์จะเป็นลบก็ตาม

^{๒๙}Posse R. & Melgosa J., *New Lifestyle for Raising Your Child*, p. 153-155.

^{๓๐}Atwater E., *Adolescence*, 3rd ed., (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1992), p. 229-

๔. บุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองทางลบ จะทำให้บุคคลนั้นรู้สึกหดหู่ใจ รู้สึกขาดที่พึ่ง ไม่สามารถต่อสู้กับชีวิต มองว่าตนเองด้อยกว่าคนอื่นทั้งในเรื่องเกี่ยวกับตนเองสังคม และอาชีพ เชื่อว่าตนเองมีค่าน้อย ประเมินความสามารถของตนต่ำถึงแม้ว่าตนจะมีพรสวรรค์ก็มักพูดกับตนเองว่า ฉันทำไม่ได้ ฉันเรียนรู้ไม่ได้ เมื่อมีความรู้สึกที่ตนไม่มีความสามารถจะต่อสู้กับสถานการณ์ ก็จะปฏิเสธความช่วยเหลือจากผู้อื่น (พ่อแม่ พี่น้อง เพื่อนสนิท เพื่อนร่วมงาน) อีกด้วย เพราะอายุที่จะให้ผู้อื่นรับรู้ว่าคุณค่าตนเองรู้สึกอย่างไร และอาจจะแสดงความต้อรัง ใจแข็ง เพื่อปิดบังปมด้อย เสมือนการป้องกันตนเองจากความเจ็บปวดเสียใจ โกรธ บุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองต่ำมักจะมีแนวโน้มโทษผู้อื่นสูง^{๓๑}

ปัจจัยหลักที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองแตกต่างกันไป จำแนกได้ ๔ ประการ ดังนี้

๑. การประเมินการสะท้อนกลับ (Reflected Appraisal) เป็นกระบวนการที่บุคคลจะประเมิน ตนเองว่ามีคุณค่าสูงหรือต่ำจากการรับรู้พฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางด้านวาจา หรือการแสดงกริยาต่าง ๆ คล้ายกับการมองตนเองผ่านกระจกเงา เช่น หากบุคคลอื่นแสดงความเคารพนับถือหรือชื่นชมต่อบุคคล บุคคลนั้นก็จะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง แต่หากบุคคลอื่นแสดงอาการดูถูกเหยียดหยาม บุคคลนั้นก็จะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำ ทั้งนี้ การประเมินการสะท้อนกลับจะมีผลกระทบต่อระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองมากหรือน้อยเพียงใด ก็จะขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้ประเมินสะท้อนกลับนั้นด้วย เช่น หากผู้ประเมินสะท้อนกลับเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ หรือเป็นผู้ที่มีความสนิทสนมกับผู้นั้นประเมินอย่างมาก การประเมินการสะท้อนกลับนั้นก็จะมีความผลกระทบต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองมากตามไปด้วย

๒. การเปรียบเทียบทางสังคม (Social Comparison) เป็นกระบวนการที่บุคคลจะประเมินคุณค่าของตนเองโดยนาตนเองไปเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น ผลจากการเปรียบเทียบจะทำให้บุคคลมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงขึ้นหรือต่ำลง ถ้าบุคคลเปรียบเทียบกับบุคคลที่อยู่ในสถานะที่ต่ำกว่าผลการประเมินจะก่อให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงขึ้น แต่หากบุคคลเลือกเปรียบเทียบกับบุคคลที่อยู่ในสถานะสูงกว่าก็จะทำให้เกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำลง ทั้งนี้ กระบวนการเปรียบเทียบทางสังคมมักจะส่งผลกับเพศหญิงมากกว่าเพศชาย

๓. การแสดงบทบาท (Role Playing) เป็นกระบวนการที่บุคคลรับรู้ถึงความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองจากบทบาทหน้าที่ที่บุคคลได้กระทำหรือที่บุคคลได้รับมอบหมาย หากบุคคลได้แสดงบทบาทในฐานะของผู้มีอำนาจหรือได้รับความสำคัญเพิ่มขึ้น แม้กระทั่งเพียงแค่นึกถึงงานที่จะได้รับมอบหมายในอนาคต บุคคลนั้นก็จะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเพิ่มสูงขึ้นได้

^{๓๑}Santrock J. W., *Adolescence*, 7th ed., (New York: McGraw-Hill, 1998), p. 319.

๔. การแบ่งแยกทางสังคม (Social Discrimination) เป็นกระบวนการที่บุคคลเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองอันเนื่องมาจากการถูกแบ่งแยกทางสังคม จะนำไปสู่ การรับรู้ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคล ตัวอย่างเช่น คนผิวดำและเพศหญิง ในบางสังคมจะมีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำอันเนื่องมาจากการกำหนดคุณค่าจากสังคม ทั้งนี้หากสังคมเปลี่ยนแปลงคุณค่าของบุคคลทางสังคมก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคลได้เช่นกัน^{๓๒}

ทั้งนี้ การพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเอง มีวิธีการต่าง ๆ เช่น สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง โดยคำนึงถึงความสำเร็จข้างหน้าของชีวิต ระลึกถึงตนเองเมื่อสามารถทำงานลุล่วงไปได้ด้วยดีโดยให้รางวัลตนเองด้วยการชมเชยตนเองหรือให้สิ่งที่มีความหมายจะช่วยให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่องานที่บุคคลทำมากขึ้น สะสมบันทึกความสำเร็จหรือทำสมุดบันทึกเพื่อเขียนบันทึกความสำเร็จที่ได้รับจากสิ่งที่ดีได้ดีเป็นเวลาติดต่อกันหลายสัปดาห์หรือหลายเดือนโดยอาจจะประสบความสำเร็จในโครงการต่าง ๆ การช่วยเหลือให้ผู้อื่นมีความสุขที่มีความสำคัญสำหรับตน เป็นต้น^{๓๓} กล่าวได้ว่า วิธีการพัฒนาการส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเอง ได้แก่ (๑) การให้ข้อคิดหรือการเสนอแนะโดยตรง (Direct Suggestion) เป็นการให้ข้อเสนอแนะโดยบุคคลอื่นหรือด้วยตนเอง เป็นการให้ข้อคิดที่ดีแก่ตนเอง โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าเป็นการเสริมแรงทางบวก หรือคำนึงถึงผลที่จะตามมา นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นประการแรกของการเสริมสร้างความรู้สึกการเห็นคุณค่าในตนเอง (๒) การเพิ่มความสำเร็จให้กับตนเองมากขึ้น (Increase Success) โดยการพยายามเพิ่มความสำเร็จให้แก่ตนเอง โดยการกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ (๓) การลดความคาดหวังลง (Decreasing Expectation) เป็นแนวทางในการลดความทุกข์ที่ตรงกับวิถีทางแห่งพุทธศาสนา และเป็นแนวทางแห่งปรัชญาตะวันออกอีกด้วย คือการตั้งระดับความคาดหวังให้เหมาะสมกับความสามารถที่แท้จริงของบุคคล และ (๔) การยุติการประเมินค่าตนเอง (Stop Rating Oneself) การที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้นับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแล้ว ไม่จำเป็นต้องมีการประเมินค่าตนเองอีกต่อไป ในขั้นนี้มีความเชื่อว่าความรู้สึกการเห็นคุณค่าในตนเองของบุคคลจะเพิ่มมากขึ้นเมื่อบุคคลนั้น ๆ เลิกพิจารณาการตัดสินค่าของตนเอง^{๓๔}

สรุปได้ว่า การเห็นคุณค่าในตนเองเป็นสิ่งที่มีการพัฒนาการเกิดขึ้นได้ตั้งแต่ในวัยเด็กจนกระทั่งถึงวัยกลางคน ซึ่งสามารถพัฒนาได้ทั้งจากตัวเองและได้รับจากบุคคลรอบข้างโดยเฉพาะครอบครัวหรือบุคคลที่มีความสำคัญ ผู้ที่พัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองได้ดีนั้นจะต้องมองโลกในแง่ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถตั้งเป้าหมายและกระทำไปสู่ความสำเร็จได้ พร้อมทั้งมีความยืดหยุ่นในความคาดหวัง มีการยอมรับข้อเสนอแนะของผู้อื่น และมีแรงสนับสนุนทางสังคมที่ดีพอ

^{๓๒}Rosenberg M., **Social Psychological Perspectives**, (New York: Basic Book, 1981), p. 29.

^{๓๓}Sasse C. R., **Person to Person**, (Peorita, IL: Chas A. Bennett, 1978), p. 48.

^{๓๔}Santrock J. W., **Adolescence**, p. 320-321.

๒.๓.๔ โยนิโสมนสิการ: ธรรมะสำหรับสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ โยนิโสมนสิการ: ธรรมะสำหรับสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

โยนิโสมนสิการ แปลตามรูปศัพท์แล้ว หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย เมื่อขยายความแล้วหมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เป็นการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งต่างโดยมองตามทีสิ่งนั้น ๆ ตรงความเป็นจริงและโดยวิธีคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้าสืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้านตื้นหาเข้าจับ หรือสามารถสรุปได้ว่าคิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล หน้าที่ของโยนิโสมนสิการ คือ ความคิดที่สกัดวิชาตื้นหาหรือการคิดเพื่อสกัดไม่ให้วิชาและตื้นหาเกิด โดยธรรมชาติของปุถุชนทั่วไป เมื่อรับรู้สิ่งใดก็เกิดความคิดว่าชอบใจหรือไม่ชอบใจทันที โยนิโสมนสิการจะทำหน้าที่ไม่ให้เกิดขั้นตอนนี้ แต่จะพิจารณาตามสภาวะตามเหตุปัจจัย เป็นตัวนำกระบวนการความคิดบริสุทธิ์ คิดอย่างเป็นลำดับ ทำให้เข้าใจความจริง ทำให้เกิดกุศลธรรม วางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ได้เหมาะสมที่สุด โยนิโสมนสิการทำให้คนเป็นผู้ใช้ความคิด นำความคิดนั้นมาแก้ไขปัญหามาให้เกิดความสุข^{๓๔}

โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดแนวหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้ในการสั่งสอนพุทธบริษัททั้งหลาย โดยทรงแสดงให้เห็นไฉนแยกแยะเป็นแง่ ๆ ดังนี้

๑. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริงสอดคล้องเข้าแนบกับสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒. ปณณสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถว เป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้นี่นี้ เดี่ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้ รวมทั้งความสามารถที่จะจัดความนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

^{๓๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหาลจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖-๑๗.

๔. อุปาทมกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหาวตกแล้ว ให้อยู่โกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติหรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

ทั้ง ๔ ข้อนี้เป็นเพียงการแสดงลักษณะด้านต่าง ๆ ของความคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ อาจมีลักษณะครบที่เดียวทั้ง ๔ ข้อ หรือเกือบครบทั้งหมดนั้น หากจะเขียนลักษณะทั้ง ๔ ข้อนั้นสั้น ๆ คงได้ความว่า คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล ถ้ามองในแง่ขอบเขต โยนิโสมนสิการก็กินความกว้าง ครอบคลุมตั้งแต่การคิดนี้อยู่ในแนวทางของศีลธรรม การคิดตามหลักความดีงามและหลักความจริงต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาหรือรับการอบรมสั่งสอนมา มีความรู้ความเข้าใจดีอยู่แล้ว เช่น คิดในทางที่จะเป็นมิตร คิดรัก คิดปรารถนาดีมีเมตตา คิดในทางที่จะให้หรือช่วยเหลือเกื้อกูล คิดในทางที่เข้มแข็ง ทำการจริงจังไม่ย่อท้อ เป็นต้น ซึ่งไม่ต้องใช้ปัญญาลึกซึ้งอะไร ตลอดขึ้นไปจนถึงการคิดแยกแยะองค์ประกอบและสืบสาวหาเหตุปัจจัยที่ต้องใช้ปัญญาละเอียดประณีต

โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่ใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตประจำวัน เริ่มตั้งแต่การวางใจ วางท่าที่ต่อบุคคลและสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้อง การตั้งแนวความคิดเมื่อต้องประสบกับปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งในทางที่จะไม่เกิดทุกข์ไม่ก่อปัญหา แต่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นการสร้างนิสัยและคุณลักษณะที่ดีให้เกิดแก่ตนเองต่อไป คนที่มีโยนิโสมนสิการทำให้เป็นคนรู้จักคิดรู้จักมอง ซึ่งย่อมสามารถมองเห็นและหาแง่ที่เป็นประโยชน์ มาใช้ในการพัฒนาส่งเสริมความเจริญของงานของชีวิตได้ทุกสถานการณ์^{๓๖}

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ การนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติ หรือเรียกสั้น ๆ ว่าวิธีโยนิโสมนสิการ โดยหลักการมี ๒ แบบ คือ โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัดหรือกำจัดอวิชชาโดยตรง และโยนิโสมนสิการที่มุ่ง เพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ โยนิโสมนสิการที่มุ่งกำจัดอวิชชาโดยตรงนั้น ตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุดเพราะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการตรัสรู้ ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ มักใช้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้น ๆ ซึ่งมุ่งเตรียมพื้นฐานหรือพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรมให้เป็นผู้พร้อมสำหรับการปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไป เพราะเป็นเพียงขั้นขัดเกลากิเลส

^{๓๖} อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๒๗.

โยนิโสมนสิการสามารถกำจัดอวิชชาและบรรเทาตัณหาไปพร้อมกันได้ ทั้งนี้ วิธียोนิโสมนสิการ ที่พบในพระบาลี สามารถประมวลเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผล สืบทอดกันมาอาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอิทัปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่งในทางธรรม มักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติด ถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเป็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประสมกัน เข้าขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่า ชันธ์ ๕ และขันธ์ ๕ แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากส่วนประกอบย่อยต่อไปอีก

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประชุมตั้งขึ้นจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจ/คิดแบบแก้ปัญหา เรียกตามโวหารทางธรรมได้ว่า วิธีแห่งความดับทุกข์ จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่ง เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล เป็นวิธีคิดที่ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงไป ตรงมา มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำ ต้องปฏิบัติ ต้องเกี่ยวข้องของชีวิต ใช้แก้ปัญหา ไม่ฟุ้งซ่านออกไปในเรื่องที่ฟุ้งเพื่อ

๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรม กับ อรรถ หรือหลักการ กับความมุ่งหมาย เป็นความคิดที่มีความสำคัญมาก ในเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรม หรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่คลาดเคลื่อน เลื่อนลอย หรือมลาย

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่เป็นนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสียและเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก เช่น บอกว่าก่อนจะแก้ปัญหา จะต้องเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน และรู้ที่ไปให้ดีกว่าก่อน หรือก่อนจะละจากสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่ง ต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอที่จะให้เห็นว่าการละและไปหานั่น หรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปหาอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นการกระทำที่รอบคอบและจริงจัง

๗. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม คือ การใช้สอยหรือบริโภคน เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ เป็นขั้นฝีกหัดขัดเกลากิเลส หรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ และวัตถุประสงค์อันวอยความสะดวกต่าง ๆ มีหลักการว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะเรามีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ จะสนองความต้องการของเราได้ สิ่งใดสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มีความค่าแก่เรา

๘. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกันหรือบรรเทาและขัดเกลากิเลสต้นเหตุ จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรม และสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ หลักการคือ สิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกัน บุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างของจิตใจหรือแนวทางความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงจิต คือ สังขารที่ผู้คนได้สัมผัสไว้ หรือสุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ

๙. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน เป็นการคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นไปอยู่ในขณะนี้หรือเป็นเรื่องล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของกาลภายหน้า ก็จัดเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งนั้น สิ่งที่เป็นปัจจุบันคลุมถึงเรื่องราวทั้งหลายที่เชื่อมโยงต่อกันมาถึงสิ่งที่กำลังรับรู้ กำลังพิจารณาเกี่ยวข้องต้องกระทำอยู่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำหน้าที่เรื่องปรารถนาเพื่อทำกิจ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหรือปฏิบัติได้ ไม่ใช่คิดเลื่อนลอย เพื่อฝันไปกับอารมณ์ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ติดข้องอยู่กับความชอบ ความชัง หรือพึงชานพลาณไปอย่างไร้จุดหมาย

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท ลักษณะสำคัญของความคิดและการพูดแบบนี้คือ การมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่งแง่เดียว หรือบางแง่ ขึ้นมาวินิจฉัยตัดสินไปอย่างนั้นทั้งหมด หรือประเมิน คุณค่าความดีความชั่ว เป็นต้น โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้น แล้วตัดสินพรวดลงไป^{๓๗}

สรุปได้ว่า โยนิโสมนสิการเป็นกระบวนการใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือการคิดอย่างมีระเบียบ รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายโดยมองตามสิ่งนั้น ๆ ตามที่มันเป็นของมัน และโดยวิธีหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้าสืบสาวให้ตลอดสาย โยนิโสมนสิการจึงเป็นวิธีการแห่งปัญญา เป็นองค์ประกอบภายในที่เกี่ยวข้องกับการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างเป็นระบบ รู้จักวิเคราะห์ทำให้ช่วยตนเองได้และนำไปสู่ความสงบ และหากบุคคลได้ใช้โยนิโสมนสิการเป็นประจำก็จะทำให้เกิดความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ปัญญาจึงงอกงามสามารถนำความรู้มาใช้แก้ปัญหา ซึ่งก่อประโยชน์ในการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจได้เป็นอย่างดี

^{๓๗} อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, หน้า ๔๑-๔๓.

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นคำที่กำหนดโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) โดยเป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งตามนิยามของ องค์การยูเนสโก มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งของที่เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งานสถาปัตยกรรม รวมทั้งกลุ่มสิ่งก่อสร้าง และสิ่งของที่มีขนาดเล็กและไม่โดดเด่นดึงดูดสายตาดูด้วย เช่น ร่องรอยต่าง ๆ ที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ สุนทรียะ ศิลปะ มานุษยวิทยาชาติพันธุ์วรรณา และวิทยาศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรมนี้จึงครอบคลุมเนื้อหากว้างขวาง อีกทั้ง ยังเป็นการยกระดับจากปัจเจกบุคคลและชุมชนขึ้นเป็นระดับสากลโดยมรดกทางวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นผลผลิตของ มนุษยชาติ^{๓๘}

โดยแท้จริง คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นคำศัพท์ที่มาจาก ประเทศอังกฤษ ในอดีตหมายถึง สิ่งของที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของแต่ละตระกูลหรือกลุ่มบุคคลหรือสังคม อาจเป็นสมบัติส่วนตัวและมีแนวโน้มว่าไม่สมควรดัดแปลงตกแต่งเพิ่มเติมหรือไม่ควรนำมาใช้งานใช้ประโยชน์ แต่ควรเก็บรักษาไว้เพื่อความภาคภูมิใจ ปัจจุบัน คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม มีความหมายกว้างขึ้นในแง่ของการนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดในวงของกลุ่มตระกูลหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะและยังเป็นคำที่นิยมใช้กันมาก โดยเฉพาะประเทศในแถบทวีปยุโรป เอเชียและออสเตรเลีย หลายกรณีพบว่ามีการใช้สลับกันไปมาระหว่างคำว่า มรดกทางวัฒนธรรม กับคำว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และยังหมายถึง สิ่งของเดียวกันอีกด้วย ตัวอย่างเช่น แหล่งโบราณคดี อาจมีผู้เรียกว่า เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรม และบางครั้งก็เป็น ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมด้วย^{๓๙}

^{๓๘}ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๔๓.

^{๓๙}ธนิ เลิศชาญฤทธ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๑๘.

ตามความใน พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ นิยามไว้ว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้ การแสดงออก การประพฤติปฏิบัติหรือ ทักษะ ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยอาจ มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน^{๔๐} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ การ แสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่อง กับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทาง วัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง อัน เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็น ปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความ ภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่อง ก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและ การคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์^{๔๑}

มรดกวัฒนธรรม หมายถึง ผลงานทั้งหมดทุกแขนงของศิลปิน สถาปนิก นักดนตรี นักเขียน รวมไปถึงผลงานของศิลปินที่ไม่ปรากฏนามทั้งหมดด้วย ผลงานเหล่านี้ คือ การแสดงออกถึงจิตวิญญาณ ของชนชาติ และแสดงถึงแก่นสารทางค่านิยมที่ทำให้ชีวิตมีความหมาย^{๔๒} มรดกทางวัฒนธรรม คือ ผลผลิตของวัฒนธรรม โดยเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต และได้ตกทอดหรือสื บทอดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่ง เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เพลงพื้นบ้าน ภาษา หรือขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม จึงมีลักษณะพิเศษที่เพิ่มขึ้นจากคำว่า วัฒนธรรม ตรงที่มีเรื่องของระยะเวลาในการดำรงอยู่และการตกทอดหรือสืบทอดเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เนื่องจาก เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ โดยนำมาซึ่ง ความภาคภูมิใจของคนในสังคมและพร้อมที่จะรักษาและธำรงไว้ ตลอดจนตกทอดหรือสืบทอดให้แก่ คนรุ่นหลังต่อไป^{๔๓}

^{๔๐}ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ ก ๑ มีนาคม ๒๕๕๙, หน้า ๑.

^{๔๑}กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

^{๔๒}วีระ โรจน์พจนรัตน์, “การจัดการวัฒนธรรมกับความเจริญของประเทศ”, วารสารเทคโนโลยีสุรนารี, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑): หน้า ๘๖.

^{๔๓}มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย, โครงการศึกษาวิจัยและจัดทำกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทาง วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒-๒๓.

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้ การแสดงออก การประพฤติปฏิบัติ หรือทักษะ ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน^{๔๔} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติล้ำค่าที่ได้มีการสร้างสรรค์ สั่งสม ปลูกฝังและสืบทอดในชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่ง^{๔๕} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต สามารถเป็นแหล่งนวัตกรรมที่สำคัญสำหรับการพัฒนา ชุมชนและกลุ่มคนได้คิดค้นนวัตกรรมเพื่อใช้เผชิญหน้ากับความท้าทายอย่างต่อเนื่อง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนับเป็นแหล่งกลวิธีที่ทำให้เกิดการพัฒนาเชิงการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับชุมชนและระดับสากล^{๔๖}

ทั้งนี้ ยังปรากฏมีคำว่า มรดกทางวัฒนธรรมระดับโลก หรือมรดกโลกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความหมายครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ (๑) อนุสรณ์สถาน ครอบคลุมผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรมหรือจิตรกรรม ส่วนประกอบ หรือโครงสร้างธรรมชาติทางโบราณคดีจารึก ถ้าที่อยู่อาศัย และการผสมผสานกันขององค์ประกอบ ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ (๒) กลุ่มของอาคาร ทั้งที่เชื่อมต่อกันหรือแยกจากกัน ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ ด้วยสถาปัตยกรรม ความสอดคล้องกลมกลืน หรือสภาพภูมิทัศน์ และ (๓) แหล่งที่ตั้ง ทั้งผลงานของมนุษย์ หรือผลงานร่วมระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ รวมถึงแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา อีกด้วย^{๔๗}

สรุปได้ว่า คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรมและอรูปธรรม ที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ แต่มิใช่ตัววัฒนธรรมโดยตรง หากแต่เป็นผลิตผลของวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต และได้ตกทอดหรือสืบทอดจากรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยต้องเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า และแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่สังคมนั้น ๆ ยอมรับร่วมกัน

^{๔๔}ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายผลิตเอกสาร สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๕๙), หน้า ๙.

^{๔๕}สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, เอกสารวิชาการลำดับที่ ๑๒๐ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ: บทเรียนจากเพื่อนบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๖๐), หน้า ๙.

^{๔๖}ร้อยตำรวจตรีพูนศักดิ์ เอกโรจนกุล, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐.

^{๔๗}ฝ่ายวิชาการ สถาพรบุ๊คส์, มรดกโลกทางวัฒนธรรมในอาเซียน, (กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ม.ป.ป.), หน้า ๑๑.

๒.๔.๒ ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

เนื่องจาก มรดกวัฒนธรรมเป็นการยกระดับความหมายขยับจากปัจเจกและชุมชนขึ้นเป็นระดับสากลครอบคลุมกว้างขวางยิ่งขึ้น และเป็นผลผลิตของมนุษยชาติ เมื่อมรดกวัฒนธรรมคุณค่าอันกว้างใหญ่กว่าเดิม การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมจึงเป็นไปได้อย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะการสืบทอดส่งผ่านและใช้งาน มรดกวัฒนธรรมจึงเชื่อมโยงกับระยะเวลาที่มรดกนั้นผ่านมาเข้ากับคนรุ่นปัจจุบัน^{๔๘} มรดกทางวัฒนธรรมหรือแบบแผนหรือเนื้อหาของวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต คือ การทำมาหากินการตั้งแหล่ง ที่อยู่อาศัย การพักผ่อนหย่อนใจ รักษาโรคภัยไข้เจ็บ ระบบความเชื่อ เครื่องนุ่งห่ม การคมนาคม การศึกษา และการปกครอง แบบแผนหรือเนื้อหาของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในอดีตเหล่านี้บางอย่าง ก็หมดหน้าที่ความสำคัญไป แต่บางอย่างก็ยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องอยู่ เพราะมนุษย์ในสังคมนั้นยังคงยึดถือปฏิบัติต่อมา^{๔๙}

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมือง ซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้เพื่อให้เป็นมรดกของคนในชาติได้ใช้ประโยชน์และเพื่อให้คนในโลกได้ชื่นชม ดังนั้น คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้น โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณ โดยที่คุณค่าซึ่งสมควรได้รับการยกย่อง ได้แก่

๑. ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ หรือศิลปะ และหาได้ยากยิ่ง
๒. แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนในสมัยนั้น ๆ
๓. มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้
๔. มีลักษณะบ่งบอกถึงชุมชนท้องถิ่น
๕. หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปในที่สุด

^{๔๘}ธนิช เลิศชาญฤทธิ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

^{๔๙}ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ, ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๕-๒๒๖.

มรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ โดยนำมาซึ่งความภูมิใจของคนในสังคม และพร้อมที่จะรักษาและดำรงไว้ ตลอดจนตกทอดหรือสืบทอดให้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป ฉะนั้น ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม จึงประกอบด้วย

๑. เป็นสิ่งบ่งชี้ความต้องการของคนในสังคม
๒. เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นเองจากการเรียนรู้และถ่ายทอด
๓. เป็นสิ่งที่คนในสังคมประพฤติปฏิบัติร่วมกันหรือประพฤติปฏิบัติตามกันมา
๔. เป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา
๕. เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและดำรงอยู่และตกทอดหรือสืบทอดมาสู่ชนรุ่นหลังในปัจจุบัน^{๔๐}

เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญของสังคมและประเทศ และจำเป็นจะต้องให้ความเคารพในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงตามสภาพการณ์ในปัจจุบันและมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน และโดยที่ในปัจจุบันประเทศไทย มีกฎหมายที่มีสาระสำคัญเป็นการคุ้มครองด้านวัฒนธรรมหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ และพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้น^{๔๑} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต่อความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มคนและชุมชนความรู้ท้องถิ่น ทักษะและแนวทางการปฏิบัติที่ได้รับการคงไว้และเพิ่มพูนจากรุ่นสู่รุ่นทำให้เกิดวิถีชีวิตการดำรงชีพในกลุ่มคนจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ครอบครัวเกษตรกรในประเทศเอสโตเนียทำการเลี้ยงแกะและผลิตขนแกะด้วยวิธีที่สอดคล้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีแหล่งการดำรงชีพและอัตลักษณ์ของตนเอง เกษตรกรดังกล่าว ปั่นเส้นด้ายให้แก่ช่างถัก ผลิตสิ่งของที่ทอจากขนสัตว์ผลิตเทียนไขและสบู่จากไขมันแกะ โดยแนวทางการปฏิบัติเพื่อดำรงชีพดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีในชุมชนและก่อให้เกิดสิ่งป้องกันความยากจนที่สำคัญในระดับท้องถิ่น ซึ่งนับเป็นความจริงในทุก ๆ ที่ สำหรับแนวทางการปฏิบัติอื่น ๆ เช่น แนวทางการปฏิบัติทางเกษตรกรรมท้องถิ่นและระบบ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ^{๔๒}

^{๔๐}สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ที. พี. พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๔๑}ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๑.

^{๔๒}ร้อยตำรวจตรีพลศักดิ์ เอกโรจนกุล, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๙.

ในช่วงร้อยปีที่ผ่านมา มนุษยชาติได้สูญเสียมรดกทางวัฒนธรรมจำนวนมากด้วยสาเหตุแห่งสงคราม เนื่องจากสงครามในโลกสมัยใหม่นั้นมีอำนาจทำลายล้างมากกว่าสงครามในโลกยุคโบราณหลายเท่าตัวนัก เมืองประวัติศาสตร์ในยุโรปจำนวนมากได้รับผลกระทบจากภัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ อาทิ ปารีส ลอนดอน เป็นต้น รวมทั้งในคราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่คู่ขัดแย้งกว้างขวางส่งผลกระทบไปทั่วทั้งโลก ซึ่งมีเมืองประวัติศาสตร์ในยุโรป เอเชีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้รับผลกระทบอย่างมาก เช่น เมืองต่าง ๆ ในโปแลนด์ที่พังทลายลงเป็นจำนวนมากจากสงครามโลก เมืองอิโรชิมาได้สิ้นสูญลงด้วยภัยจากสงครามและปรมาณูในครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ รวมทั้งเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมียนมา ที่ได้สูญเสียพระราชวังมณฑลชะเลย์ลงจากการโจมตีทางอากาศในสงครามด้วย จากผลกระทบจากสงครามอันเป็นประวัติศาสตร์บาดแผลของมนุษย์ที่ไม่อาจจดจำ ด้วยได้ทำลายล้างผู้คน ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องมีการบันทึกไว้เป็นบทเรียนเพื่อแสวงหาวิธีในการป้องกันไม่ให้เหตุอันรุนแรงนั้นเกิดขึ้นอีกในหน้าประวัติศาสตร์มนุษยชาติ เพราะไม่แต่เพียงสงครามในระดับมหัพภาคที่ส่งผลต่อความเสียหายให้กับมรดกทางวัฒนธรรม สงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ที่บ่อยครั้งที่ได้ยึดเอาแหล่งมรดกทางสถาปัตยกรรมเป็นหลักประกันซึ่งได้รับผลกระทบมากมาย นอกจากนี้ สภาวะการณ์ที่ไร้ระเบียบภายใต้ผลกระทบจากสงครามยังนำไปให้เกิดการโจรกรรมโบราณวัตถุจากโบราณสถานที่ถูกทิ้งร้างอีกด้วย^{๕๓} อีกทั้ง การก้าวไปสู่ประชาคมอาเซียน จะทำลายเส้นเขตแดนอันเป็นกำแพงที่เคยแบ่งแยกประเทศออกจากกัน ให้สามารถเดินทางไปมาหากันโดยสะดวก หวนกลับไปสู่ยุคโบราณที่ผู้คนเป็นญาติบ้านพี่เมืองน้องด้วยวิถีวัฒนธรรม หาใช่เส้นเขตแดนทางรัฐศาสตร์การเมืองอย่างในปัจจุบัน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะถักทอกลายเป็นผืนแผ่นดินเดียวกว้างใหญ่สุดลูกหูลูกตา จากทะเลฝั่งตะวันตกสุดของรัฐยะไข่ (Rakhine) ประเทศเมียนมาร์ จดชายแดนตะวันออกสุดของปาปัวตะวันตก (West Papua) ประเทศอินโดนีเซีย เพื่อนบ้านจะไปมาหาสู่กัน ประตูปันทุกหลังจะเปิดออกต้อนรับมวลมิตร มรดกทางวัฒนธรรมจะเป็นจุดเริ่มต้นเล็ก ๆ ที่สร้างความเข้าใจปุมหลังและตัวตนของความเป็นประเทศที่แฝงอยู่ในมรดกอันล้ำค่า ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนร่วมกันสืบไป^{๕๔}

สรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม มีความสำคัญโดยความเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์และคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐาน ภูมิปัญญา วิชาการ และความ เป็นมาของสังคมและประเทศชาติ นำมาซึ่งความภูมิใจของคนในสังคมและประเทศชาตินั้น ๆ

^{๕๓} กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร: อี. ที. พับลิชชิง, ๒๕๖๑), หน้า ๑๒.

^{๕๔} ฝ่ายวิชาการ สถาพรบุ๊คส์, มรดกโลกทางวัฒนธรรมในอาเซียน, หน้า คำนำ.

๒.๔.๓ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศซีกโลกตะวันตก

จากการศึกษาเกี่ยวกับ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศซีกโลกตะวันตก จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมแบบตะวันตก ณ จุดเริ่มต้นก็มีแนวทางแบบประเพณี ชาวยุโรปในอดีตที่มีการดัดแปลงอาคารทางศาสนาและการก่อสร้างอาคารต่อเติมขึ้นมาใหม่อยู่ตลอดเวลา เช่น โบสถ์แบบนอร์มันดั้งเดิมก็อาจมีการรื้อหรือดัดแปลงให้เป็นสถาปัตยกรรมแบบโกธิคตามความนิยมของยุคสมัย ด้วยการสร้างสถาปัตยกรรมซ้อนทับโครงสร้างเดิมไว้ จึงเห็นได้ว่าแนวคิดของช่างโบราณตะวันตกอยู่การพัฒนาทางด้านรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่สูงกว่าบอกว่า นำแสงสว่างอันเจิดจ้าเข้ามาได้มากกว่าเป็นสำคัญ โดยไม่มีการชื่นชมในสถาปัตยกรรมแบบโบราณที่เป็นอยู่

เวลาต่อมา กระแสความตื่นตัวของการค้นพบแหล่งเมืองโบราณต่าง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เนื่องจากความสนใจของสังคมในเรื่องราวโบราณและการศึกษาเกี่ยวกับโบราณสถาน ศิลปะรูปแบบยุคสมัยต่าง ๆ ที่มีมาในอดีตตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ นำไปสู่การเขียนตำราประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีการซ่อมแซมและอนุรักษ์ สิ่งก่อสร้างของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีทั้งหลายเพื่อที่จะนำมาใช้ใหม่และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในสมัยนั้นอันเป็นช่วงที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะจัดว่าเป็นยุคโรแมนติกที่นิยมความเข้าใจที่เกิดจากการทวนระลึกถึงอดีตอันไกลโพ้นเป็นเหตุให้เกิดการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมของ กรีก โรมัน หรือโกธิค กลับมาใช้ใหม่ และยังเกิดแนวคิดความเป็นชาติและความภาคภูมิใจในชนชาติขึ้นด้วย มีการนำเอารูปแบบโกธิคมาใช้เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชนชาติเก่าแก่ มีรากฐานอันยาวนาน อาคารทางศาสนาที่สร้างขึ้นใหม่ใช้รูปแบบนีโอโกธิค ในขณะที่อาคารเก่าจำนวนมากถูกปรับเปลี่ยนตามความนิยมในการประกอบพิธีกรรมที่เหมาะสมและศักดิ์สิทธิ์ด้วยการซ่อมเปลี่ยนอาคารให้ไปสู่รูปแบบโกธิค

จากจุดเริ่มต้นในประเทศอังกฤษได้พัฒนามาสู่ แนวทางแบบ Stylistic Restoration ในฝรั่งเศส โดย Prosper Merimee และ Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc ที่สนับสนุนการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานในฐานะที่เป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีความหมายและประโยชน์ใช้สอยให้อาคารมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามรูปแบบที่จินตนาการขึ้นมาให้มีความกลมกลืนกับรูปแบบโกธิคแก้ไขส่วนต่อเติมในอดีตให้กลายเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถูกต้อง โดยให้ความสำคัญกับการบูรณะ (Restoration) ในลักษณะที่ไม่ใช่การอนุรักษ์ ซ่อมแซมหรือสร้างขึ้นใหม่ แต่คือการนำเอาอาคารกลับไปสู่สภาพที่สมบูรณ์ที่สุดซึ่งอาจจะไม่เคยเป็นมาก่อนเลยในประวัติศาสตร์ของอาคารนั้น จากแนวคิดนี้ได้ก่อให้เกิดแนวคิดของกลุ่มที่คัดค้านการบูรณะ (Anti-Restoration) ที่ไม่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ กับโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดี ตามหลักการอนุรักษ์ของ John Ruskin และ William Morris ในประเทศอังกฤษ

ขณะที่ แอลงการของสมาคมเพื่อการรักษาอาคารโบราณ (Society for the Protection of Ancient Buildings) ในปี ค.ศ. ๑๘๗๗ ให้ความสำคัญกับการป้องกันความชำรุดทรุดโทรมของอาคารโดยการดูแลรักษาอย่าสม่ำเสมอ ค้ำยันผนังที่ทรุดเอียง หรือซ่อมแซมหลังคาที่รั่ว จะต้องไม่แสดงออกถึงรูปลักษณะอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้อง ต้องพยายามที่จะไม่รบกวนเนื้อของอาคาร หรือองค์ประกอบตกแต่ง ถ้าไม่เหมาะสมกับการใช้สอยในปัจจุบัน การสร้างอาคารใหม่ขึ้นอีกหลังหนึ่งจะดีกว่า การเปลี่ยนแปลงอาคารเดิมหรือขยายอาคารเดิมให้ใหญ่ขึ้น จะต้องคำนึงว่าเป็นอาคารเป็นอนุสรณ์ของยุคโบราณที่ผ่านพ้นไปแล้ว เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์โดยช่างโบราณซึ่งศิลปวิทยาการสมัยใหม่ไม่สามารถที่จะไปแตะต้องโดยไม่ทำลายได้

ต่อมา จึงมีการเคลื่อนไหวด้านแนวคิดการอนุรักษ์ในอิตาลีของ Camillo Boito ที่ถือได้ว่าเป็นการพบกันครั้งแรกทางระหว่างการบูรณะให้สมบูรณ์เต็มรูปแบบ และการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติของกาลเวลา โดยมีทัศนะว่า การต่อเติมเปลี่ยนแปลงรูปแบบโบราณสถาน ในยุคต่าง ๆ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งในประวัติของอาคารทั้งสิ้น จึงควรเก็บรักษาไว้วันแต่จะมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่ยการบูรณะที่มีการต่อเติมขึ้นใหม่ก็สามารถทำได้แต่จะต้องมีความแตกต่างแยกแยะได้จากของดั้งเดิมและมีการบันทึกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไว้เป็นหลักฐานในทุกขั้นตอน แนวคิดนี้ได้เป็นที่มาของข้อบัญญัติในการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๐๒ นั้นเอง

ต่อมา ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้มีการก่อตั้งองค์กรระหว่างประเทศเพื่อสันติภาพขึ้นโดยภายในองค์กรนี้มีหน้าที่ทำหน้าที่โดยตรงในการดูแลมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ The International Museum Office ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๒๖ มีการส่งเสริมให้มีการสัมมนาในระดับนานาชาติขึ้นโดยครั้งหนึ่งที่สำคัญเป็นการประชุมเพื่อการทำงานอนุรักษ์ที่อโคโรโพลิสแห่งเอเธนส์ ณ เมืองเอเธนส์ ประเทศกรีซ ในปี ค.ศ. ๑๙๓๑ และบทสรุปจากการประชุมดังกล่าวต่อมารู้จักกันในนามของกฎบัตรเอเธนส์ ถือเป็นจุดสำคัญในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์สมัยใหม่ขึ้น มีแนวคิดอนุรักษ์ด้วยการเก็บรูปแบบดั้งเดิมทุกยุคสมัยของโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ไว้ การปฏิสังขรณ์แบบเต็มรูปแบบเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติอีกต่อไป

ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงพร้อมด้วยความเสียหายที่มากกว่าสงครามโลกครั้งแรก ในปี ค.ศ. ๑๙๔๔ รัฐบาลโปแลนด์ได้ตัดสินใจสร้างเมืองวอร์ซอที่ได้รับความเสียหายขึ้นมาใหม่ในรูปแบบดั้งเดิม เป็นแบบอย่างให้มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้กับอีกหลายเมื่อนานาชาติได้ร่วมมือกันเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาอีก นำมาซึ่งการก่อตั้งองค์กรสหประชาชาติ โดยมี UNESCO เป็นหน่วยงานย่อยที่ดูแลการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม ความร่วมมือทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับนานาชาติได้เริ่มต้นขึ้นและนำมาสู่แนวคิดการอนุรักษ์มรดกร่วมกันของคนทั้งโลก และการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากการประชุมนานาชาติสำหรับสถาปนิกและช่างเทคนิคที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี ได้เกิดเป็นกฎบัตรระหว่างประเทศว่าด้วยการอนุรักษ์และการบูรณะโบราณสถาน หรือที่เรียกว่ากฎบัตรเวนิส ขึ้นนั่นเอง

ทั้งนี้ ทฤษฎีด้านการอนุรักษ์ของออสเตรียจาก Der Moderne Denmkultus (The Modern Cult of Monument) ที่ให้คำจำกัดความของคุณค่าและแนวความคิดที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์สมัยใหม่ และทฤษฎีด้านการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี Teoria del Restauro ล้วนเป็นแนวทางที่ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในขณะที่มีการร่างกฎบัตรเวนิส ซึ่งเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการแทนที่ส่วนที่ขาดหายไปของโบราณสถานในการบูรณะ^{๕๕}

กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์ทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างประเทศ ระเบียบ คำประกาศ ข้อบัญญัติหรือข้อตกลงต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมใดสังคมหนึ่งในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นสะท้อนภาพของสังคม แนวความคิดด้านการอนุรักษ์ในสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แสดงให้เห็นได้ถึงแนวความคิดและพฤติกรรมสังคมที่เกี่ยวข้องในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานระดับสากลที่มีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาตามช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จากจุดเริ่มต้นที่กฎบัตรเฮเธนส์ ที่ก่อให้เกิดแนวคิดด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเริ่มขึ้นจากการบูรณะและมองโบราณสถานเฉพาะลักษณะทางกายภาพและเน้นที่อาคารสิ่งก่อสร้างก่อน ถัดมาที่กฎบัตรเวนิส ซึ่งได้ขยายขอบเขตออกมาให้กว้างขึ้น ด้วยการเพิ่มคำ Conservation เข้ามา รวมทั้งการกำหนดให้โบราณสถานมีทั้งที่เป็น Monument และ Site ไม่ใช่เฉพาะแต่ที่เป็นสิ่งก่อสร้างแต่เพียงอย่างเดียว ในช่วงต่อมาจึงได้เกิดแนวคิดการปกป้องคุ้มครองมรดกที่มีคุณค่าความสำคัญที่คนทั้งโลกจะต้องร่วมกันรักษา ซึ่งมีทั้งที่เป็นแหล่งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม สำหรับกฎบัตรออสเตอร์เลียซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากล แม้ชื่อจะไม่สื่อถึงแนวคิดด้านการอนุรักษ์แต่ใจความแต่ก็ให้ความหมายของคำว่า Conservation ให้ครอบคลุมทุกกิจกรรมที่เป็นการอนุรักษ์ทั้งหมด และให้ความสำคัญกับการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรม ที่จะนำมาสู่การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานได้ต่อไป และต่อมา ในการประชุมที่เมืองฟลอเรนซ์ได้ทำให้เกิดกฎบัตรการอนุรักษ์ที่เป็นการขยายขอบเขตออกมาจากกฎบัตรเวนิสเป็นครั้งแรก ด้วยการยกประเด็นของโบราณสถานประเภทสวนประวัติศาสตร์ ที่ต้องการแนวทางการอนุรักษ์ที่ต่างไปจากที่ได้กำหนดไว้ในกฎบัตรเวนิส เนื่องจากสวนประวัติศาสตร์ถือเป็นโบราณสถานที่มีชีวิต ด้วยมีองค์ประกอบที่เป็นพืชพันธุ์ธรรมชาติ ในขณะที่มุมมองด้านการอนุรักษ์ที่มีอยู่เดิมได้มุ่งเน้นอยู่ที่ซากโบราณสถาน ต่อจากสวนประวัติศาสตร์ในลำดับต่อมา ก็ได้มีการหาแนวทางเพิ่มเติมให้กับโบราณสถานประเภทย่าน ชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี และแหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการที่พิจารณาไปควบคู่กับการอนุรักษ์ด้วย

^{๕๕} Jukka Jokilehto, *A History of Architecture Conservation*. (Amsterdam: Elsevier, 2005), p. 237.

ทั้งนี้ ในปี ค.ศ. ๑๙๗๕ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือ (Intangible Cultural Heritage) โดยในภาพรวม เฉพาะการคุ้มครองตามที่จับต้องได้นั้น เป็นสิ่งที่มีความชัดเจนทางกายภาพและเป็นรูปธรรม โดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้และที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ อนุสาวรีย์ เครื่องแต่งกาย ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น รวมถึงวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าในทางวัฒนธรรมและสมควรได้รับการสงวนรักษาไว้ อาจถูกจัดอยู่ในประเภทของมรดกโลกตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติก็ได้ ซึ่งอนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๕ หรือ พ.ศ. ๒๕๑๘^{๕๖} ซึ่งกำหนดความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้สองความหมาย ได้แก่ (๑) มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถานไม่ว่าจะเป็นงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ ถ้ากลุ่มสถานที่ก่อสร้างยกหรือเชื่อมต่อกันอันมีความเป็นเอกลักษณ์ หรือแหล่งสถานที่สำคัญอันอาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์หรือเป็นผลงานร่วมกัน ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีคุณค่าความล้ำเลิศทางประวัติศาสตร์ ศิลปะมานุษยวิทยา หรือวิทยาศาสตร์ และ (๒) มรดกทางธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง สภาพธรรมชาติที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพอันมีคุณค่าเด่นชัดในด้านความล้ำเลิศ วิทยาศาสตร์ หรือสถานที่ซึ่งมีสภาพทางธรณีวิทยาและภูมิประเทศที่ได้รับการวิเคราะหแล้วว่า เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพันธุ์พืชและสัตว์ ซึ่งถูกคุกคามหรือเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของพืชหรือสัตว์ที่หายาก เป็นต้น อีกส่วนหนึ่ง คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติ การสื่อสาร การแสดงออก ความรู้ ทักษะ รวมทั้งเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งชุมชน กลุ่มบุคคล หรือปัจเจกชนยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม โดยได้มีการสืบทอดกันมาหลายรุ่น โดยชุมชนหรือกลุ่มบุคคลได้มีการสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ ในลักษณะที่เป็นปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม การมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและประวัติศาสตร์ และมีการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ และมีความต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มีการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ทั้งนี้ อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีการกำหนดสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมเช่น มูขปาฐะ การแสดงออก ภาษาศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ฝีมือช่าง แนวประเพณี มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ยังเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นและถูกสร้างใหม่อยู่เรื่อย ๆ โดยชุมชน เพื่อตอบสนองกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและประวัติศาสตร์ อันเป็นการช่วยให้ชุมชนมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง โดยความต่อเนื่องถือเป็นลักษณะสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

^{๕๖}ประเทศไทย เข้าเป็นภาคยานุวัติ เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐.

กระทั่ง ปี ค.ศ. ๒๐๐๓ องค์การยูเนสโก (UNESCO) จึงมีมติประกาศใช้ อนุสัญญาปกป้องดูแลมรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่าง ๒๐๐๓ (UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)) อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้ในวันที่ ๒๐ เมษายน ค.ศ. ๒๐๐๖ หรือ พ.ศ. ๒๕๔๙^{๕๗} อนุสัญญานี้ มีเจตนารมณ์สงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติ ในฐานะสิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิมนุษยชน และอนุสัญญานี้ได้วางหลักกฎหมายใหม่ โดยสิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิมนุษยชนไม่ใช่สิทธิในทรัพย์สินของปัจเจกชน เพื่อให้โลกตั้งอยู่บนความหลากหลายทางวัฒนธรรม และผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการจัดการ การสืบทอดและการปรับเปลี่ยนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตน ตามหลักการวัฒนธรรมมีชีวิต (Cultural of Life) โดยที่ ลักษณะสิทธิทางวัฒนธรรมตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ นั้น แม้สิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิใช้ อนุรักษ์ สืบทอดส่งต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไม่ได้ไปซึ่งสิทธิในความเป็นเจ้าของหรือสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิทางวัฒนธรรม จึงไม่ใช่สิทธิในทรัพย์สินของปัจเจกชน แต่อนุสัญญานี้ดังกล่าวก็ยอมรับว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอาจได้รับการปกป้อง ตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพย์สินทางปัญญาตามข้อ ๓ ของอนุสัญญาดังกล่าว ผลลัพธ์คือรัฐภาคีสมาชิกสามารถมอบสิทธิผูกขาดในทรัพย์สินทางปัญญาแก่ผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยวิธีเช่นนี้ไม่ขัดต่อพันธกรณีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓

กรณีมาตรการที่จำเป็นตามข้อ ๑๑ แห่งอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ที่อยู่ในรูปกฎหมายภายในรัฐภาคีสมาชิกปัจจุบัน กฎหมายภายในดังกล่าวมี ๓ รูปแบบ คือ

๑. กฎหมายมรดกทางวัฒนธรรมที่ใช้กับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเท่านั้น เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นต้น

๒. กฎหมายมรดกทางวัฒนธรรม แต่กฎหมายฉบับนี้ใช้กับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น ประเทศลาว ประเทศเวียดนาม เป็นต้น

๓. กฎหมายเฉพาะเพื่อใช้เฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เช่น พระราชบัญญัติสงวนและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ของประเทศไทย เป็นต้น

^{๕๗}ประเทศไทย ให้สัตยาบันและดำรงสถานะเป็นรัฐภาคีสมาชิกลำดับที่ ๑๗๑ ของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ในวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๙.

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ กำหนดให้รัฐต้องร่วมกับปัจเจกชน กลุ่มบุคคล และชุมชนในการบริหารมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามหลักการมีส่วนร่วมของราษฎร เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และสิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิมนุษยชน มนุษย์จึงเป็นผู้ทรงสิทธิ ไม่ว่ามนุษย์จะเป็นปัจเจกชน กลุ่มบุคคล หรือชุมชน รัฐภาคีสมาชิกจึงไม่อาจดำเนินการบริการสาธารณะด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพียงลำพัง และรัฐภาคีสมาชิกต้องให้ความสำคัญต่อผู้ถือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสืบเนื่องจากผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นผู้ริเริ่มต่อการใช้ การปฏิบัติ การสืบทอด การดำเนินการใด ๆ ต่อการสงวนรักษา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รัฐภาคีสมาชิกจึงมีหน้าที่เพียงการสนับสนุนส่งเสริมผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในการใช้สิทธิทางวัฒนธรรม

สำหรับ ลักษณะชุมชนตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ นั้น ไม่ได้ยึดโยงกับพื้นที่ภูมิศาสตร์แห่งหนึ่งดังเช่นกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ชุมชนตามอนุสัญญานี้จึงอาจจะตั้งอยู่ในหลายพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่ชุมชนเหล่านี้เชื่อมโยงกันและรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันรวมถึงการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ร่วมกันผ่านประวัติศาสตร์และธรรมเนียมปฏิบัติร่วมกัน เช่นนี้ชุมชนดังกล่าวจึงอาจเป็นชุมชนคนเมือง ชุมชนกลุ่มน้อย ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ หรือชุมชนรูปแบบอื่นใด ส่งผลให้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รัฐภาคีสมาชิกจึงต้องร่วมกับชุมชนในการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยรัฐภาคีสมาชิกต้องสร้างกลไกสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยอย่างยิ่งต่อการธำรงรักษาความแท้และบูรณภาพของมรดกทางวัฒนธรรมตามข้อ ๕ แห่งอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ อย่างไรก็ตาม พันธกรณีตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ไม่ใช่ข้อบังคับเข้มงวด รัฐภาคีสมาชิกมีอิสระในการเลือกใช้มาตรการต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดูแลรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในอาณาเขตประเทศตน

ทั้งนี้ กฎบัตรสากลล่าสุดที่ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการนั้น ได้แก่ กฎบัตรปี ค.ศ. ๒๐๐๘ เรื่อง Interpretation and Presentation ก็แสดงให้เห็นได้ถึงกระแสแนวคิดในปัจจุบันของการอนุรักษ์ ว่า กำลังมีแนวโน้มมาในเรื่องของการสื่อความหมายและการนำเสนอโบราณสถาน แสดงถึงความสำคัญของความเข้าใจในสิ่งที่เราอนุรักษ์เพื่อให้สังคมตระหนักถึงคุณค่า ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ และจะได้ร่วมกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต

สรุปได้ว่า กระแสการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยแท้จริงแล้ว เริ่มต้นจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ก่อนที่จะมีการให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ตามลำดับ ทั้งนี้ องค์การที่มีบทบาทสำคัญในด้านนี้และเป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยประเทศ คือ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO

๒.๔.๔ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทย

จากการศึกษาเกี่ยวกับ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทย จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

อุบัติการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาณาจักรที่สำคัญต่าง ๆ ที่เจริญขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๓ คือ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการจัดระเบียบโครงสร้างบ้านเมือง การปกครอง ความคิด ความเชื่อ ของสังคมในยุคสมัยนั้น การเดินทางเพื่อไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ก่อให้เกิดประเพณีนิยมแบบลังกาที่นอกเหนือจากแนวความคิดในพุทธศาสนาที่เข้ามา คือ การนิยมในการเขียน หรือการสร้างสรรค์วรรณกรรมใหม่ที่ลอกเลียนจากงานเขียนแบบลังกาขึ้นอย่างแพร่หลายในภูมิภาคนี้งานเขียนเหล่านี้มีบทบาทยิ่งที่ทำให้คนในยุคปัจจุบันรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ ในยุคสมัยนั้น

ทั้งนี้การรับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทในดินแดนแถบนี้ไม่เพียงแต่ให้อิทธิพลกับงานเขียนอย่างเดียวเท่านั้น หากยังมีอิทธิพลสำคัญกับความคิดความเชื่อซึ่งส่งผลถึงการปฏิบัติในทางศาสนาด้วย หลักฐานงานเขียนต่าง ๆ ที่แสดงเรื่องราวต่าง ๆ ล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากที่สุด นอกจากนั้นก็มีเรื่องราวการสร้าง การปฏิสังขรณ์และความเชื่อ ซึ่งหลักฐานที่สะท้อนเกี่ยวกับแนวคิด วิธีการอนุรักษ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้น และสิ่งเหล่านี้ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการปฏิบัติการอนุรักษ์ในช่วงยุคก่อน พ.ศ. ๒๓๑๐^{๕๘}

สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๘) พบหลักฐานประเภทเดียวคือ จารึก พบการจารึกที่ศิลปวัตถุทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น พระพิมพ์ ฐานอิฐดินเผาของเจดีย์ และส่วนใหญ่จะบันทึกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการประกาศพุทธศาสนาและการอุทิศเป็นสำคัญ จารึกในสมัยทวารวดีนี้พบข้อความที่กล่าวถึงการใช้หรือถวายคนเพื่อให้เป็นข้าทาสบริวารของวัด ตลอดจนการถวายสิ่งของต้นไม้ เพื่อใช้ประโยชน์ภายในวัด ทั้งนี้ เพื่อสะสมบุญและมุ่งสู่พุทธภูมิเป็นสำคัญ แนวคิดในการทะนุถนอมบำรุงพระพุทธศาสนา หรือการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคงต่อไปในภายภาคหน้าให้นานเท่านาน แนวคิดความเชื่อเช่นนี้เป็นแนวคิดหนึ่งของการสร้างพระพิมพ์ ซึ่งการถวายข้าทาสเพื่อเป็นให้เป็นบริวารของวัด และการปฏิสังขรณ์อาคารให้มีความสวยงามเสมอ น่าจะมาจากแนวคิดนี้เช่นกัน จารึกในสมัยทวารวดีที่แสดงเนื้อความเกี่ยวกับการอนุรักษ์นี้มีจารึกในหินขอน ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔) พบที่อำเภอปรางค์ชัย จังหวัดนครราชสีมา

^{๕๘} อุษณีย์ ธงไชย, จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐) หลักฐานที่พบ คือ ไตรภูมิพระร่วง เป็นพระราชนิพนธ์ของพระยาลิไท ทรงนิพนธ์โดยรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ซึ่งมีเนื้อหาอันเป็นเครื่องมือทางการเมืองการศาสนา เป็นสะพานให้พุทธศาสนิกชนไปพบพระศรีอาริยมุตไตรยและมุ่งสู่นิพพานเนื้อหาที่สำคัญในเชิงประวัติศาสตร์จะอธิบายเรื่องราวของความเป็นจักรพรรดิราชย์ ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ข้อบารมีอันสูงสุดที่กษัตริย์พึงมี ตลอดจนแนวคิดที่สำคัญทางพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องกรรม ผลของการทำบาป และการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ศิลาจารึกและจารึกนับเป็นหลักฐานที่สำคัญที่สุดของการศึกษาประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นหลักฐานปฐมภูมิที่เป็นงานเขียนชนิดเดียวที่บอกเรื่องราวเกี่ยวสุโขทัย ในเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การสร้างวัด หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในสมัยสุโขทัยเหล่านี้ บ่งชี้ว่าการรักษาทำนุบำรุงเป็นสิ่งที่ทำเพื่อพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ซึ่งได้แก่ การสร้าง ซ่อมแซม เปลี่ยนแปลง ให้งดงาม มั่นคงยืนยงตราบนานเท่านาน ให้สมกับความศรัทธาของเหล่าพุทธศาสนิกชน

ข้อความเกี่ยวกับการสร้างและการปฏิสังขรณ์โดยตรงที่ปรากฏในศิลาจารึกในสมัยสุโขทัยหลายหลัก กล่าวถึง การมุ่งกระทำบุญกรรมโดยสร้าง (ปฏิสังขรณ์) พระวิหาร สถูป และพระศรีมหาโพธิ์โดยไม่ได้แสดงจุดมุ่งหมายใด ๆ เช่น ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ ๑ (พ.ศ.๑๙๐๔) ศิลาจารึกวัดศรีชุม (ประมาณ พ.ศ.๑๘๘๔-๑๙๑๐) กล่าวถึง พ่อขุนรามคำแหงก่อกำพระศรีรัตนมหาธาตุแห่งหนึ่งในเมืองศรีสัชนาลัยและสร้างเจดีย์อื่น ๆ อีกหลายแห่ง^{๕๙}

สมัยล้านนา ปรากฏหลักฐานการบันทึกที่มากกว่าในสมัยก่อนหน้า โดยเฉพาะผลของการเดินทางของกลุ่มพระสงฆ์ล้านนาที่เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งหลังจากนั้นเป็นต้นมาก็พบว่ามีการเขียนทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมามากมาย

สมัยอยุธยา (พ.ศ.๑๘๙๓-๒๓๑๐) หลักฐานในสมัยอยุธยาปรากฏมาก โดยเฉพาะการบันทึกเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในรูปของพระราชพงศาวดาร อย่างไรก็ตาม หลักฐานดังกล่าวไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันว่าถูกต้องและเชื่อถือได้ทุกฉบับ เนื่องจากพงศาวดารต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาฉบับที่ได้รับการชำระใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงสำนวนโวหาร และอาจมีการเพิ่มเติมแนวคิดในสมัยนั้น ๆ ลงไปด้วย^{๖๐}

^{๕๙}อ้างแล้ว, อุษณีย์ ธงไชย, จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา ลังกาวงศ์, หน้า ๒๔.

^{๖๐}นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.), หน้า ๓.

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือ สมัยรัชกาลที่ ๑-๓ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๓๙๓) ในช่วงเวลานี้ยังไม่มีเอกสารที่บ่งบอกเด่นชัดว่า มีการปฏิบัติงานหรือแนวคิดการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบระเบียบเป็นแบบแผน มีเพียงการกระทำเพื่อซ่อมแซมอาคารต่าง ๆ เท่านั้น สิ่งที่เป็นจุดหักเหในการเริ่มเปลี่ยนแปลงการอนุรักษ์ในยุคนี้ คือ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ สืบเนื่องมาจากเหตุผลที่เริ่มมีการติดต่อกับชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นช่วงที่คนไทยให้ความสำคัญกับคนจีน เนื่องจากถือว่าคนจีนมีความเจริญเป็นอันดับหนึ่ง ชาวตะวันตกจึงถูกมองว่ามีความเจริญต่ำกว่าไทย ต่อมาในช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับชาวตะวันตกเปลี่ยนแปลงไปหลายประการ เช่น ชัยชนะของอังกฤษเหนือพม่าในปี พ.ศ.๒๓๖๘ และเหนือจีนในปี พ.ศ.๒๓๘๓ การเริ่มเข้ามาแพร่หลายของเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ของชาวตะวันตก ทำให้ช่วงนี้ไทยอยู่ในระหว่างช่วงการประเมินศักยภาพของเหล่าชาติตะวันตกเสียใหม่

ในช่วงเวลานี้ประเทศจึงอยู่ฐานะที่ต้องย้อนกลับมามองตัวเองเพื่อประเมินศักยภาพที่มีอยู่ หรือ การตั้งหลัก หรือ สงวนท่าที โดยยังคงรักษาวัฒนธรรมของสังคมดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พระพุทธศาสนาสร้างความศรัทธาเป็นแกนหลักเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ ซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างดี พบว่ามีความแตกต่างและจุดเปลี่ยนแปลงที่แสดงออกให้เห็น คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัด วัดต่าง ๆ ที่ชำรุดทรุดโทรมให้งดงาม ตามโบราณราชประเพณี พร้อมกันนั้นยังคงให้คงตามรูปแบบดั้งเดิม หรือมีการถ่ายแบบในการซ่อมแซมให้เหมือนของเดิมบ้าง มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงในแบบไทยดั้งเดิม เพื่อแสดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพของความเป็นใหญ่ของไทยโดยแสดงออกผ่านการซ่อมแซมบำรุงวัด^{๒๑} ทั้งนี้การสร้างแสนยานุภาพดังกล่าวไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นว่า สิ่งดั้งเดิมของไทยมีคุณค่ามีความยิ่งใหญ่เพียงใดและไม่เป็นรองชาติใด ๆ ของตะวันตก ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างงานอาคารตามแบบประเพณีนิยมเพื่อหวังให้พระนครงดงามดุจเดิมในอดีต และมีการสร้างวัดวาอารามให้สวยงามมากมาย พร้อมทั้งซ่อมแซมวัดที่ชำรุดทรุดโทรมในพระนคร ทั้งนี้เพื่อช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้กับประชาชนด้วย ดังกรณีการบูรณะวัดตามโบราณราชประเพณีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑-๓) ที่เป็นช่วงเวลาของการปรับปรุงบ้านเมืองให้มีสภาพดีงาม พร้อมทั้งตั้งหลักรับอิทธิพลที่เริ่มเข้ามาของชาติตะวันตก ซึ่งทำให้ช่วงนี้มีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดเก่าที่เคยมีอยู่เดิมให้สง่างาม พระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าให้เก็บพระพุทธรูปจากวัดร้างตามหัวเมือง มาเก็บรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ไว้ยังวัดต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพมหานคร และโปรดเกล้าให้บูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามโบราณราชประเพณี

^{๒๑}กรณิศร์ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย” , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘.

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ภายหลังจากหมดสิ้นการสงครามคราวก่อตั้งพระนคร รัชกาลที่ ๑ จึงทรงโปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง โดยกำหนดว่าจะสืบทอดตามแบบแผนตามแบบอย่างเดิมต่อไป และที่สำคัญรูปแบบของผังพระบรมมหาราชวังและหมู่มหาราชมณเฑียร ได้ถือเอาแบบอย่างแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นแนวปฏิบัติทั้งสิ้น

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงปฏิสังขรณ์วัดแจ้งและวัดท้ายตลาดอันเป็นวัดเก่าในสมัยอยุธยา ขึ้นมาเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันคือวัดอรุณราชวรารามและวัดโมฬีโลกยสุทธา

นอกจากนั้น งานสร้างที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๒ คือ สวนขวา ซึ่งในตอนแรกหมายที่จะสร้างแล้วรวบรวมของบุคคลที่มีฝีมือทั้งหลาย เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างสลัก ช่างเขียน เพื่อมาประกวดประชันฝีมือกัน แต่ผลที่เกิดขึ้นมากกว่านั้น คือ เป็นประโยชน์ในแง่ทำนุบำรุงพวกช่าง และเชิดชูงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม^{๖๒}

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในสมัยนี้เกิดความมั่นคงของพระคลังหลวง ทำให้เกิดการบำรุงบูรณะพระราชวัง และมีการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ขึ้น ๆ อย่างมากมาย สิ่งก่อสร้างที่สำคัญในรัชกาลนี้ คือ พระปรางค์วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ซึ่งเป็นการสร้างเสริมองค์ปรางค์ตามแนวพระราชดำริในรัชกาลก่อน และมีรูปแบบของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่แสดงให้เห็นโดยชัดเจนใน ๓ กรณีดังนี้

กรณีที่ ๑ กรณีกฎหมายตราสามดวง กฎหมายตราสามดวงเป็นประมวลกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดฯ ให้ชำระต้นฉบับกฎหมายไทยสมัยอยุธยาและชำระเพิ่มเติมขึ้น ใน พ.ศ.๒๓๔๗ เพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง ตัดสินคดีความและจัดระเบียบสังคมให้เป็นแบบแผนและถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแบ่งออกเป็นสามตรา คือ ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว กฎหมายตราสามดวง ถือว่าเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญยิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพเรื่องราว ค่านิยมทางสังคม และโลกทัศน์ของคนในสมัยนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี และแน่นอนว่ากฎหมายตราสามดวง จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นภาพของแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ในสมัยดังกล่าวได้^{๖๓}

^{๖๒}สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, **พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๖๓}ศิรินันท์ บุญศิริ, “แหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยในกรมศิลปากร”, **ศิลปากร**, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๓๘): ๖๗.

กรณีที ๒ กรณีการรื้อถอนอิฐจากกรุงเก่าเพื่อมาสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ในช่วงเริ่มต้นของการสร้างบ้านแปลงเมือง มีการกระทำหลายอย่างที่ดูจะขัดกับหลักการอนุรักษ์ในปัจจุบัน และดูจะขัดกับกฎหมายที่ตราสามดวงที่ตราขึ้นในสมัยนี้ เช่น การให้ก่อสร้างพระนครทั้งพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรสถานมงคล บ่อมปราการต่าง ๆ ซึ่งให้รื้อกำแพงเมืองกรุงเก่าลงมาบ้างเพื่อนำไปก่อสร้างกรุงใหม่^{๖๔}

กรณีที ๓ กรณีการอนุรักษ์ของเจ้านายชั้นสูงกับวังหน้า มีกรณีที่น่าสนใจ คือ กรณีการบูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งพระราชวังนี้เป็นพระราชวังที่สำคัญและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาโดยตลอด^{๖๕}

กรณีที ๔ กรณีความคิดเกี่ยวกับการรักษาของเดิมในรัชกาลที่ ๓ คราวหนึ่งในรัชกาลที่ ๓ ยังไม่มีการกำหนดโทษหรือกำหนดบทบัญญัติในการรื้อถอนวัดเก่าแก่โบราณ หรือยังไม่มีใครที่จะคำนึงถึงโบราณสถานมากนัก ครั้นนั้นพวกญวนได้รื้อถอนทำลายวัดส้มเกลี้ยงซึ่งเป็นวัดเก่าโบราณความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านจึงปรับโทษโดยให้สร้างวัดชดใช้

ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ (พ.ศ.๒๓๔๙ - ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๓) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในประเทศด้วยความตระหนักของผู้นำถึงภัยคุกคามจากชาติตะวันตก และเข้าใจถึงสถานภาพที่ควรจะเป็นของสยาม ในฐานะของอาณาจักรเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งในบริบทอันยิ่งใหญ่ของโลก เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ๗ กรณี ดังนี้

กรณีที ๑ กรณีพระวชิรญาณ (รัชกาลที่ ๔) เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ โดยเมื่อราวปลายปี พ.ศ. ๒๓๗๔ พระวชิรญาณมหาเถระได้เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ ก่อนที่จะทรงขึ้นครองราชย์สมบัติก็ได้เสด็จไปอีกหลาย จากนั้นจึงทรงปฏิสังขรณ์ตามวิธีการคือ “โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ช่างนายทหารใน ต่อตัวอย่างถวาย เป็นรูปพระเจดีย์กลม ตัวอย่างพระเจดีย์ตามรูปแบบเดิมเสร็จแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ คือ สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ เป็นแม่กองเจ้าของการ ได้ลงมือถากต้นไม้บนองค์พระ ให้ซื้อเอาอิฐที่มีผู้ซื้อขายที่วัดเก่า ๆ บ้าง และให้ทำขึ้นบ้าง ก่อเป็นฐาน

^{๖๔}กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๙), หน้า ๖๗.

^{๖๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

จากข้างต้นแสดงให้เห็นว่ามีการทำหุ่นจำลองขึ้นก่อน เพื่อที่ตกลงก่อนว่าจะทำแบบนี้ดีหรือไม่ แล้วจึงให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์เป็นแม่กองงาน ส่วนวิธีการบูรณะคือ ให้ถากถางต้นไม้บนองค์พระ ให้ซื้ออิฐที่มีผู้รื้อวัดเก่ามาขายบ้างและทำขึ้นเองบ้าง และก่อฐานขึ้น ๘ ศอก นอกจากนั้นยังกล่าวถึงวิธีการบูรณะไว้คือ มีการใช้ไช้รัด มีการปักเสาเป็นซุงล้อมรอบองค์พระปฐมเจดีย์แล้วเอาไช้รัดไว้เป็นเปาะๆ ขึ้นไปจนถึงปล้องไฉน แล้วจึงก่ออิฐถือปูนหุ้มไว้หมดฉะนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนว่า มีการศึกษาก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ และอย่างน้อยเทคนิคในเรื่องการบูรณะได้เกิดขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะถูกต้องตามความคิดของนักวิชาการในปัจจุบันหรือไม่ก็ตาม

กรณีที่ ๒ กรณีรัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์พระนารายณ์ราชนิเวศน์ โดยทรงรับสั่งให้จัดการปฏิสังขรณ์ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี โดยให้พระยาพิไชยสงคราม พระยาพิชิตณรงค์พระยานรินทรราชเสนี ขึ้นไปเป็นแม่กองทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้ เพื่อจะได้ให้เป็นที่พักพิงในกาลอันควรและให้บุตรสละเก่าในพระราชวังขึ้นมาใช้ และทรงรับสั่งให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ หลายแห่ง ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑ บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิตราม ๑ ทำพระเจดีย์แก้ว พระรัศมีพระพุทโธไสยาสน์ ๑ วัดมหาธาตุวัด ๑ วัดชนะสงครามวัด ๑ บูรณะแต่ของปรักหักพัง โปรดฯ ให้กระทำพระวิหารหลังพระอุโบสถอีกหลัง ๑ กระทำกุฏิสงฆ์เป็นตึกทั้งสิ้น ในคลองก็ให้ลงเขื่อนศิลาเป็นขึ้นบันได^{๖๖} นอกจากจะมีการรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ในแง่ของคุณค่าของความเป็นอดีตของโบราณสถานแล้ว จะเห็นได้ว่ายังทรงมีการควบคุมและจัดระเบียบการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาต่าง ๆ ด้วย โดยให้ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาที่จะบูรณปฏิสังขรณ์มาแจ้งความประสงค์กับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเสียก่อน แต่ทั้งนี้ยังไม่ระบบที่ชัดเจนว่าจะมีการบูรณะอย่างไร

กรณีที่ ๓ กรณีรัชกาลที่ ๔ ทรงออกหมายประกาศเขตรังวัดผู้ร้ายชุดวัดในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ โดยทรงออกกฎหมายควบคุมผู้ที่กระทำผิดต่อศาสนสถาน โดยได้ทรงออกหมายประกาศชุดวัดกำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากศาสนสถานในระยะ ๔ เส้นโดยรอบ มีหน้าที่สอดส่องดูแลมิให้ผู้ร้ายทำการลักลอบชุดหาทรัพย์สิน และได้กำหนดพินัยปรับแก้ราษฎรที่นิ่งเฉย หมายประกาศนี้รวมศาสนสถานที่เป็นวัดร้างด้วย และหากพิจารณาจากกฎหมายตราสามดวงจะมีบทบัญญัติหลายข้อที่กำหนดโทษคนที่ลักลอบตัดเศียร ชุดเจดีย์ แต่เป็นกฎหมายที่ดูเหมือนว่าจะใช้คุ้มครองพระพุทธศาสนา มากกว่าที่จะคุ้มครองตัวโบราณสถานโดยตรง หรือมุ่งหมายที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มากกว่าทำนุบำรุงโบราณสถาน

^{๖๖}เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๗๗๕.

กรณีที่ ๔ กรณีการเริ่มต้นของการดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์และการสะสมของเก่า โดยในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ การรวบรวมศิลปวัตถุและการเก็บสะสมของเก่า ของสวยงามและของแปลก เป็นที่นิยมกว้างขวางไม่เฉพาะแต่หมู่ขุนนางข้าราชการชั้นสูง แต่คหบดีและชนชั้นสามัญชนก็ได้รับอิทธิพลความคิดนี้ด้วย^{๖๗} การรวบรวมและการเก็บสะสมของเก่านี้ คาดว่าได้รับอิทธิพลจากค่านิยมตะวันตกไม่มากนักน้อย นอกจากนั้นยังพบว่ามีความหลากหลายคน ที่มีกลักลอบนำโบราณวัตถุสถานออกมานอกประเทศ เช่น ในกรณีของชาวเยอรมันชื่อ เรสต์แมน (Rastman) ผู้สังเกตการณ์จากพิพิธภัณฑ์เบอร์ลินได้ลักลอบนำรูปเคารพจากกำแพงเพชรออกนอกประเทศไทย โดยอ้างนำไปศึกษาเพื่อประโยชน์แห่งประวัติศาสตร์ไทยอยู่เสมอ ดังนั้น จึงมีการดำเนินงานในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อรวมของต่าง ๆ ไว้ทั้งโบราณวัตถุ หรือวัตถุประดับโบราณสถาน ในช่วงนี้บรรดาโบราณศิลปวัตถุทั้งหลายที่ได้ทรงรวบรวมไว้ ได้โปรดให้สร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นที่เก็บรักษาในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ ในรัชกาลที่ ๔ ศัพท์คำว่า “พิพิธภัณฑ์” จึงได้เกิดขึ้นจากนามพระที่นั่งองค์นี้

กรณีที่ ๕ รัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งหอมิวเซียม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งหอมิวเซียมขึ้นที่พระที่นั่งหทัยสวาม (หอทองคอกเตี้ย) ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อย กงสุลต่างประเทศ ตลอดจนประชาชนชายหญิง ได้เข้าชมเป็นปฐมฤกษ์ ในพระราชพิธีพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๔๑๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะจัดพิพิธภัณฑ์ตามแบบสากล จึงโปรดเกล้าให้ เฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) ต้นสกุลเศวตศิลา ร่วมกับพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ดำเนินการจัดพิพิธภัณฑ์ตามแบบแผนอย่างยุโรปขึ้นที่หอทองคอกเตี้ยในพระบรมมหาราชวัง มีคนไทยมาฝึกเป็นกurator คือ นายทัต ศิริสัมพันธ์ หรือ พลโทพระยาสมุทธสงคราม และเรียกว่า หอมิวเซียม โดยย้ายของจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์มาจัดแสดงไว้ที่พระที่นั่งสามองค์ในพระราชวังบวรสถานมงคล คือ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ หอมิวเซียมนี้ในระยะแรกยังมีลักษณะการจัดแสดงคล้ายกับการจัดนิทรรศการเป็นคราว ๆ ตามวโรกาสสำคัญ ๆ ยังมีไม่มีการจัดพิพิธภัณฑ์สถานที่มีโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุมาจัดแสดงมากนัก

การเริ่มต้นเปิดพิพิธภัณฑ์ขึ้นเป็นครั้งแรก ทำให้ต่อมาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้น คือ ออยุธยาพิพิธภัณฑ์สถาน ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งได้จัดขึ้นที่พระราชวังจันทร์เกษม นับได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกที่เป็นแบบอย่างให้กับสมุหเทศาภิบาลอื่น ๆ ในเวลาต่อมา เช่น พิพิธภัณฑ์สถานวัดราชธานี สุโขทัย และที่พระปฐมเจดีย์ นครปฐม เป็นต้น^{๖๘}

^{๖๗}อ้างแล้ว, เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ หน้า ๓๑.

^{๖๘}กรณีการ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓.

กรณีที่ ๖ กรณีพระราชกระแสการอนุรักษ์ของรัชกาลที่ ๕ โดยหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้น ในวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๔๑ เพื่อการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในอดีต พระองค์โปรดให้ทำการบูรณะพระพุทธรูปและปูชนียสถานหลายแห่ง ในส่วนของการอนุรักษ์ ทรงโปรดกำหนดแนวทางในการปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณฯ ซึ่งถือเป็นเอกสารแนวทางการอนุรักษ์ช่วงฝีมือฉบับแรกในประวัติศาสตร์การอนุรักษ์ไทย ซึ่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามใจชอบตามค่านิยมในยุคนั้น แต่เป็นการคงไว้ซึ่งของดั้งเดิม ซึ่งคล้ายกับกระแสแนวคิดการอนุรักษ์ของตะวันตกในช่วงเวลานั้น ดังกล่าวนี้นำแสดงให้เห็นถึงการพยายามคงรักษาไว้ซึ่งสิ่งซึ่งที่มีคุณค่าของอดีตคงเหลืออยู่ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความรักชาติในระบบชาตินิยมมาก และทรงเห็นคุณค่าและความสำคัญของงานสถาปัตยกรรมโบราณ ในฐานะที่เป็นหลักฐานอันแสดงถึงอารยธรรมของชาติ นอกจากนั้นแล้วยังทรงชี้ประเด็นว่างานเหล่านี้ยังเป็นหลักฐานความรู้ในวิชาช่างอีกด้วย

กรณีที่ ๗ กรณีการสงวนรักษาพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นเมืองโบราณ โดยในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้จัดพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกขึ้น เนื่องในวโรกาสที่พระองค์ได้ทรงครองราชย์ยาวนานยิ่งกว่ากษัตริย์พระองค์ใด และยาวนานกว่าพระรามาธิบดีที่ ๒ กษัตริย์แห่งพระนครศรีอยุธยา^{๖๙} ทรงรับสั่งให้สงวนรักษาเมืองอยุธยาไว้ในฐานะที่เป็นเมืองโบราณ ทำให้พระยาโบราณราชธานินทร์ได้เข้าตรวจสอบร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ไว้เป็นครั้งแรก จนกระทั่งเรียบเรียงและจัดพิมพ์เป็นหนังสือและแผนที่ประกอบออกมาจนใช้อ้างอิงกันในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังถือได้ว่าเป็นการประกาศโบราณสถานเป็นครั้งแรก

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เป็นยุคของการแก้ปัญหาตะวันตกจากที่เคยก่อเป็นรูปร่างในรัชกาลที่ ๕ ได้ถูกเสริมเป็นรูปแบบที่ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๖ แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนอให้แก่ชาวไทย คือ ลัทธิชาตินิยม ซึ่งจะให้เป็นแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมของชาติไว้ในยามที่ต้องพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยีตะวันตก^{๗๐}

^{๖๙}บุหงา วัฒนะ, พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า, (พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๑), หน้า ๗๖.

^{๗๐}วิไลเลขา ถาวรณสาร, ขนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๙.

รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พบว่า ได้มีการประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ พ.ศ.๒๔๖๖ พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร พ.ศ. ๒๔๖๙ และพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พ.ศ.๒๔๖๙ นอกจากจะเป็นการรักษาของโบราณอย่างเป็นรูปธรรมแล้วยังเป็นการประกาศให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจว่าจำเป็นต้องรักษาไว้ หากพิจารณาตามที่พระองค์กล่าวไว้ว่า ของโบราณย่อมเป็นหลักฐานในพงศาวดาร และเป็นเครื่องอุปกรณ์การตรวจตราหาความรู้โบราณคดีต่าง ๆ อันเจริญประโยชน์และเกียรติยศของบ้านเมือง อันเป็นความคิดที่ไม่ได้เกิดขึ้นมาก่อนในไทย ซึ่งถ้าเป็นระบบความคิดของไทยจะเกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาหรือเพื่อเสริมสร้างบารมีของผู้ปกครองเป็นสำคัญ หรือกล่าวได้ว่าไม่ใช่ระบบความคิดของไทยแบบจารีตประเพณี ที่รู้จักใช้ของเก่าหรือของโบราณเป็นหลักฐานทางวิชาการเพื่อตรวจสอบเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของบ้านเมือง อันเป็นหลักการของวิชาโบราณคดี ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของพระองค์คือเพื่อเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ เพื่อสร้างความภูมิใจในชาติอันเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการสร้างชาติของพระองค์ ระบบความคิดทางโบราณคดีดังกล่าว น่าจะได้รับอิทธิพลดังกล่าวมาจากการร่ำเรียนจากตะวันตก ดังที่พระองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ความเจริญของชาวตะวันตกนั้นล้วนภูมิใจที่คู่กันเรื่องพงศาวดารอันเป็นเรื่องราวของบรรพบุรุษตะวันตกในขณะที่ชาวไทยต้องการความเจริญความศิวิไลซ์ แต่กลับถูกประวัติศาสตร์ของชาติบ้านเมืองเราเสียเอง”

ในขณะนั้นเกิดสมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับของโบราณ เช่น สมาคมโบราณคดี สยามสมาคม เป็นต้น พระองค์เน้นย้ำความคิดตลอดรัชสมัยเสมอมา ซึ่งล้วนแล้วแต่ชี้ให้เห็นความสำคัญว่า ศิลปะ สถาปัตยกรรมโบราณของสยาม ตลอดจนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในอดีตของชาติบ้านเมือง ล้วนเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทุกคนในชาติต้องตระหนักถึงและเรียนรู้ทำความเข้าใจ ที่สำคัญคือไม่ใช่สิ่งที่ล้าหลังหรือเป็นสัญลักษณ์แสดงความไม่เจริญหรือไร้ความศิวิไลซ์แต่อย่างใด^{๗๑} กล่าวได้ว่าในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ นี้ได้ริเริ่มการนำประวัติศาสตร์มาสร้างความเป็นชาตินิยมให้กับประเทศ และการพยายามฟื้นฟู ศิลปะ ภาษา วรรณคดีต่าง ๆ ขึ้นใหม่ เพราะสิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะของชาตินั้น ๆ หน่วยงานทางด้านศิลปกรรมต่าง ๆ ถูกจัดตั้งขึ้นมา เช่น กรมศิลปากร กรมมโหรีสพ โรงเรียนช่างศิลป์ วรรณคดีสโมสร เป็นต้น

^{๗๑}ชาติรี ประกิจนทการ, การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมสยาม สมัยไทยประยุกต์ ชาตินิยม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓๘.

รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งในด้านการจัดส่วนราชการ โดยให้ยุบเลิกกรมศิลปากร เนื่องจากเงินรายได้ของแผ่นดินไม่พอกับรายจ่าย แล้วนำงานด้านการบำรุงวิชาช่างซึ่งเป็นของกรมศิลปากรเดิมกับการจัดการพิพิธภัณฑสถาน และการอื่น ๆ อันเนื่องด้วยการบำรุงวิชาความรู้ มาสมทบไว้ในกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “ราชบัณฑิตยสภา” โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และ ศ.ยอร์ช เซเดย์ นักวิชาการและปราชญ์ชาวฝรั่งเศสแห่งสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการทั่วไปแห่งราชบัณฑิตยสภา ในช่วงเวลานี้งานอนุรักษ์โบราณสถานจึงได้มาอยู่ใต้การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสภา แต่ นับเป็นต้นมา และการดำเนินการของไทยก็ได้รับอิทธิพลหรือแบบอย่างเริ่มต้นมาจากนักวิชาการฝรั่งเศสผู้นี้ ตลอดจนอิทธิพลจากสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศนับแต่นั้นเป็นต้นมา ดังพบหลักฐานเป็น บันทึกการให้คำแนะนำจากปราชญ์ฝรั่งเศสหลายต่อหลายท่านในช่วงเวลานี้ งานของราชบัณฑิตยสภาในขณะนั้นแบ่งออกเป็น ๓ แผนก คือ (๑) แผนกวรรณคดี เป็นพนักงานจัดการหอพระสมุดสำหรับพระนครและสอบสวน พิจารณาวิชาอักษรศาสตร์ (๒) แผนกโบราณคดี เป็นพนักงานจัดการพิพิธภัณฑสถาน ตรวจรักษาโบราณ วัตถุสถาน และ (๓) แผนกศิลปากร เป็นพนักงานจัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง

นอกจากนั้นในช่วงนี้มีการคุมเข้มที่จะสงวนรักษาของโบราณให้มากขึ้น เพราะระยะนี้มีการลักลอบส่งของโบราณออกขายต่างประเทศเสียมาก ซึ่งค่านิยมในการสะสมของเก่าก็ไม่ได้หายไป เป็นเหตุให้มีการขุดทำลายโบราณสถานเพื่อหาของไปขาย จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติขึ้นอีก ๒ ฉบับ คือ “พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร” และ “พระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ” ขึ้น ในวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ โดยมอบอำนาจการบริหารและการจัดการให้กับราชบัณฑิตยสภาเช่นเดิม

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗ รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม นำนโยบายที่สำคัญ คือ นโยบายสร้างชาติ ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการสร้างชาติแบบชาตินิยมอย่างรุนแรงเกิดขึ้น คือ เชื่อผู้นำชาติพันธุ์ ดังนั้น นโยบายแบบรัฐนิยมนี้ได้ถูกประกาศใช้ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ มีความมุ่งหมายให้ประชาชนปฏิบัติตามเพื่อความเจริญวัฒนาถาวรของประเทศชาติ นโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดโครงการต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายประการในการรวมชาติ การสร้างและบำรุงรักษาเอกลักษณ์ของชาติ การสร้างสาธารณูปโภค การคมนาคมต่าง ๆ ถนนหลายสายเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนนโยบายการปรับปรุงส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ถึงแม้ผลงานทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้ประกาศใช้ว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖

สมัยหลัง ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา เป็นการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมโดยเน้นความเป็นไทยในแบบท้องถิ่นนิยม เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของไทย ผ่านกระบวนการรักษามรดกและผาสนระหว่างวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่เพื่อให้คงอยู่ร่วมกันได้ นโยบายต่าง ๆ ทางการเมืองและความคิดความเชื่อของผู้นำ ล้วนมีผลต่อกระแสการอนุรักษ์โบราณสถาน แนวคิดของการกลับมายกย่องศิลปะในอดีตและการเชิดชูวัฒนธรรมไทยท้องถิ่น ก่อให้เกิดโครงการบูรณะวัดและปูชนียสถานทั่วประเทศที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ถึง ๕,๕๓๕ วัด โครงการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นท้องถิ่นนิยมได้รับการสนับสนุนโครงการดังกล่าวล้วนเป็นผลที่เกิดมาจากการสร้างความเป็นไทยในรูปแบบของท้องถิ่นนิยม ตามความเชื่อของผู้นำ แทนที่ความเป็นไทยในแบบสากลในปี พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗ แต่ในส่วนองวิธีการปฏิบัติงานนั้น กรมศิลปากรได้เข้ามาดูแลงานดังกล่าวแทบทั้งสิ้นอย่างไรก็ตาม นำพิจารณาว่า ในช่วงการบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๕๐๕) กรมศิลปากรได้กล่าวว่า ได้รับผิดชอบในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามที่ประกาศของราชบัณฑิตยสภา โดยในระยะต้นอาศัยแนวทางของ คามิลโล (Camillo) ที่ยึดหลักการที่ว่าไม่ซ่อมแซมโบราณสถานแต่คำจุนรักษาโบราณสถาน (Stabilization) โดยโครงสร้างคอนกรีต ต่อมามีการขุดแต่งโบราณสถานจำนวนมากในประเทศ ทำให้มีความรู้ใหม่เกิดขึ้น และทำให้ทราบว่า ก่อนหน้าที่เคยค้ำยันด้วยโครงสร้างคอนกรีตนั้นเกิดความไม่เหมาะสมเพราะโบราณสถานหายไป เหลือเพียงส่วนโครงสร้างค้ำยันคอนกรีตที่ยังคงอยู่ นับได้ว่าโบราณสถานในช่วงเวลานี้ผันแปรไปตามกระแสการเมืองอย่างรุนแรง หรือการอนุรักษ์โบราณสถานจะเป็นไปตามรูปแบบใดนั้น ล้วนแล้วแต่ผู้นำประเทศในช่วงเวลานั้น ๆ จะตัดสินใจทั้งสิ้น โบราณสถานกลับกลายเป็นตัวแทนของการแสดงความอำนาจผู้นำในแต่ละยุคไปอย่างสิ้นเชิง^{๗๒}

โดยแท้จริงแล้ว กรมศิลปากร สถาปนาขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบภารกิจหลัก คือ (๑) งานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีสำนักโบราณคดีและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ (๒) งานด้านเอกสาร หนังสือ มีหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติและสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ (๓) งานด้านศิลปกรรม มีสำนักสถาปัตยกรรมและสำนักช่างสิบหมู่ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ (๔) งานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ มีสำนักสังคีต เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ และ (๕) งานจัดการศึกษาวิชาเฉพาะมีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และระดับปริญญาตรีในด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ และช่างศิลป์

^{๗๒}กรมศิลปากร, ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดี และการพิพิธภัณฑ, หน้า ๑๐๖.

ปัจจุบัน กรมศิลปากรได้จัดทำโครงการการอนุรักษ์ ซ่อมแซมและบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการงานการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน การประมาณราคาเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน นอกจากนี้กรมศิลปากรได้ร่วมกับจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมวันอนุรักษ์มรดกไทย ดำเนินการผดุงรักษา พื้นฟูและสืบทอดศิลปวิทยาการทางด้านช่างฝีมือ และเป็นศูนย์ข้อมูลด้านศิลปกรรมของชาติ ดำเนินการด้านช่างและงานศิลปะ ในการบูรณะซ่อมแซม เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานและงานศิลปกรรม ศึกษา ค้นคว้าวิจัย การอนุรักษ์บ้านทรงไทย การจัดตั้งกลุ่ม/ชมรมอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การก่อสร้างพิพิธภัณฑสถาน การร่วมกับสถานศึกษาในการจัดตั้งกลุ่ม/ชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ การถ่ายทอดและการสืบสานศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย งานช่างสิบหมู่ ฯ^{๗๓}

นับเป็นระยะเวลาเกือบร้อยปี ตั้งแต่การสถาปนากรมศิลปากร ภารกิจการอนุรักษ์โบราณสถานนับเป็นภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของกรมศิลปากร ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาเป็นลำดับ โดยในการอนุรักษ์โบราณสถานมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีการปรับเปลี่ยนและแก้ไขมาหลายครั้ง ซึ่งฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. ๒๔๗๗ และฉบับปัจจุบันคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้คำนิยามของโบราณสถาน ไว้ว่าโบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของ อสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย ดังนั้น การที่จะบอกว่าอะไรเป็นโบราณสถานตามกฎหมายหรือไม่นั้น ประการแรกถ้าไม่ใช่ อสังหาริมทรัพย์ ก็คงตัดออกไปก่อนได้เลย ต่อมาคือโดยอายุ หมายความว่ามีความเก่าแก่ แต่ตามกฎหมายก็ได้กำหนดว่าที่อายุเท่าไรจึงเรียกว่าเป็นโบราณสถาน และถ้าดีแต่เก่าคือสร้างมานานแล้วแต่กลับไม่เป็นประโยชน์ใดใดก็ไม่สมควรที่จะถือเป็นโบราณสถานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

^{๗๓}กรมศิลปากร, ๙๕ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๙),

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ยังไม่มีกระบวนการที่ชัดเจนในการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น วัฒนธรรมทางภาษา การสร้างสรรค์ทางภาษา รวมทั้ง การแสดงออกโดยใช้ภาษาเป็นสื่อถ่ายทอด ศิลปะการแสดงและการดนตรี การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีหรือเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติของชุมชนหรือท้องถิ่น งานช่างฝีมือดั้งเดิม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ ศิลปะ คุณค่าทางจิตใจ หรือผลงานอันควรค่าแก่การรักษาไว้สืบต่อไป

รวมถึง กฎหมายอื่นในเรื่องเดียวกันหรือทำนองเดียวกัน ได้แก่

๑. พระราชบัญญัติกีฬามวย พ.ศ. ๒๕๔๒ ตราขึ้นเพื่ออนุรักษ์ศิลปะมวยไทยอันเป็นการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒. พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ ตราขึ้นเพื่อคุ้มครองการนำภูมิปัญญามาใช้ในการแพทย์แผนไทย

๓. พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นเรื่องของการรับรองหรือคุ้มครองสิทธิผู้สร้างสรรค์ผลงานเขียนหรืองานศิลปะ

๔. พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นเรื่องของการรับรองหรือคุ้มครองผู้ประดิษฐ์คิดค้นหรือออกแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

โดยขอบเขตการคุ้มครองของกฎหมายทั้ง ๔ ฉบับ ดังกล่าวข้างต้น ยังไม่ได้ครอบคลุมถึงการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นการสืบทอดการสร้างสรรค์ผลงานที่มีมาแต่ดั้งเดิมเป็นเพียงการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเฉพาะเรื่องและยังไม่ครอบคลุมการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด^{๗๔}

ต่อมา ประเทศไทยได้รับเอา อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Culture Heritage) ขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) ใน ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ (ค.ศ. ๒๐๐๓) และมีผลบังคับใช้เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๙ (ค.ศ. ๒๐๐๖) โดยได้ส่งเสริมให้ประเทศต่าง ๆ มีมาตรการในการสงวนรักษา และให้ความสำคัญแก่มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

^{๗๔}ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๑.

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้มีการดำเนินการเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้มีการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึกประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในอาณาเขตของประเทศไทย เพื่อเสริมสร้างบทบาทสำคัญและความภาคภูมิใจของชุมชน กลุ่มคน หรือบุคคลที่เป็นผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตลอดจนส่งเสริมและพัฒนาสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ สืบสาน ฟื้นฟู และปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และได้มีการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๗ สาขา ได้แก่ (๑) สาขาศิลปะการแสดง เช่น การแสดงโขน หนังใหญ่ ละครชาตรี และติเกร์ฮูลู (๒) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม เช่น ผ้าซิ่นตีนจก ผ้าแพรวา เครื่องจักสานย่านลิเภา และมีดอรัญญิก (๓) สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น นิทานศรีธนญชัย นิทานขุนช้างขุนแผน และบทท้าวขวัญนาถ (๔) สาขากีฬามรดกภูมิปัญญาไทย เช่น วัวไทย ตะกร้อ และกระป๋องกระบอง (๕) สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล เช่น พิธีไหว้ครู สงกรานต์ และลอยกระทง (๖) สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล เช่น การนวดไทยและฤกษ์ดีดัดตน และ (๗) ภาษา เช่น ภาษาไทย ภาษาท้องถิ่น และภาษาสัญลักษณ์ต่าง ๆ แต่การขึ้นทะเบียนของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมดังกล่าว ยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายที่ชัดเจนในการคุ้มครองและส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ของประเทศไทยซึ่งเป็นสมบัติล้ำค่าที่ได้มีการสร้างสรรค์ สืบสาน ปลูกฝัง และสืบทอดในชุมชนจาก คนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่งได้รับการส่งเสริมและรักษาให้มีความสืบเนื่องและยั่งยืนสืบไป^{๗๕}

เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖ รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้มีมติ (๑) เห็นชอบอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage) ตามที่กระทรวงวัฒนธรรมเสนอ โดยอนุสัญญานี้จะเป็นเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และ (๒) เห็นชอบให้ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ตามที่กระทรวงวัฒนธรรมเสนอ เมื่อรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบอนุสัญญา ฯ แล้ว

^{๗๕} อ่างแล้ว, ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๒.

ต่อมา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ รัฐบาล พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาแล้ว มีสาระสำคัญเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมหรือคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นการออกกฎหมายเพื่ออนุวัติการตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาหรือกฤษฎีกาหรือกระทรวงวัฒนธรรม และได้แก้ไขชื่อ จากเดิม “ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ.” เป็น “ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.” และต่อมา คณะรัฐมนตรี ได้เสนอพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เข้าสู่การพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) และได้ผ่านความเห็นชอบจาก สนช. เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. นั่นคือ “พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙” โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (กระทรวงวัฒนธรรม) ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และให้คณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาและให้ความเห็นชอบนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญา ๗ และแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๙ และมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นต้นไป

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ นี้ มีกลไกและมาตรการในการดำเนินการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่มีใช้การขึ้นทะเบียนในระบบอนุญาต (Register) แต่เป็นระบบการขึ้นทะเบียนเพื่อจัดทำบัญชีรายการ (Inventory) ซึ่งเป็นการแจ้งรายละเอียดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และกฎหมายฉบับนี้มิได้มีขึ้นเพื่อคุ้มครองความเป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งให้มีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ให้มีการสืบทอดต่อไป^{๗๖}

สรุปได้ว่า พัฒนาการของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทย โดยแท้จริงแล้ว เริ่มต้นจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ก่อนที่จะมีการให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่นเดียวกันนานาชาติอารยประเทศ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญของสังคมและประเทศ และจำเป็นจะต้องให้ความเคารพในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงตามสภาพการณ์ในปัจจุบันและมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

^{๗๖}อ้างแล้ว, ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๙.

๒.๔.๕ ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) แบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมตามลักษณะที่ปรากฏอยู่หรือที่มีอยู่ (Existence) ไว้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)^{๗๗} ดังนี้

๑. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้เป็นสิ่งที่สามารถมองเห็น สัมผัสและจับต้องได้ทางกายภาพ โดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้และที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ เครื่องแต่งกาย ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม รวมถึงวัตถุที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นจากฝีมือ การประดิษฐ์ การคิดค้นการดัดแปลง การอยู่อาศัย หรือการใช้ประโยชน์จากมนุษย์ ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าในทางวัฒนธรรมและสมควรได้รับการสงวนรักษา ซึ่งถูกจัดอยู่ในประเภทหนึ่งของมรดกโลกตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรมตามอนุสัญญาดังกล่าวนี้นี้ หมายความว่าถึงสถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถานไม่ว่าจะเป็นงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำ หรือกลุ่มสถานที่ก่อสร้าง ยกหรือเชื่อมต่อกันอันมีความเป็นเอกลักษณ์ หรือแหล่งสถานที่สำคัญอันอาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์หรือเป็นผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีคุณค่าความล้ำเลิศทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ มานุษยวิทยา หรือวิทยาศาสตร์ โดยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ สามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ ๒ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ประเภทวัตถุที่เคลื่อนที่ได้ ยกตัวอย่างเช่น

- โบราณวัตถุ หมายถึง สंहาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสंहาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

^{๗๗}ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๔๔.

- ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ
- จิตรกรรม หมายถึง ผลงานทางศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพวาดหรือภาพพิมพ์ที่ปรากฏอยู่ในโบราณสถานและปรากฏอยู่บนโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ
- ศิลปหัตถกรรม หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ เสื้อผ้า และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีการคิดค้นโดยชุมชนท้องถิ่นและผลิตขึ้นอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ

ส่วนประเภทวัตถุที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น

- โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย
- อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง สถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบท ซึ่งพบหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษที่นั้น และเป็นหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญหรือเป็นหลักฐานเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
- แหล่งโบราณคดี หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานของพฤติกรรมมนุษย์ในอดีต ทั้งที่อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ เช่น ที่อยู่อาศัย สุสาน ศาสนสถาน หรือสถานที่ประกอบอาชีพและแหล่งเรืออับปาง^{๗๘}

๒. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หมายถึง การปฏิบัติ (Practices) การแสดงออก (Expressions) การนำเสนอ (Representations) ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skills) ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่องก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ดังนี้

^{๗๘} วติน ینگพัฒนานุกูล, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖๒.

- เรื่องราวข้อมูลความรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นมุขปาฐะและการแสดงออกในด้านต่าง ๆ รวมถึงวัฒนธรรมด้านภาษาในฐานะที่เป็นสื่อสืบทอดมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Oral Traditions and Expressions, Including Language as a Vehicle of the Intangible Cultural Heritage)

- ศิลปะการแสดง (Performing Arts)

- แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาลต่าง ๆ (Social Practices, Rituals and Festive Events)

- ความรู้และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge and Practices Conceding Nature and the Universe)

- งานช่างฝีมือดั้งเดิม (Traditional Craftsmanship)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามความในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้กำหนดลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้ ๗ ประเภท^{๗๙} ดังนี้

- ภาษา หมายถึง สัญลักษณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือแสดงออกเพื่อสื่อความเข้าใจระหว่างคนในสังคม ทั้งที่อยู่ในภาษาพูด ภาษาเขียน และภาษามือ นอกจากช่วยสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันหรือช่วยสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมแล้ว ภาษายังเป็นสมบัติของสังคมที่สะท้อนวัฒนธรรมของเจ้าของภาษานั้นได้เป็นอย่างดี แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาไทยถิ่น และภาษากลุ่มชาติพันธุ์

- วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้านโดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่าและที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์บอกเล่า บทสวดหรือบทกล่าวนในพิธีกรรม บทร้องพื้นบ้าน สำนวนและภาษิต ปริศนาคำทาย และตำรา

- ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงดนตรี รำ-เต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน มีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง และ/หรือการแสดงร่วมสมัย การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงสดต่อหน้าผู้ชม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิงและ / หรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการคิด วิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ดนตรี การแสดง ดนตรีและการแสดงในพิธีกรรม และเพลงร้องพื้นบ้าน

^{๗๙}ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๔๘.

- แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล หมายถึง การประพุดติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมรดกวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุขแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ มารยาท ขนบธรรมเนียม ประเพณี และงานเทศกาล

- งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุและกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน แบ่งออกเป็น ๑๐ ประเภท ได้แก่ ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า เครื่องจักสาน เครื่องรัก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องหนัง เครื่องประดับ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์อย่างอื่น

- ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ อาหารและโภชนาการ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์และไสยศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

- กีฬาภูมิปัญญาไทย หมายถึง การเล่น การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ดังกล่าวข้างต้นนี้ ใกล้เคียงกับที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้กำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้ ๗ สาขา^{๔๐} โดยกำหนดนิยามและการแบ่งประเภทไว้ ดังนี้

- ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึกและเรื่องราว ต่าง ๆ โดยมีผู้แสดงเป็นสื่อ ผ่านทางเสียง ได้แก่ การขับร้อง หรือการเล่นดนตรี ผ่านทางร่างกาย เช่น การร่ายรำ การเชิด การเต้น การแสดงท่าทาง ลิเก โขน ฯลฯ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ดนตรีและเพลงร้อง รวมถึงนาฏศิลป์และการละคร

- งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชน แบ่งออกเป็น ๑๐ ประเภท คือ ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า เครื่องจักสาน เครื่องรัก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องหนัง เครื่องประดับ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์อย่างอื่น

^{๔๐}ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๓๖-๓๗.

- วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยครอบคลุม วรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่า และที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท คือ นิทานพื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้าน บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม บทร้องพื้นบ้าน สำนวนและภาษิต ปริศนาคำทาย และตำรา

- กีฬากฎมปัญญาไทย หมายถึง การเล่นเกม การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท การเล่นเกมพื้นบ้าน เกมพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

- แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล หมายถึง การประเพณีปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมงคลพิธี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ มารยาท และขนบธรรมเนียมประเพณี

- ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ อาหาร และโภชนาการ การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน โหราศาสตร์และดาราศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมทั้งชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน

- ภาษา หมายถึง เครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีการดำรงชีวิตของชนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งเสียงพูด ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์ที่ใช้แทนเสียงพูด แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ภาษาไทย ภาษาท้องถิ่น และภาษาสัญลักษณ์

อย่างไรก็ตาม ในคราวพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ นั้น คณะกรรมการกฤษฎีกา มีข้อสังเกตว่า ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต้องมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ ศิลปะ คุณค่าทางจิตใจ หรือผลงานควรค่าแก่การรักษาไว้ เป็นการกำหนดไว้ในลักษณะที่กว้างเกินไปซึ่งอาจมีข้อโต้แย้งกับผู้มาขอขึ้นทะเบียนได้ และการกำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้เป็น ๗ สาขา นั้น ยังไม่สอดคล้องกับการแบ่งตามอนุสัญญา ฯ จึงเห็นควรให้แก้ไขปรับปรุงลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จะได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ ให้สอดคล้องกับลักษณะ (Domains) ของอนุสัญญา ฯ จึงได้มีการปรับ มาตรา ๕ ดังนี้

“มาตรา ๕ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ได้รับการส่งเสริมและรักษา ตามพระราชบัญญัตินี้ (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙) ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

- (๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- (๒) ศิลปะการแสดง
- (๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล
- (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- (๕) งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว
- (๗) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการส่งเสริมและรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ รัฐมนตรีอาจประกาศกำหนดรายละเอียดของลักษณะมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ตามวรรคหนึ่งก็ได้”^{๘๑}

สรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ตาม UNESCO คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองนี้ ล้วนเป็นผลผลิตของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยบอกเล่าเรื่องราวผ่านความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งคุณค่าและความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดและให้ความสำคัญแก่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา คุณค่าและความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมจึงอาจแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของในแต่ละพื้นที่ แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองแบบนี้ จะมีความหลากหลายของรูปแบบและประเภทสาขาทางวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก รวมถึงมีตัวบทกฎหมายและการบริหารจัดการเพื่อรองรับมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าว แต่ในทางตรงกันข้าม มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นกลับมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและสะท้อนความหมายในตัวตนให้แก่กันและกัน มรดกทางวัฒนธรรมแบบจับต้องได้ก็สะท้อนมุมมองและแนวความคิดของช่างผู้สร้างว่าคิดเช่นไรหรือสะท้อนรูปแบบทางวัฒนธรรมของสังคมในสมัยนั้นออกมา ส่วนแบบจับต้องไม่ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นแนวความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ก็สะท้อนผ่านวัตถุหรือสิ่งที่สามารถสัมผัสและจับต้องได้ ไม่ว่าจะเป็นโบราณวัตถุ ศิลปะการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น

^{๘๑}อ้างแล้ว, ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๓๗.

๒.๔.๖ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

วัฒนธรรมถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงได้เสนอให้ใช้กรอบในการพัฒนาประเทศโดยใช้ฐานทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ ประชาชนควรมีบทบาทอย่างยิ่งในการรับรู้และร่วมดำเนินการภายใต้แนวทางตามวิถีประชา อันจะก่อให้เกิดการยอมรับจากประชาชนและจะทำให้เกิดการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างแท้จริง^{๘๒} การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม จึงดำเนินการในทุกมุมมองของแง่มุมในการจัดการ ดังนี้

๑. ด้านกายภาพ

ความแตกต่างประการหนึ่งที่น่าสนใจระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้กับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หากทรุดโทรมและพังทลายลงไปแล้ว จะไม่สามารถรื้อฟื้นหรือสร้างกลับคืนมาได้อีกดังเดิม แต่ในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้นมีลักษณะพิเศษเฉพาะ คือ แม้จะเสื่อมสลายไปแล้ว แต่ก็ยังสามารถผลิตสร้างกลับคืนมาได้อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมอย่างแรกถูกให้คุณค่าไปในทางกายภาพ ส่วนอย่างหลังกลับให้ความสำคัญไปในเชิงแนวความคิดเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แม้จะพบว่ามรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทยจะมีมากมายหลายประเภท หลายชนิดและหลายสาขา แต่เนื่องจากเกณฑ์การแบ่งประเภทมรดกทางวัฒนธรรมของยูเนสโกนั้นใช้กรอบกว้าง ๆ โดยแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏหรือมีอยู่นั้นก็คือ การแบ่งออกเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ดังนั้น ในหลาย ๆ กรณีจึงพบว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้ง ๒ ประเภท กลับมีรูปแบบหรือลักษณะบางอย่างที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงร่วมกันอย่างแนบแน่น ไม่สามารถแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด หรือเรียกอย่างง่าย ๆ ว่า เกิดความซ้ำ (ซ้อน) ในมรดกทางวัฒนธรรม เปรียบได้กับเชือกที่เกิดจากเส้นใยสองเส้นที่พันเกลียวเข้าด้วยกันจนกลายเป็นเชือกเส้นเดียว^{๘๓} ดังตัวอย่าง กรณีของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถานหลาย ๆ แห่ง พบว่า มีการก่อสร้างด้วยวัสดุที่ต่างประเภทกัน บ้างก็ก่อสร้างด้วยดิน (คันดิน ถนน) บ้างก็ก่อสร้างด้วยอิฐ (เจดีย์ กำแพงเมือง) หรืออาจจะก่อสร้างด้วยหิน (ปราสาท เทวสถาน) การที่จะสร้างสิ่งก่อสร้างหรือโบราณสถานเหล่านี้ได้ ผู้สร้างหรือที่เรียกว่าช่างจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะประสบการณ์ในการทำงานดังกล่าว รูปแบบความคิดในการก่อสร้างจึงแสดงออกมาในรูปของเทคนิค

^{๘๒} วีระ โรจน์พจนรัตน์, “การจัดการวัฒนธรรมกับความเจริญของประเทศ”, วารสารเทคโนโลยีสุรนารี, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑): หน้า ๘๗.

^{๘๓} ธนิ เลิศชาญฤทธิ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, หน้า ๒๙.

การก่อสร้าง ซึ่งรูปแบบความคิดข้างต้นได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากช่างคนหนึ่งสู่ช่างอีกคนหนึ่ง ก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาที่แฝงมาในตัวของผู้สร้าง สิ่งที่กำลังมานี้จึงย่อมแสดงถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือที่เข้าใจในความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่สะท้อนออกมาจากสิ่งก่อสร้างเสมอ เช่นเดียวกับที่งานศิลปหัตถกรรมได้รับการแสดงออกมาในรูปแบบของผลงานหัตถศิลป์หรือในกรณีของโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัด หรือ หม้อสามขา ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของสิ่งของขนาดเล็กที่สามารถเคลื่อนย้ายไปในที่ต่าง ๆ ได้ในช่วงยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อหลายพันปีก่อน จากข้อมูลทางโบราณคดี พบว่า โบราณวัตถุเหล่านี้ พบในเกือบทุกภาคของประเทศไทย ดังนั้น ช่างผู้ผลิตลูกปัดและช่างปั้นหม้อก็ย่อมมีตัวตนและมีสถานภาพทางสังคมในทุกภาคเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่ารูปแบบความคิดหรือเทคนิคในการผลิตจึงย่อมฝังตัวอยู่ในช่างแต่ละคน บางครั้งกลับพบว่าลูกปัดที่พบในดินแดนประเทศไทยก็ไม่มีลักษณะเหมือนกับทางฝั่งของประเทศอินเดีย นั่นเป็นข้อพิสูจน์ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสามารถเดินทางได้อย่างอิสระติดตัวไปพร้อมกับช่างผู้ผลิตงาน คล้ายประจวบกับความคิดในคลังสมองที่พร้อมจะย้ายถ่ายเทส่งต่อความคิดจากพื้นที่หนึ่งสู่อีกพื้นที่หนึ่ง ทำให้เกิดการแพร่กระจายและผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ชื่อน่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ ในปัจจุบันมีการรื้อฟื้นงานผลิตหม้อสามขาและลูกปัดสมัยโบราณ เช่น ในพื้นที่ภาคกลางและภาคใต้ เพื่อที่จะให้เป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบของชุมชนท้องถิ่นลักษณะดังกล่าวจึงเท่ากับเป็นการนำเอาเทคนิคการผลิตในสมัยโบราณกลับมาใช้ใหม่ในพื้นที่เดิมแต่ต่างวาระเวลาขึ้น เทคนิคการผลิตที่ว่านี้จึงสามารถนำกลับมาใช้ได้อีกครั้งหนึ่ง ภาษาก็เช่นเดียวกัน แม้จะได้รับการยอมรับในหลักสากลว่าภาษาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เนื่องจากเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างคนในสังคมด้วยกัน แต่หากภาษาที่มีความหลากหลายทั่วโลกเหล่านั้นได้รับการจารึกบนวัตถุทำให้ภาษากลายเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสจับต้องได้เช่นกัน อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ หากสังคมหรือชนใดกำหนดให้ภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นภาษาหลักมาตรฐานของดินแดนนั้น ๆ หรืออาจจะกำหนดให้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาสากลท่ามกลางความหลากหลายของภาษาทั่วโลกแล้ว นั้นย่อมแสดงว่าความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นแล้ว แม้กระทั่งการแบ่งยุคสมัยทางโบราณคดีในปัจจุบันก็ใช้ภาษาเป็นตัวแบ่งว่ายุคนี้ คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคนี้คือสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ และยุคนี้คือสมัยประวัติศาสตร์ภาษาจึงถูกใช้เป็นลักษณะสากลในการแบ่งหรือกำหนดรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีตที่มีความหลากหลายให้กลายเป็นความไม่หลากหลายขึ้น

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าจะเป็นคุณลักษณะที่ส่งเสริมในความหลากหลาย แต่ในตัวแนวความคิดของความหลากหลายทางวัฒนธรรมเองกลับแสดงความไม่หลากหลายตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว^{๘๔}

^{๘๔}ธนศ วงศ์ยานนาวา, ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สมมติ, ๒๕๕๖), หน้า ๖๗.

แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้จะมีความหลากหลายค่อนข้างมาก แต่เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วกลับพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองแบบนี้เป็นของคู่กัน แบบหนึ่งมักจะแฝงอยู่ในอีกแบบหนึ่งเสมอ กรอบที่ใช้ในการแบ่งมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่นั้นเป็นการใช้หลักเกณฑ์ที่สามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับมรดกทางวัฒนธรรมที่มีในแห่งนั้น ๆ ได้ จึงพบว่าจำนวนสาขาของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองแบบในแต่ละแห่งมักไม่เท่ากัน กรอบที่ว่านี้จึงเป็นลักษณะสากลที่ใช้สำหรับจำกัดพื้นที่ความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมให้เหลือเพียงแค่ว่าสามารถสัมผัสจับต้องได้หรือไม่และอย่างไร ทำให้ความหลากหลายนั้นถูกปรับลดขนาดให้สามารถถูกยอมรับและได้รับการตีความเพียงบรรทัดฐานดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองแบบจึงมีใช้สิ่งที่ตายตัว สามารถพลิกความคิดไปมาระหว่างกันได้ รวมถึงสามารถรวมเป็นรูปแบบอันหนึ่งอันเดียวกัน จากความหลากหลายกลับเป็นความไม่หลากหลาย ซึ่งก็มีใช้สิ่งที่น่าประหลาดใจแต่ประการใด เพราะทราบกันดีอยู่ว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งแต่กลับมีพลวัตในตัวเอง

๒. ด้านกฎหมาย

แม้ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นข้อกฎหมายหลักในการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นไปตามข้อกำหนดแห่งอนุสัญญายูเนสโกว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. ๑๙๗๒ (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) และอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ (Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage) ตามลำดับ แต่ก็มีข้อพิจารณาถึงหลักการและแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังการบัญญัติกฎหมายดังกล่าวดังนี้

๒.๑ ความเป็นมาของอนุสัญญายูเนสโกว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. ๑๙๗๒ คือ ประเทศต่าง ๆ เห็นความสำคัญในเรื่องการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก อนุสัญญานี้จึงคุ้มครองในเรื่องสถานที่ที่มีคุณค่าโดดเด่นทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์อันเป็นสมบัติของมนุษยชาติ และเป็นการร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อปกป้องสมบัติทางธรรมชาติไว้เป็นมรดกของมวลมนุษยชาติทั้งในปัจจุบันและอนาคต ในสาระสำคัญของคำปฏิญาณในการเป็นภาคีของอนุสัญญานี้ คือ การอนุรักษ์คงไว้ของแหล่งมรดกโลกที่ตั้งอยู่ในอาณาเขตของประเทศนั้น ทั้งนี้ ประเทศไทยมีแหล่งที่สำคัญทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมตามหลักการของอนุสัญญาฯ ในการประกาศเป็นแหล่งมรดกโลก รวมถึงประเทศไทยจะสามารถเสนอชื่อแหล่งอื่น ๆ เพื่อประกาศเป็นแหล่งมรดกโลกต่อไปในอนาคตได้

๒.๒ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ จะเน้นถึงมรดกของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์และปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต และส่งต่อผ่านลูกหลานแต่ละรุ่น จนกลายมาเป็นอัตลักษณ์ (Identity) ของชุมชนหรือกลุ่มชนที่ยึดถือปฏิบัติกันจนถึงทุกวันนี้ โดยอาจจะแสดงออกมาในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น มุขปาฐะ ภาษา ประเพณี พิธีกรรม งานเทศกาล งานช่างฝีมือดั้งเดิม รวมถึงความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล เป็นต้น โดยการร่วมเป็นภาคีอนุสัญญา ฯ ฉบับนี้ของประเทศไทยจะเป็นการยืนยันบทบาทต่อการดำเนินงานเรื่องการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง โดยมีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตัวตนของคนไทย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอนุสัญญาดังกล่าวเป็นอนุสัญญาที่มีเนื้อหาสาระค่อนข้างเปิดกว้าง เพื่อให้ประเทศที่เป็นภาคีสามารถนำไปประยุกต์ให้เป็นแนวปฏิบัติหรือมาตรการที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศได้โดยมิได้บังคับ ดังนั้น พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ จึงมิได้นำเนื้อหาสาระของอนุสัญญามาทั้งหมด แต่นำเนื้อหาในส่วนที่ยังไม่มีกฎหมายรองรับเป็นแนวทางในการยกร่างกฎหมาย เช่น การจัดทำทะเบียน การสนับสนุนให้เกิดการศึกษาวิจัย การส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดการเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้โดยเคารพต่อจารีตและวิถีปฏิบัติของชุมชน

โดยอนุสัญญาดังกล่าวฉบับแรกมุ่งเน้นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้เป็นหลัก ต่อมา ในระยะหลังหลาย ๆ ประเทศเริ่มให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (อันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาในทางหนึ่ง) จึงทำให้เกิดข้อเสนอแนะของยูเนสโกว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมแนวประเพณี นิยมและคติชน ค.ศ. ๑๙๘๙ ในปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค.ศ. ๒๐๐๑ และในปฏิญญาอิสตันบูล ค.ศ. ๒๐๐๒ จนกระทั่งนำมาสู่อนุสัญญาดังกล่าวฉบับหลังขึ้นมาในที่สุด

อนุสัญญาทั้งสองฉบับนี้ต่างก็มีจุดหมายเดียวกัน คือ การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทที่ปรากฏขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทจะมีกฎหมายในประเทศไทยรองรับอยู่แล้วก็ตาม แต่มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทยังมีความสัมพันธ์กันอย่างที่ไม่สามารถแยกออกได้เลยและในบางครั้งกลับนำมาซึ่งปัญหาพิพาทระหว่างประเทศได้ ยกตัวอย่างเช่น การที่ประเทศไทยอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทำให้ประเทศเหล่านี้ต่างอ้างสิทธิ์การเป็นเจ้าของวัฒนธรรม (ทั้งจับต้องได้และจับต้องไม่ได้) ทั้งยังกลับเปิดช่องให้รัฐภาคีอื่นสามารถนำมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังไม่มีประจักษ์พยานหรือหลักฐานยืนยันได้ว่าเป็นมรดกของชาติใด ไปใช้ประโยชน์ในทางการค้า การท่องเที่ยว รวมถึงการขึ้นทะเบียนมรดกโลกได้

จากหลักการกฎหมายและแนวความคิดของอนุสัญญาทั้งสองฉบับดังกล่าวข้างต้น หากพิจารณาในแง่หลักการและเหตุผลในการบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม สามารถแบ่งได้เป็นแนวความคิดมรดกร่วมกันแห่งมนุษยชาติและแนวความคิดในเรื่องความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้อยู่เบื้องหลังการที่สังคมโลกเห็นพ้องต้องกันในการกำหนดกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศมาบังคับใช้ในสังคมโลก และเป็นผลให้รัฐต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกในสังคมโลก ได้เห็นความสำคัญในการคุ้มครองและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงเป็นแนวความคิดที่ส่งอิทธิพลต่อความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นปัญหาพื้นฐานหลักของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทั้งในระดับประเทศและระดับโลก

๓. ด้านการบริหารจัดการ

แม้ว่าประเทศไทยจะมีกฎหมายรองรับในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทดังกล่าวในหัวข้อที่ผ่านมา ซึ่งในขั้นตอนรายละเอียดมีทั้งส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน แต่ก็ยังมีข้อขัดแย้งกันระหว่างกฎหมายฉบับต่าง ๆ ในการบริหารจัดการ ดังเช่น

๓.๑ กิจกรรมวัฒนธรรมบางสาขา เช่น โบราณสถานซึ่งเป็นวัดร้างในพุทธศาสนา พระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนรักษาไว้เป็นหลักทางประวัติศาสตร์ของชาติ แต่ขณะเดียวกันให้อำนาจอธิบดีกรมการศาสนาอนุญาตเพื่อให้เอกชนเช่าสร้างตึกแถวย่านการค้าหรือทำสิกรรม เพื่อนำค่าเช่ามาเป็นกองทุนศาสนสมบัติ

๓.๒ ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ที่เป็นโบราณสถาน พระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรสงวนรักษาไว้ตามรูปแบบเดิม แต่พระราชบัญญัติคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๓ ให้อำนาจท้องถิ่นของวัฒนธรรมเป็นผู้พิจารณาการดำเนินการฟื้นฟูหรือบูรณะซ่อมแซมในฐานะเป็นสถาบันทางวัฒนธรรม

๓.๓ โบราณสถานซึ่งเป็นทรัพย์สินแผ่นดินซึ่งไม่มีผู้ใดอ้างเป็นเจ้าของได้ บังคับให้นำมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นสมบัติของวัดในพุทธศาสนา

๓.๔ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ปัจจุบัน คือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม) สนับสนุนให้มีการจัดเก็บทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น เอกสารโบราณหรือพระพุทธรูปซึ่งเป็นสมบัติของท้องถิ่น แต่พระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ กลับห้ามเอกชนหรือสถาบันใดเก็บรวบรวมชุดค้นหาทรัพย์สิน (เว้นการเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ)

นอกจากนี้ เนื่องจากแต่ละพื้นที่หรือท้องถิ่นล้วนมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ดังนั้น ในหลายครั้งจะพบว่า การมุ่งเน้นพัฒนาอัตลักษณ์ดังกล่าวโดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ไม่ที่จะเป็นการสร้างผลิตภัณฑ์ การประกวดแข่งขันโดยมิได้ศึกษา ส่งเสริมหรือต่อยอดตามกระบวนการจัดการทางวัฒนธรรมอย่างถูกต้องแล้วย่อมเป็นการจำกัดขีดพลังแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่ให้แบ่งบานได้ เพราะสิ่งเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นหนทางแห่งการสร้างความไม่หลากหลายทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้น

การบริหารจัดการจึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการขับเคลื่อนและพัฒนาระบบและกระบวนการทางวัฒนธรรม เนื่องจากงานวัฒนธรรมมีขอบเขตและเนื้อหาที่สามารถพลัดเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา การบริหารจัดการที่ดีจะช่วยให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีและพัฒนาประเทศให้สามารถอยู่ในสังคมโลกไร้พรมแดนได้อย่างเป็นสุขและยั่งยืน ในทางตรงข้าม หากตามไม่ทันกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้าครอบงำประเทศและต้องการหลอมรวมความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการทำให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization) การทำให้เป็นตะวันตกนิยม (Westernization) รวมไปถึงการสร้างความเป็นญี่ปุ่น (Japanization) ซึ่งเป็นกระแสที่กำลังมาแรงในขณะนี้ ก็จะส่งผลให้ประเทศไทยแก่นวัฒนธรรมอันเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการป้องกันการคุกคามจากกระแสวัฒนธรรมภายนอกได้

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรากเหง้าและพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและการดำรงชีพของมนุษย์ ดังนั้น ในปัจจุบันจะพบว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ได้รับการประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงอัตลักษณ์และสร้างความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มชนต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ตลอดจนสามารถเป็นแหล่งความรู้ให้ประชาชนได้เข้าใจอดีตและเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม อันจะเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนได้อย่างยั่งยืน^{๘๕}

สรุปได้ว่า การพัฒนาประเทศโดยใช้ฐานทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ ประชาชนควรมีบทบาทอย่างยิ่งในการรับรู้และร่วมดำเนินการภายใต้แนวทางตามวิถีประชาชนอันจะก่อให้เกิดการยอมรับจากประชาชนและจะทำให้เกิดการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งในด้านกายภาพ ด้านกฎหมาย และด้านการบริหารจัดการ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนได้โดยยั่งยืนอย่างแท้จริง

^{๘๕}ชาคริต สิริฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๕๙.

๒.๕ แนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๕.๑ ความหมายของตลาดน้ำ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของตลาดน้ำ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

ตลาดน้ำ หมายถึง ที่เรียกแหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในห้องน้ำโดยอาศัยเรือเป็นพาหนะ แต่เดิมนอกจากจะเรียกกันแล้วยังมีชื่อเรียกกันว่าตลาดเรือ หรือตลาดห้องน้ำ และในที่สุดก็กลายเป็นตลาดน้ำ ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน และตลาดน้ำมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในอดีตของคนไทย เนื่องจากสมัยก่อนการคมนาคมติดต่อกันนั้น ลำน้ำคือเส้นทางสัญจรที่สำคัญเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ราบลุ่ม ที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเหมือนแอ่งน้ำ ตลาดน้ำ จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสายน้ำในวิถีชีวิตของคนไทยที่ดำเนินชีวิต และหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ บ้านเมืองของเราไม่มีอาชีพใดจะเหมาะสมเท่ากับการทำเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะความสมบูรณ์ของดินและความอุดมของน้ำดังกล่าว และเมื่อเกษตรกรได้ผลผลิตออกมาแล้วก็นำผลผลิตเหล่านั้นมาซื้อขายแลกเปลี่ยนในสถานที่ที่สะดวก เหมาะสมต่อการติดต่อเดินทาง นั่นก็คือตามสายน้ำนั่นเอง ซึ่งแต่เดิมผู้คนอาศัยอยู่กันอย่างง่าย ๆ รูปแบบการดำรงชีวิตของแต่ละชุมชนเป็นลักษณะของการพึ่งตนเอง

ประเทศไทยได้รับการความนิยมจากนักท่องเที่ยวต่างชาติในเรื่องสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ อาหาร และอสังหาริมทรัพย์ของคนในประเทศ^{๘๖} โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวิถีชีวิตไทย เช่น เรือนไทย วัดไทย อาหารไทย ผ้าไหม งานฝีมือ การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่แบบไทย^{๘๗} และแนวโน้มของการท่องเที่ยวประเทศไทยในปัจจุบัน พบว่า นักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจกับธรรมชาติและสัมผัสวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวชนบทที่อยู่กับธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น และตลาดน้ำก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวสอดคล้องกับความนิยมของนักท่องเที่ยวดังกล่าวเช่นกัน^{๘๘}

^{๘๖} ยุพดี เสด็จพรรณ, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: พิเศษการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๖.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

^{๘๘} บรรณาธิการ, “ท่องเที่ยววัดผืนดินไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวและกีฬา”, ผู้จัดการรายสัปดาห์, ๑๕-๒๑ (กันยายน ๒๕๔๖): ๑๒.

ตลาดน้ำจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย เป็นสิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำมาตลอด โดยเฉพาะการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัย ก็มักจะหาแหล่งน้ำลำคลองเป็นหลัก^{๘๙}

เมื่อบ้านเมืองพัฒนามากขึ้น การดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสิ่งของซึ่งกันและกัน ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน จากแหล่งชุมชนหนึ่งกับอีกแหล่งชุมชนหนึ่งทำให้เกิดสถานที่ที่ถือเป็นแหล่งซื้อขายของชุมชนขึ้นกลายเป็นย่านเศรษฐกิจที่เราเรียกว่าตลาด ชุมชนใดที่ใช้การคมนาคมทางบกในการติดต่อไปมาหาสู่ตลาดอันเป็นแหล่งสำคัญในการแลกเปลี่ยนค้าขายก็จะเรียกกันว่า ตลาดบก แต่ถ้าชุมชนนั้นใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นเส้นทางสัญจรส่วนใหญ่จะเรียกตลาดที่เกิดขึ้นว่า ตลาดน้ำ^{๙๐}

ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อเชื่อมแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง โดยตลาดน้ำถือเป็นการค้าชุมชนริมน้ำที่มีความสำคัญมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ยุคแรกซึ่งตลาดน้ำจะอยู่ที่คลองดำเนินสะดวก ระหว่างปากคลองลาดพลียาวไปถึงปากคลองทองหลวง ต่อมา ในยุคที่สอง ตลาดน้ำจะอยู่ที่คลองลาดพลี และในยุคที่สาม ปัจจุบัน ตลาดน้ำเป็นศูนย์รวมในการค้าขายพืชผักและผลไม้ตามฤดูกาลจากเรือสวนไร่นาของเกษตรกร นอกจากนั้นยังมีการจำหน่ายอาหาร รวมทั้งมีสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองจำหน่าย^{๙๑} โดยตั้งอยู่บริเวณเดิม คือ บริเวณคลองต้นเข็ม ในพื้นที่หมู่ที่ ๙ ของเทศบาลอำเภอดำเนินสะดวก และการค้าขายยังคงมีเหมือนในอดีต^{๙๒}

สรุปได้ว่า ตลาดน้ำ หมายถึง แหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในท้องน้ำโดยอาศัยเรือเป็นพาหนะ ในอดีตเรียกกันว่า ตลาดนัด แล้วยังมีชื่อเรียกกันว่า ตลาดเรือ หรือตลาดท้องน้ำ อีกด้วย ก่อนที่ปัจจุบันจะเรียกกันติดปากว่า ตลาดน้ำ ทั้งนี้ เมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป การซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของเกิดขึ้นทางบก ตลาดน้ำหลายแห่งยังคงอยู่ แต่ปรับเปลี่ยนสถานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย

^{๘๙}สมัย สุทธิธรรม, สารคดีชีวิตไทยในแม่น้ำลำคลอง: ตลาดน้ำ, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^{๙๐}ราตรี โด่งพัฒน์, ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๙๑}สำนักงานจังหวัดราชบุรี, แผนพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๙, (ราชบุรี: สำนักงานจังหวัดราชบุรี, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

^{๙๒}พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒน), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๕.

๒.๕.๒ พัฒนาการของตลาดน้ำดำเนินสะดวก

จากการศึกษาเกี่ยวกับ พัฒนาการของตลาดน้ำดำเนินสะดวก จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

จังหวัดราชบุรี มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม และประเพณีอันเป็นลักษณะเด่นของจังหวัดที่สืบทอดมาแต่โบราณกาล สภาพภูมิประเทศเสริมให้ราชบุรีเป็นศูนย์รวมทางวัฒนธรรม^{๙๓} แต่การคมนาคมในสมัยก่อนนั้น คือ ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๙๕ หรือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยทั่วไป ยังใช้สัตว์เป็นพาหนะมีช้าง ม้า วัว ควาย ลา ล่อ หรือบรรทุกเกวียนและการคมนาคมทางเรือ^{๙๔}

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้มีพระราชดำริ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๙ หรือ ร.ศ. ๘๕ ปีชกาล เพราะทรงเห็นว่าการคมนาคมที่ไปมาระหว่างกรุงเทพ ฯ สมุทรสาคร มีคลองภาษีเจริญที่ทำการสัญจรไปมาได้สะดวกดี แต่ถ้าหากมีคลองระหว่างกรุงเทพ ฯ สมุทรสงคราม และราชบุรี ก็จะสะดวกขึ้นอีกเป็นอันมาก โดยที่อาศัยแม่น้ำแม่กลองเป็นสื่อกลาง เมื่อเป็นคลองได้ การไปมาหาสู่ โดยทางน้ำก็จะมีความสะดวกและคล่องตัวมากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์ริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ที่พระสมุหกลาโหม เมื่อครั้งยังพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระปราสาทสิทธิ์ เป็นผู้อำนวยการขุดคลองที่เชื่อมจากแม่น้ำท่าจีนเริ่มจาก ปากคลองบางยาง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร กับแม่น้ำแม่กลอง ตำบล บางนกแขวก อำเภอบางคนที (เดิมเขียน บางคนที และบางคนที) การขุดคลองดำเนินสะดวก ได้เริ่มทำการขุดในปลายปี พ.ศ. ๒๔๐๙ โดยเริ่มจากแม่น้ำท่าจีน ตำบลสวนลุ่ม อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เป็นจุดเริ่มต้น โดยมีสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์ริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้ควบคุมดูแล และใช้กำลังของทหาร ข้าราชการ ประชาชน ร่วมกันช่วยขุด การขุดดินนี้ใช้กำลังแรงงานของคนล้วน ๆ โดยที่ไม่ได้ใช้เครื่องจักรหรือ เครื่องทุ่นแรงอย่างอื่นเลย นับว่าเป็นความดारी ความวิริยะอุตสาหะของประชาชนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก จึงได้คลองดำเนินสะดวก กว้าง ๖ วา (๑๒ เมตร) ลึก ๖ ศอก (๓ เมตร) ยาว ๘๙๕ เส้น หรือ ๓๕ กิโลเมตร ๘๐๐ เมตร ที่ทำการใช้สอยสัญจร ทางน้ำมาจนถึงทุกวันนี้

๙๕

^{๙๓}คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดราชบุรีแบบบูรณาการ, แผนพัฒนาจังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๓ (ฉบับปรับปรุง), (ราชบุรี: ยุทธศาสตร์การพัฒนาและงบประมาณจังหวัด, ๒๕๖๑), หน้า ๗.

^{๙๔}พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๙๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๗.

คลองดำเนินสะดวก มีระยะคลองที่ยาวมากถึง ๘๔๐ เส้น หรือ ๓๒ กิโลเมตรเศษ เป็นคลองที่ตรงไม่เหมือนคลองอื่น ๆ ที่คดเคี้ยวไปมา เป็นคลองที่ผ่านเขตถึง ๓ อำเภอใน ๓ จังหวัด คือ อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม แต่ระยะคลอง ๘๔๐ เส้น เรียกว่า คลองดำเนินสะดวก ตลอดทั้งคลองโดยแบ่งระยะด้วยการปักหลักเขตตลอดทั้งคลองมีจำนวน ๙ หลักเป็นระยะดังนี้ คือ

หลักศูนย์ จุดเริ่มต้นที่ปากคลองบางยางออกสู่แม่น้ำท่าจีน อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ห่างจากประตูน้ำบางยางประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ จนถึงประตูน้ำบางยาง ไปจนถึงหลักที่หนึ่ง นับเป็นระยะทางยาวได้ ๑๐๐ เส้น (๔ กิโลเมตร) มีเสาหินสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ๑๐x๑๐ นิ้ว ปักไว้ที่พื้นดิน การเรียกชื่อสถานที่นี้ คือ ระหว่างหลักศูนย์ ถึง หลักหนึ่ง ไม่เห็นมีใครเรียกกันว่า หลักศูนย์ นิยมเรียกกันว่า ประตูน้ำบางยาง

หลักที่หนึ่ง จุดเริ่มต้นถัดจากหลักศูนย์ เป็นระยะทางยาวได้ ๑๐๐ เส้น (๔ กิโลเมตร) โดยผ่านประตูน้ำบางยางเข้ามาในเขตคลองดำเนินสะดวก เสาหินสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่(๑) ๑๐ X ๑๐ นิ้ว ปักไว้ที่พื้นดินริมคลอง สูงจากพื้นดิน ประมาณ ๑ วา บางหลักก็ ๒ คอก หรือ ๓ คอก สลักเป็นเลข ๑ เป็นตัวเลขไทย อยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร การเรียกชื่อเขตหลักหนึ่งนี้จะมีเรียกกันในระหว่างเขตหลักหนึ่งโดยถือเอา หลักหนึ่งเป็นเกณฑ์โดยเขตประมาณข้าง ขวาของหลัก ๒ กิโลเมตร ข้างซ้ายของหลัก ๒ กิโลเมตร

หลักที่สอง จุดเริ่มต้นเริ่มจากหลักเสาหินเลขที่ ๑ นับระยะทางยาวได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๒ ปักไว้ ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๑ ถึงเลขที่ ๒ เรียกว่าหลักสอง การเรียกชื่อเขตนี้เรียกกันว่ายู่ระยะใกล้เคียงของหลักนั้น ๆ เขตหลักสองนี้ อยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

หลักที่สาม จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๒ นับเป็นระยะทางยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๓ ปักไว้ ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๒ ถึงเลขที่ ๓ เรียกว่า หลักสาม ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

หลักที่สี่ จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๓ นับเป็นระยะทางยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๔ ปักไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๓ ถึงเลขที่ ๔ เรียกว่า หลักสี่ ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

หลักที่ห้า จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๔ นับเป็นระยะทางยาวได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๕ ปักเอาไว้ ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๔ ถึงเลขที่ ๕ เรียกว่า หลักห้า ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เสาหินหลักที่ห้า อยู่ห่างจากอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ประมาณ ๒๐ เมตร ๑๐ วา เท่านั้น

หลักที่หก จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๕ นับเป็นระยะทางน้ำยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๖ ปักเอาไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๕ ถึงเลขที่ ๖ เรียกว่า หลักหก ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

หลักเจ็ด จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๖ นับเป็นระยะทางน้ำยาวได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๗ ปักเอาไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๖ ถึงเลขที่ ๗ เรียกว่า หลักหก ถ้าเรียกที่ถูกตามหลักแล้วต้องเป็น หลักเจ็ด ซึ่งเป็นเขต อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

หลักที่แปด จุดเริ่มต้นจากเสาหินเลขที่ ๗ นับระยะทางน้ำยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๘ ปักเอาไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๗ ถึงเลขที่ ๘ เรียกว่า หลักแปด ซึ่งเป็นเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ติดต่อกับ เขตอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

เมื่อหมดจากเสาหินหลักที่แปดแล้ว มีระยะทางน้ำยาวอีกประมาณ ๔๐ เส้น เข้าเขตอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ก็มีเรียกชื่อว่า หลัก ๘ บ้างเหมือนกัน จนมาถึงประตูน้ำบางนกแขวก หรือประตูน้ำหลักแปด ซึ่งอยู่ในเขต ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม^{๔๖}

ภาพที่ ๒.๓

หลักศูนย์^{๔๗}



^{๔๖}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๑๑.

^{๔๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

การขุดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งใช้แรงงานของคนล้วน ๆ ใช้เวลาขุดคลอง ในระยะ ๒ ปีเศษ โดยเริ่มขุดคลองมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๙ (ปีชาล) ใช้งบประมาณ ๑,๔๐๐ ชั่ง โดยเป็นพระราชทรัพย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จำนวน ๔๐๐ ชั่ง และเป็นเงินของสมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ที่พระสมุหกลาโหม จำนวน ๑,๐๐๐ ชั่ง รวมเป็นเงิน ๑,๔๐๐ ชั่ง

คลองดำเนินสะดวก ผ่าน ๓ จังหวัด คือ สมุทรสาคร ราชบุรี สมุทรสงคราม ใช้เวลาขุด ๒ ปี เมื่อแล้วเสร็จก็เป็นคลองที่มีเรือสัญจรไปมาเป็นจำนวนมาก ขนาดกว้างของลำคลอง ๖ วา ขนาดลึก ๖ ศอก พอที่เรือได้สัญจรไปมาได้สะดวก โดยเรือส่วนมากก็จะเป็นเรือใบ เรือแจว และเรือพาย สมัยแรกมีเรือน้อย ต่อมาเรือมากยิ่งขึ้น การสัญจรไปมาก็มากขึ้นไปตามลำดับ เรือที่วิ่งนั้นก็ติดเครื่องยนต์ ทำให้มีคลื่นมาก น้ำนั้นเซาะตลิ่งมาก จากคลองขุดที่กว้างมาแต่เดิม ๖ วา ก็เพิ่มขึ้นเพราะ ตลิ่งพัง ก็กลายเป็น ๑๐ วา ๑๕ วา บางแห่งถึง ๒๐ วา ก็มี จึงทำให้ใครที่เป็นเจ้าของ ที่ดินต้องทำเชือกกันตลิ่งไม่ให้พัง จึงทำให้คลองมีขนาดกว้างโดยทั่วไปในปัจจุบันนี้ ประมาณ ๑๕ วา (๓๐ เมตร)

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการขุดคลอง ได้ทำเป็นแผนผังในการขุดคลองยาว ๘๔๐ เส้น กว้าง ๖ วา ลึก ๑ วา ๒ ศอก ขึ้นนำทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ ทรงเห็นว่าคลองที่ขุดใหม่นี้เป็นคลองที่ยาวมาก และเป็นคลองที่ขุดได้ตรง ไม่คดเคี้ยว สะดวกต่อการที่จะสัญจรไปมา จึงทรงพระราชทานให้เป็นมงคลแก่คลองนี้ว่า “ดำเนินสะดวก” และทำพิธีการเปิดคลองนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ (วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ จ.ศ. ๑๒๓๐ ร.ศ. ๘๗ ปีมะโรง)

ในเวลาต่อมา จึงมีพระบรมราชโองการให้ไปขุดคลองแสนแสบ (ในคราวนี้ จึงได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์จาก พระปราสาทสิทธิขึ้นเป็น พระศรีสุริยวงศ์ และต่อมาได้เลื่อนเป็น สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างวัด สร้างไว้เป็นอนุสรณ์ที่ ตำบลโคกไผ่ ระหว่างเขตหลักสี่ กับ หลักห้า ชื่อ วัดสมเด็จพระปราสาทสิทธิธิดาราม พร้อมกับสร้างปราสาทหลังเล็ก ๆ หลังหนึ่งขึ้นที่ริมคลองดำเนินสะดวก หน้าวัดมีรูปรางคล้ายปราสาทราชวังหลวง และได้สร้างศาลาที่พักคนงานขุดคลองขึ้นที่ปากคลองลัดราชบุรีอีกหนึ่งแห่ง (ปัจจุบันเป็นคลองลัดพลี ซึ่งเกิดจากการเรียกผิดเพี้ยนไปเป็นคลองลัดพี และลัดพลี ตามลำดับ) เป็นอาคารไม้จริง ๕ ห้อง หลังคามุงกระเบื้องสีแดง เรียกกันขณะนั้นว่า ศาลาห้าห้อง หรือศาลาแดง เมื่อเสร็จจากการขุดคลองแล้วได้ยกศาลานี้ให้เป็น ที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ และก่อนที่ พ.ศ. ๒๔๕๕ จะย้ายไปที่ตั้งใหม่ ข้างวัดโชติทายการาม หมู่ที่ ๑ ตำบลดำเนินสะดวก มาจนถึงปัจจุบันนี้^{๘๘}

^{๘๘}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๑๘.

เมื่อพ.ศ. ๒๔๑๑ ด้วยขนาดและความยาวของคลองที่ขุด ประกอบกับเป็นคลองที่ยาวและตัดตรงไปในหลายพื้นที่ ทำให้มีเจ้านายผู้ใหญ่หลายคนมาจับจองที่ดินซึ่งเป็นป่ารก ดงอ้อ ดงแขม พร้อมขุดคลองน้อย คลองซอยแยกจากคลองใหญ่เพื่อเข้าสู่พื้นที่ของตน ซึ่งป่ารกเหล่านั้นได้มีการปรับเปลี่ยนกลายเป็นเรือสวนไร่นาในเวลาต่อมา^{๙๙}

แต่เนื่องจากการเดินทางติดต่อระหว่างอำเภอดำเนินสะดวกกับจังหวัดราชบุรีมีอุปสรรคมากมาย จะต้องเดินทางด้วยเรือพายหรือเรือแจว เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีรถยนต์ใช้ และจะต้องพายหรือแจวเรืออ้อมไปทางแม่น้ำแม่กลอง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากกระแสน้ำเชี่ยวกราก การเดินทางจะลำบากมากขึ้นต้องใช้เวลาหลายชั่วโมงกว่าจะถึงตัวจังหวัด ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ทางราชการจึงได้ขุดคลองลัดราชบุรี หรือคลองลัดพลีในปัจจุบันขึ้น^{๑๐๐}

ก. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๔๙๐

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตลาดน้ำ คือ การค้าขายทางเรือ เป็นที่ทำการซื้อขายการขายที่เรือ โดยมีพ่อค้า แม่ขาย นำเอาสิ่งของต่าง ๆ มาขาย ส่วนมากก็จะเป็นพืชผักในสวน ขายกันที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (เดิมที่ไม่ได้เรียกว่าตลาดน้ำดำเนินสะดวก) เดิมที เมื่อสมัยทำการขุดคลองดำเนินสะดวกใหม่ ๆ พระศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างศาลาที่พักคนงาน ณ บริเวณที่ปากคลอง ลัดราชบุรี บริเวณปากคลองลัดราชบุรี ได้สร้างเป็นไม้จริงมี ๕ ห้อง หลังคามุงกระเบื้อง โดยใช้กระเบื้องเป็นสีแดง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ก็ได้ให้คนที่ทำงานอยู่หรือคนที่ได้จ้างมาขุดคลอง อยู่พักอาศัย

เมื่อมีการขุดคลองขึ้น สถานที่อื่น ๆ ที่มีคู คลอง หนอง บึง ก็เริ่มมีคลองลัดติดต่อถึงกันขึ้นจากประตูน้ำบางยางถึงประตูน้ำบางนกแขวก ซึ่งเดิมทีที่ยังไม่มีประตูน้ำบางนกแขวกนั้น มีนัตอยู่บ้างแล้ว เรียกกันว่า นัตปากคลอง ซึ่งจะทำให้การซื้อขายกันที่บริเวณปากคลอง ใกล้แม่น้ำแม่กลอง จากวัดเจริญสุขารามวรวิหาร ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ก็จะออกไปแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งบริเวณนี้จะมีจุดทำการค้าขายกัน โดยกำหนดเอาวัน ๑ คำ ๖ คำ ๑๑ คำ เป็นประจำทุกวันไป ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม เดือนหนึ่งมี ๖ วัน เมื่อถึงวันนัดตอนเช้าจะมีพ่อค้าแม่ขายนำสินค้าที่ผลิตได้ในสวน ไร่ นา โดยนำมาทางเรือ ทางบก นำสินค้ามาขาย การค้าขายสมัยนั้นมีตลอดทั้งวัน ทั้งร้านค้าบนบกและในเรือ^{๑๐๑}

^{๙๙}เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๙, (ราชบุรี: สำนักงานเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^{๑๐๐}อำเภอดำเนินสะดวก, หนังสือที่ระลึกพิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, (ราชบุรี: ที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

^{๑๐๑}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒน), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๒๔-๒๕.

พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้น การไปมาหาสู่กันจะใช้เรือแจว เรือพาย เรือใบเป็นส่วนมาก คลองดำเนินสะดวกก็มีการค้าขาย พ่อค้า แม่ขาย รวมกลุ่มกันขึ้น โดยมีจุดทำการนัดพบกัน และด้วยเห็นว่าที่คลองดำเนินสะดวก ณ บริเวณตรงศาลา ๕ ห้องนั้น มีคนอยู่หนาแน่นกว่าที่อื่น ๆ จึงตกลงกันจะเปิดทำการตลาดนัด ณ ที่นั้น โดยกำหนดวันตลาดนัด ดังนี้ ตลาดนัดปากคลอง วัน ๑ ค่ำ, วัน ๖ ค่ำ และวัน ๑๑ ค่ำ ส่วนตลาดนัดดำเนินสะดวก วัน ๒ ค่ำ, วัน ๗ ค่ำ และวัน ๑๒ ค่ำ

การจัดตลาดนัดดำเนินสะดวก สมัยก่อนนั้นจะเรียกกันว่า ตลาดนัดศาลา ๕ ห้อง โดยเรียกจากสถานที่จัดตลาดนัด คือ มีศาลา ๕ ห้อง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศาลาแดง ที่เรียกนี้เช่นนี้ เพราะศาลาห้าห้องนั้นมุงกระเบื้องด้วยสีแดง จึงกล่าวได้ว่า นัด หรือตลาดนัด หรือตลาดน้ำดำเนินสะดวก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ เรียกว่า ตลาดนัดศาลาแดง หรือตลาดนัดศาลาห้าห้อง หรือตลาดนัดหลักแปด (ตำแหน่ง ศาลาแดง ในปัจจุบันนี้คือ บริเวณปากคลองลัดราชบุรีไปจนถึงปากคลองทองคลอง)^{๑๐๒}

พื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก เป็นที่ราบต่ำและเป็นน้ำจืด จึงอุดมสมบูรณ์ ไปด้วย ปลา กุ้ง ปู หอย และสัตว์เลื้อยคลานต่าง ๆ มี ภู ตะกวด นาก เสือปลา จระเข้ มังกรทอง (เหี้ย) ที่เป็นสัตว์บกก็มี ไก่ป่า หมูป่า สิงป่า ชะมด ชะนี ค่าง บ่าง นกต่าง ๆ เช่น นกเหยี่ยว นกเงือก นกกิ้ง นกเขา นกกา นกกระยาง นกกระสา นกฟิราบ นกเป็นน้ำ และนกต่าง ๆ สารพัด

เมื่อการขุดคลองดำเนินสะดวก เสร็จเรียบร้อยแล้ว การสัญจรไปมาเริ่มมีความสะดวก เจ้านายผู้ใหญ่ที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้พากันมาจับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า และทำการเบิกเป็นสวนให้มากขึ้นทั้งสองฝั่งคลอง ซึ่งกรรมกรรับจ้างในสมัยนั้นจะเป็นประชาชนชาวจีน และในสมัยนั้นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ก็มีด้วยกันหลายท่านที่เห็นประโยชน์จากการขุดคลองดำเนินสะดวก แล้วได้พากันมาจับจองที่ดินไว้ คือ (๑) เจ้าจอมแพ ในรัชกาลที่ ๕ (๒) พระยาศรีสุราชูร (๓) พระยาสุนทรบุรี (๔) พระยาไชยกราช เศรษฐี (๕) พระยาพระกลาโหม (๖) พระชลทาน (๗) หลวงโยธาทิการ (๘) ขุนพิทักษ์ประธาราชูร

เจ้านายผู้ใหญ่ที่มาจับจองที่ดิน ได้ทำการขุดคลองเล็ก คลองน้อย คลองซอย คลองลำกระโดง จากคลองดำเนินสะดวกประมาณ ๒๐๐ กว่าคลอง อาทิเช่น

คลองศรีสุราชูร อยู่ตำบลศรีสุราชูร พระยาศรีสุราชูรเป็นผู้ควบคุมการขุดโดยทำการขุดเป็นคลองซอยจากคลองดำเนินสะดวก หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า คลองใหญ่ เมื่อขุดคลองเสร็จแล้ว ก็เรียกกันว่า คลองศรีสุราชูร ตามชื่อของผู้ที่ทำการควบคุมการขุดคลอง ในอดีตก็เคยมีตลาดนัดที่นี่

คลองสะเดา เพราะที่ปากคลองที่ทำการขุดมีต้นสะเดาใหญ่ ชาวบ้านก็เลยเรียกตามที่ดินไม้สะเดาขึ้นอยู่ที่ปากคลอง ว่าคลองสะเดา

^{๑๐๒} อ่างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๒๖.

คลองต้นหว้า ที่ปากคลองที่ทำการขุดมีต้นหว้าใหญ่อยู่ปากคลอง ชาวบ้านได้เรียกว่า คลองต้นหว้า ตามที่มีต้นหว้าขึ้นอยู่ที่ปากคลอง (พ.ศ. ๒๕๕๖ ไม่ปรากฏมีต้นหว้าแล้ว)

คลองวัดหลักहरัदनาราม (คลองที่ ๕๗) มีวัดหลักहरัदनาราม ตั้งอยู่ปากคลอง เป็นเขต ตำบลศรีสุราษฎร์และดอนไผ่ติดต่อกัน จึงเรียกชื่อคลองตามชื่อวัดที่ตั้งอยู่ว่า คลองวัดหลักहरัदनาราม

คลองราง ซึ่งสมัยก่อนเป็นทางน้ำไหลมาเป็นลำราง ก็เลยเรียกว่าคลองราง บัดนี้แม้จะเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า คลองสว่างเจริญ แต่ชาวบ้านทั่วไปก็ยังเรียกว่า คลองราง

คลองทางเกวียน ซึ่งอยู่ติดกับคลองราง แต่เดิมเป็นถนนเรียกว่า ทางเกวียน คนจะนำวัวควายมากินน้ำที่คลองใหญ่พร้อมทั้งอาบน้ำให้วัวควายไปด้วย ต่อมาสถานที่ทำนาได้เบิกเป็นสวนทางเกวียน จึงมีการขุดดินมาถมคันให้สูงขึ้นสู่น้ำได้ ทางเกวียนจึงกลายเป็นคลองไป แต่ปัจจุบันนี้คลองทางเกวียนกำลังตื้นเขินเพราะคลองไม่ได้ใช้แล้ว

คลองกำนันฮวด เป็นคลองที่ได้ชื่อตามบ้านกำนันที่อยู่ปากคลอง เรียกชื่อตามผู้ที่อยู่ คือ ขุนผดุง ไวยนางคณาเขตต์ (ชื่อเต็มยศของกำนันฮวด) บ้านของท่านมีชื่อว่า บ้านผดุงสุข เป็นบ้านไม้หลังใหญ่มีสลักลายไทย โบราณสวยงาม ขุนผดุงไวยนางคณาเขตต์ (กำนันฮวด) มีอำนาจมากพอ ๆ กับเป็นนายอำเภอ ไปไหนมาไหนท่านจะนั่งเรือแดง (เรือโดยสาร) ชาวบ้านมักจะเรียกชื่อคลองสั้น ๆ ว่า คลองกำนัน (คลองเหลียงเฮง) หรือมีชื่อเรียกมาแต่ดั้งเดิมว่า คลองเสมียนเกาะ กองตุม

คลองต้นตาล เรียกตามปากคลองแต่เดิมมีตาลคู้อยู่ จึงเรียก คลองต้นตาล ปัจจุบันนี้ไม่มีต้นตาลแล้ว (พ.ศ. ๒๕๕๖)

คลองโรงสี (มี ๒ คลอง) เรียกตามปากคลองมีโรงสี ๒ แห่ง โรงสีโพธิ์ดำเนิน จะเรียกคลองนี้ว่า คลองโรงสีล่าง โรงสีดำเนินเจริญผล เรียกคลองนี้ว่า คลองโรงสีบน โดยแท้จริง คลองนั้นมีชื่อเดิมว่า คลองสมบุญทรัพย์ ต่อมาโรงสี จึงเรียกว่า คลองโรงสีบน เพื่อไม่ให้ ซ้ำกันกับชื่อ คลองโรงสีล่าง แต่ชาวบ้านชอบเรียกชื่อสั้น ๆ ว่า คลองโรงสี^{๓๐๓}

ข. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๐๐

ดำเนินสะดวก เป็นสถานที่ทำการกสิกรรม การเกษตร โดยเฉพาะทำสวน เป็นจำนวนมาก เมื่อมีพืชผักก็ต้องออกไปจำหน่าย โดยเฉพาะดำเนินสะดวกอย่างเดียว พืชผักมีมาก การปลูกก็ง่ายต้องส่งไปกรุงเทพ ฯ และก็ทำการซื้อขายกันในดำเนินสะดวก มีจุดใหญ่ๆ ที่พ่อค้าแม่ค้าขายมารวมกันอยู่ ๓ จุด คือ

^{๓๐๓}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๓๒.

๑. ตลาดนัดศาลาแดง

ตลาดนัดศาลาแดง หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ตลาดนัด ๕ ห้อง จะมีพ่อค้า แม่ขาย มาขาย ของกันในวันนัด คือ วัน ๒ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๑๒ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ตั้งแต่เช้าตรู่ ณ ที่บริเวณ ปากคลองลัดราชนบุรี (คลองลัดพลี) ไปตามคลองดำเนินสะดวก (คลองใหญ่) ถึงบริเวณปากคลอง ทองหลวง และที่บริเวณหน้าวิกภาพยนตร์ดำเนินเจียเตอร์ ถ้าเป็นวันนัดจะมีของขายกันเนืองแน่น ส่วนมากเป็นเรือสำปั้นหรือเรือสำปั้นจ้าง จอดนับยาวเป็นกิโลเมตร พืชผักที่มาจากขายในระยะนั้น (พ.ศ. ๒๕๐๐) มี หัวหอม หัวกระเทียม ผักกาด ทางขาว (แปะฉ่าย) ผักกาดทางเขียว (คะน้าต้น) กะหล่ำปลี (คะน้าล้วย) กะหล่ำดอก (คะน้าดอก) หัวผักกาดขาว (หัวไชเท้า) ผักชี คื่นฉ่าย กล้วย ตั้งอ อั่วฉ่าย ผักบั้งจีน ผักกะเฉด สายบัว หัวปลี พริก มะระ แดงร้าน แดงกวา แดงท่อน แดง (แดงกาย) ฟักทอง มะเขือ แดงโม แดงไทย บวบ ถั่วฝักยาว (ถั่วค้ำ) มันเทศ มันแกว มันสำปะหลัง เผือก กล้วย ถ้อย ข้าวโพด ถั่วลิสง (ถั่วคุด) ถั่วเหลือง (ถั่วแระ) ถั่วเขียว ถั่วอก (ถั่วพะยะ) ถั่วแดง (ถั่วอีเตาะ) ถั่วดำ ถั่วพู ถั่วลันเตา (ถั่วแปบ) ใบโหระพา ใบกะเพรา ใบแมงลัก ตะไคร้ ข่า มะนาว มะม่วง มะละกอ ข้าว ดอกไม้ กุ้งหอยปลาหมู เนื้อ เป็ด ไก่ ฯลฯ ที่พ่อค้าแม่ขายนำมาซื้อขายกันตามทีกล่าวมานี้ เฉพาะของ ที่ผลิตได้ในดำเนินสะดวกเท่านั้น

๒. ตลาดนัดคลองโพหัก

บริเวณที่ พ่อค้า แม่ค้า มาขายของกัน คือ ที่ปากคลองโพหัก หรือ เรียกอีกนัยหนึ่งว่า ปาก คลองบัวงาม อยู่เขตตำบลประสาธสิทธิ์ ปากคลองอยู่ที่วัดปราสาทสิทธิ์ (วัดหลักห้า) พืชผักต่าง ๆ ที่ นำมาขายก็เหมือนกันกับที่ตลาดนัดดำเนินสะดวก ตลาดนัดคลองโพหักนี้อยู่ในเขตหลักห้า มี ประชาชนนำพืชผักมาค้าขายกันมาก ตลาดนัดคลองโพหักนี้อยู่ใกล้เขตจังหวัดสมุทรสาคร มีอำเภอ ดำเนินสะดวกอยู่ระหว่างกลาง มีเรือที่ตลาดนัดจำนวนมาก เป็นตลาดนัดที่สวยงามมีเรือสำปั้นมาก และค้าขายกับแบบไทย ๆ ตลาดนัดนี้มีการค้าขาย ตลอดจนเรือค้าขาย และผู้คนน้อยกว่าตลาดน้ำ ดำเนินสะดวกไม่เท่าไร

๓. ตลาดนัดศรีสุราษฎร์

ตลาดนัดนี้ อยู่ที่ปากคลองศรีสุราษฎร์ เป็นตลาดที่ไม่ค่อยใหญ่นัก แต่ก็มีพ่อค้าแม่ค้ามา ขายของกัน เป็นที่ร่มรื่น มีต้นไม้บัง มีต้นจามจุรีใหญ่ยื่นออกมา ให้ร่มเงา ไม่ค่อยร้อน สินค้าทั่วไป เช่น แดงร้าน แดงกวา ข้าวโพด กล้วย อ้อย ผักกระเฉด สายบัว มะเขือ พริก บวบ หัวปลี ถั่วค้ำ มะม่วง มะละกอ ฝรั่ง ชมพู มันเทศ มันสำปะหลัง กล่าวคือ เป็นของที่มีในสวน^{๑๐๔}

^{๑๐๔}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๔๙.

ค. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๑๐

สมัยนี้การคมนาคมสะดวก การไปมามีการใช้รถยนต์มากขึ้น บริเวณที่คลองดำเนินสะดวก (คลองใหญ่) มีเรือสัญจรไปมามาก พวกพ่อค้าแม่ขายจึงหลบไปอยู่ในคลองลัดราชบุรี (คลองลัดพลี) มีบ้านร้านตลาดเรียกว่า ตลาดโรงยา ส่วนมากพวกเรือสำปั้น เรือเครื่องก็เริ่มมีขึ้นเป็นเงาตามตัว ชาวต่างประเทศก็เริ่มสนใจมาชมตลาดน้ำกันมาก มีให้เห็นเป็นประจำทุก ๆ วัน ทำให้ร้านต่าง ๆ ที่ริมคลองลัดราชบุรี พวกกันเปิดร้านขายของที่ระลึกกันมากมาย กล่าวได้ว่า ในยุคระยะ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๒๕ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก เฟื่องมากที่สุด เรือของพ่อค้าแม่ขายมีมากและการมีนั้ดนั้น มีเป็นประจำทุกวัน ไม่ใช่มีนั้ดเป็นบางวันเหมือนเมื่อก่อนนี้ แต่ของที่นำมาขาย จำพวกพืชผักต่าง ๆ จะมีน้อย แต่ของที่ระลึกมีจำนวนมาก^{๑๐๕}

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้มีบริษัทนำเที่ยวบางรายทำการบุกเบิก องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (การท่องเที่ยวกแห่งประเทศไทย) จึงให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ส่งผลให้มีชื่อเสียงไปในทั่วโลก^{๑๐๖}

ง. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๒๐

ยุคสมัยนี้ การคมนาคมสะดวกมาก ใช้รถยนต์ทุนแรงมากขึ้น ชาวต่างประเทศมาสนใจดำเนินมากขึ้น ในบริเวณคลองลัดราชบุรี มีนั้ดทุก ๆ วัน ตั้งแต่เวลา ๐๗.๐๐ น. ถึงเวลา ๑๐.๐๐ น. มีเรือพ่อค้า แม่ขาย มาขายกันเนืองแน่นทุก ๆ วัน บริเวณริมคลองลัดราชบุรี ก็มีการแต่งร้าน ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง มีสินค้าพื้นเมืองต่าง ๆ มาจำหน่ายเป็นอันมาก ตลาดเดิมเป็นชั้นเดียวก็ปรับปรุงเป็น ๒ ชั้น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่มาท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น ร้านต่าง ๆ ก็เปิดของขายฝรั่งมากขึ้น เพื่อต้องการให้ฝรั่งเข้ามาในร้านจะได้ขายของมาก บางทีก็ต้องแย่งฝรั่งที่มาเที่ยวให้เข้าซื้อของร้านของตนให้มาก จึงต้องให้รางวัลแก่เจ้าของเรือที่นำฝรั่งมาจอดที่ร้านตนบ้าง แก่ไกด์ที่นำฝรั่งมาในร้านของตนบ้าง ทั้งเด็กเล็กเด็กใหญ่ขายของที่ระลึกแก่ฝรั่งก็มีมากยิ่งขึ้น ในสมัยนั้น ถ้าใครไปตลาดน้ำดำเนินสะดวก ภาคเช้ากับภาคบ่ายในวันเดียวกันจะแปลกใจเป็นอย่างยิ่ง คือ ตอนเช้าพลุกพล่านจอแจ ตอนบ่ายเงียบเชียบไปเลย

^{๑๐๕}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒนโธ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๖๘.

^{๑๐๖}ราตรี โตเพ่งพัฒน์, ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง, หน้า ๑๗๑-๑๗๔.

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก มีพ่อค้าแม่ขายทำการซื้อขายกันที่คลองลัดราชบุรี (คลองลัดพลี) อยู่ได้ไม่นานก็ค่อย ๆ คลายไป เนื่องจาก ฝั่งตรงข้ามมีท่าเล ดีกว่า คือ ที่บริเวณคลองตันเข้ม จึงเริ่มไม่ พ่อค้าแม่ขายไปขายของเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ พอระยะหลัง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ตลาดน้ำคลองลัดราชบุรีซบเซามากขึ้น เนื่องจากมีเรือมาทำการซื้อขายน้อยลง และก็น้อยลง ไปเรื่อย ๆ จนในที่สุด ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (คลองลัดราชบุรี) ก็หมดสภาพไปโดยปริยาย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เรือพ่อค้าแม่ขายก็ไปค้าขายกันที่ตลาดน้ำ ท่าพजरรณ ฝั่งคลองตันเข้ม บริเวณพื้นที่บนบกจึงเปิดตลาดนัด มีรถเมล์เลื่องผ่านทั้งวัน และที่คลองตันเข้มก็มีเรือพ่อค้าแม่ขาย การซื้อของจะเป็นทางเรือ ทางรถ ก็ได้สะดวกมาก ซื้อของขึ้นจากเรือก็นำขึ้นรถได้เลย หรือซื้อของ จากรถก็นำลงเรือได้เลย เนื่องจากบริเวณสถานที่นี้ เป็นที่ของ คุณพजरรณ สิริรัตน์ คฤหบดีนี้ ชาว ดำเนินสะดวก และท่าพजरรณนี้ก็เป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวก ไปโดยปริยาย^{๑๐๗}

จ. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๓๐

พ.ศ. ๒๕๓๐ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ได้เข้ามาอยู่ที่ ท่าพजरรณ คลองตันเข้ม ไปโดย เรียบร้อยแล้ว นอกจากบริเวณท่าพजरรณแล้ว ในด้านลึกเข้าไปในคลองตัน เข้มก็ยังมีสถานที่ใหม่ ที่ จัดให้อำนวยความสะดวกกับพ่อค้าแม่ขายโดยเฉพาะ การซื้อของขายของก็ง่าย จะขึ้นรถลงเรือก็ง่าย แม้ฝนจะตกก็ไม่ใช่ไร เพราะมุงหลังคา ยื่นออกมาตั้งครึ่งคลอง สะดวกต่อฝรั่งที่จะมาท่องเที่ยวดูชม ตลอดทั้งลงเรือพาย รับจ้าง นั่งเรือชมที่ต่าง ๆ หรือจะถ่ายรูปก็ไม่สถานที่บนสะพานยื่นถ่ายรูป จะได้ ภาพสวย ๆ งาม ๆ ไว้ดูได้เป็นอย่างดี

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก คลองตันเข้มนี้ ก็มีเรือต่าง ๆ เหมือนอย่างสถานที่เดิม (คลองลัด ราชบุรี) การไปมาก็ง่ายทั้งทางรถ ทางเรือ และสถานที่อื่น ๆ ที่จะมองหาทำเลที่เหมาะสมไปกว่านี้ก็ไม่ เห็นมีอีกแล้ว ตลาดน้ำดำเนินสะดวก คลองตันเข้มนี้จะอยู่ได้นานตลอดไป เพราะไม่ความสะดวกต่าง ๆ หลายอย่าง

พืช ผัก ผลไม้ ของดำเนินสะดวกก็เปลี่ยนไป เนื่องจากการทำสวน ซึ่งเป็นการเกษตรที่ เป็นหลักของชาวดำเนินสะดวก ประสบกับสิ่งที่เป็นภาระหนักใจของชาวสวน คือ ยาฆ่าแมลง ซึ่ง ชาวสวนจะต้องซื้อมาใช้ปีหนึ่ง ๆ เป็นเงินจำนวนมาก พืช ผัก ผลไม้ของดำเนินสะดวกในปัจจุบันนี้ต้อง นำมาจากท้องที่อำเภออื่นเพื่อมาขาย^{๑๐๘}

^{๑๐๗}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๗๓.

^{๑๐๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

ฉ. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๓๒

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ยังอยู่ที่ ท่าพजरณ เช่นเดิม เพราะมีความสะดวกหลายประการ คือ ค้าขายได้ทั้งทางบกและทางน้ำ สะดวกต่อคนฝรั่งเศสต่าง ๆ มาเที่ยวชมตลาดน้ำ และถ่ายภาพกัน หรือจะลงเรือพายก็มีท่าเรือสำหรับฝรั่งหลาย ๆ โดยที่เรืออีซูหนึ่งลำ บรรทุกผู้โดยสารได้เต็มลำ ๒๒ คน มี ๑๑ ที่นั่ง ที่นั่งหนึ่งนั่งได้ ๒ คน แต่ถ้ารับฝรั่ง คนขับเรือจะให้นั่ง อย่างมาก ๘ คน หรือ ๑๐ คนเท่านั้น เพราะเรือไม่เหมือนรถ ขึ้นหรือลงหรือเรือโครงอาจจะล้มเอาง่าย ๆ บางทีก็รับเพียง ๖ คน เท่านั้น

ปัจจุบัน ตลาดจะเริ่มมีคนมาค้าขายมากเมื่อเวลา ประมาณ ๐๖.๐๐ น. ถึงเวลา ๐๘.๓๐ น. พอเวลา ๐๙.๓๐ น. หรือ ๑๐.๐๐ น. ตลาดก็จะวาย มีเรือของพ่อค้าแม่ค้าน้อยลงมาก หากจะไปดูไปชมที่ ตลาดน้ำท่าพजरณ คลองตันเข้มนี้ ควรไปเวลา ๐๖.๓๐ น. ถึงเวลา ๐๘.๐๐ น. จะได้ดูชมเรือค้าเรือขายที่พายเรือกันมาก เวลาอื่น ๆ มีน้อยหรือแทบไม่มีเลย^{๑๐๙}

ข. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๔๔

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ก็ยังอยู่ที่เดิม ณ บริเวณคลองตันเข้ม เลยท่าพजरณไปไม่มาก การค้าขายก็ยังเป็นปกติเหมือนเดิม แต่น้อยกว่าเดิม พวกชาวต่างประเทศก็ยังไปเที่ยวชมดูตามปกติ แต่การค้าขายของคนไทยเรานั้นจะน้อยลงไป

พ่อค้าแม่ค้าที่มาค้าขายในตลาดน้ำดำเนินสะดวก ส่วนมากจะขายเป็นของให้นักท่องเที่ยวซื้อกัน เช่น ส้ม องุ่น กล้วย ละมุด ชมพู มะละกอ มะพร้าวอ่อนเผา ฯลฯ เป็นผลไม้ของกินได้ ของจำพวกที่พ่อค้าแม่ค้าจะซื้อขายกันมีน้อย เรือส่วนมากจะเป็นเรือพายพาฝรั่งล่องเรือดูชมตลาดน้ำ

การไปชมดูตลาดน้ำดำเนินสะดวกในยุคนี้นี้ ไปกันแต่เช้า ๆ พอสว่างก็เริ่มตลาดนัดกันแล้ว จะเดินดูหรือเช่าเรือพายดูก็ได้ มีเรือพายให้เช่าดูหลายท่า ที่ชักชวนคนไปมาให้มาชมตลาดน้ำกัน ถ้าขับรถไปตอนเช้า ๆ ถนนสู่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกจะมีผู้กวักมือเรียกเรียงรายไปหลายแห่ง เพื่อเชิญชวนมาให้ใช้บริการเรือเช่าพาชมตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งมีประมาณ ๑๐ แห่ง แต่มีที่ประทับใจอยู่แห่งหนึ่ง คือ ท่าทุ่งเศรษฐี จะมีผู้เฒ่าหนดเพิ่มใส่หมวก กวักมือเรียก เป็นบรรยากาศแบบไทย ๆ แต่งตัวแบบไทย และเป็นชายผู้เฒ่าลักษณะท่าทางออกชนบทแท้ ๆ^{๑๑๐}

^{๑๐๙}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๗๘.

^{๑๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

ภาพที่ ๒.๔

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (เดิม) ปากคลองลัดพลี ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖^{๑๑๑}



ภาพที่ ๒.๕

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (ปัจจุบัน) คลองต้นเข็ม ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖^{๑๑๒}



^{๑๑๑}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๒๓.

^{๑๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

๒.๕.๓ ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีในปัจจุบัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีในปัจจุบัน จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

ปัจจุบัน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี มี ๔ แห่ง ได้แก่ (๑) ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๒) ตลาดน้ำเหล่าตั้กลั (ตลาดเก่า) ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๓) ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และ (๔) ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑.. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ภายหลังเมื่อเกิดชุมชนใหม่ที่คลองลัดราชบุรี บรรดาพ่อค้าแม่ค้าก็รวมกลุ่มกัน โดยมีจุดนัดพบที่บริเวณศาลา ๕ ห้อง และกำหนดเอาเป็นวัน ๒ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๑๒ ค่ำ เป็นวันนัด รวมหนึ่งเดือนมี ๖ วัน เช่นกัน มาถึงตรงนี้ก็พอสรุปได้ว่าตลาดน้ำดำเนินสะดวกถือกำเนิดขึ้นมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยใช้ชื่อในครั้งนั้นว่า ตลาดนัดศาลาแดง (ตามชื่อสี่หลังคาของสถานที่) บ้างเรียกตลาดนัดห้าห้อง (ตามชื่อจำนวนห้องของสถานที่) และบ้างเรียกตลาดนัดหลักแปด (ตามชื่อหลักหินที่ปักตลอดแนวคลองโดยมีทั้งหมด ๙ หลัก รวมทั้งหลัก ๐ ด้วย)

คลองลัดราชบุรี หรือคลองลัดพลี เริ่มได้รับความสนใจทั้งจากนักท่องเที่ยวชาวไทยด้วยกันเองและชาวต่างประเทศ ร้านรวงต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ริมคลองพากันเปิดร้านขายของพื้นเมือง ของที่ระลึกกันมากมาย ส่วนของกินประเภทอาหารคาวหวาน ตลอดจนพืชผักผลไม้ก็ให้เป็นหน้าที่ของบรรดาพ่อค้าแม่ค้าชาวเรือไป ส่วนชื่อตลาดนัดศาลาแดง ตลาดนัดห้าห้อง หรือตลาดนัดหลักแปดก็เริ่มจางหายไปกลายเป็นชื่อ “ตลาดน้ำดำเนินสะดวก” แล้วเรียกต่อมาจนติดปาก

ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ ตลอดระยะเวลากว่า ๑๕ ปี ที่ตลาดนัดแห่งนี้ อยู่ในยุคเฟื่องฟูมากที่สุด มีนัดกันเป็นประจำทุกวัน ไม่ใช่เพียงบางวันเหมือนก่อนหน้านี้ สินค้าที่นำมาจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นผลิตผลจากท้องถิ่นแทบทั้งสิ้น ผลไม้ที่ขึ้นชื่อที่สุด ในสมัยนั้นเห็นจะเป็นมะม่วงอกร่องดำเนินสะดวก ที่รสหวานหอมโดยเฉพาะเมื่อรับประทานพร้อมข้าวเหนียวมูลสูตรดั้งเดิม ที่ให้รสหวานมัน เรียกว่ากินกันเพลินเลยทีเดียว นอกจากมะม่วงก็มีมะละกอ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน องุ่น ถั่วลิสง กล้วย ละมุด ฯลฯ แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป ผลไม้ต้นเก่าค่อยๆ ตายไป ครั้นจะปลูกซ่อมแซมก็ให้ผลรสชาติไม่เหมือนเดิม ไม่เพียงต้นมะม่วงเท่านั้น แม้แต่ผลไม้ชนิดอื่นด้วย

จุดเปลี่ยนสำคัญที่เข้ามามีผลกระทบต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวก นั่นคือเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบก การขนส่งผลิตผลไม่ว่าจะเป็นผักหรือผลไม้ทางเรือเริ่มลดน้อยลง บรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่ซื้อขายสินค้ากันที่คลองลัดราชบุรีอยู่ได้ไม่นานก็ค่อย ๆ เสื่อมคลายไป อดีตที่ยาวนานเริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จใหม่ ๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ ก็มีอันต้องมาสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ นับรวมอายุได้ ๑๑๘ ปี แต่มีความรู้สึกพิเศษที่สัมผัสได้จากผู้เฒ่า ท่านเหล่านั้นก็เริ่มเล่าเรื่องตลาดน้ำด้วยสีหน้าและประกายตาแห่งความภาคภูมิใจเสมอลมหายใจของชาวคลองดำเนินสะดวกยังไม่สิ้นทีเดียว เมื่อฝั่งตรงข้ามไม่ไกลจากตลาดนัดคลองลัดราชบุรีนัก มีคลองหนึ่งที่อำนวยความสะดวกได้หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางคมนาคมที่สามารถเดินทางเข้ามาได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นทางรถหรือทางเรือ พ่อค้าแม่ค้าตลอดจนนักท่องเที่ยวสามารถซื้อของจากเรือก็เอาไปขึ้นรถได้เลย หรือซื้อของจากรถก็เอาไปลงเรือได้เลย คลองที่ว่ำนั่นคือ “คลองต้นเข็ม”

ตลาดนัดคลองต้นเข็มหรืออีกชื่อหนึ่งว่าท่าพजरรรณ (เรียกตามชื่อเจ้าของสถานที่) ได้ถือกำเนิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งก่อนหน้านี้ก็มีพ่อค้าแม่ค้าอยู่บ้างแล้วประปราย ก่อนพัฒนามาเห็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกในภายหลัง ตลาดน้ำดำเนินสะดวกแห่งนี้ไม่เฉพาะที่คลองต้นเข็มคลองเดียว หากรวมไปถึงคลองซอยเล็ก ๆ ที่จัดขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับพ่อค้าแม่ค้าและนักท่องเที่ยวให้มีโอกาสเที่ยวชมกันมากขึ้น ภาพของตลาดลอยน้ำที่คลาคล่ำไปด้วยเรือพายลำย่อม บรรทุกสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพ พ่อค้าแม่ขายสวมเสื้อผ้าโทนสีเข้มแบบชาวสวน ใส่หมวกงอบใบลาน พายเรือเร่ขายสินค้า ค่อย ๆ ย้อนกลับมาใช้ชีวิตชีวาอีกครั้ง โดยตลาดจะเริ่มตักขายกันตั้งแต่ตอนเช้าตรู่ไปจนถึงช่วงประมาณ ๑๑.๐๐ น. ของทุกวัน แต่จะคึกคักเป็นพิเศษในวันเสาร์-อาทิตย์ แต่ภายหลังจากที่มีการสร้างหลังคายื่นออกมาให้ร่มเงาแก่กันฝนกันแดด เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๓๘ ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการถ่ายภาพ ภาพที่ถ่ายออกมาไม่สดใสเหมือนก่อน คือ จะเห็นเงาไม้ที่อยู่ซีกหนึ่งทำให้การโฆษณาประชาสัมพันธ์ตลาดน้ำไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่สิ่งนี้คงไม่ใช่ปัญหาสำคัญเท่ากับเส้นทางคมนาคมใหม่ ๆ ที่บางเส้นทางตัดผ่านเข้าถึงสวนสองฝั่งคลองเลยทีเดียว พอมีถนนความเจริญก็ตามมา มีตลาดบกเปิดแข่งกับตลาดน้ำ ผู้คนจากต่างถิ่นก็ไปมาหาซื้อของสดจากสวนกันง่ายขึ้น ดึงดูดใจให้พ่อค้าชาวเรือเอาเรือขึ้นคาน หันมาใช้รถเป็นพาหนะที่สะดวก รวดเร็ว และประหยัดค่าน้ำมันกว่า ตลาดน้ำก็เลยกลายเป็นตลาดบก คลองดำเนินสะดวกที่มีเรือพลุกพล่านจึงค่อย ๆ ลดความสำคัญลง และหากวันนี้พ่อค้าแม่ค้าไม่ยอมพายเรือมาขายของ ไม่ยอมพายเรือมาซื้อของ ตลาดน้ำที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนดำเนินสะดวกและประเทศไทยคงต้องถึงกาลอวสานไปอย่างน่าเสียดาย ^{๑๓๓}

^{๑๓๓}สยาม เล่าเจริญ, “อิมมู่นวัฒนธรรมลุ่มน้ำแม่กลอง คลองดำเนินสะดวก”, เทียวไทยไปกับเชลล์, ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖): ๔๙-๕๙.

ตลาดน้ำดำเนินสะดวกในปัจจุบัน ตัวตลาดน้ำจะอยู่ที่คลองต้นเข็ม โดยตลาดจะเริ่มค้าขายตั้งแต่เวลาประมาณ ๐๖.๐๐ น. และเลิกค้าขายไปจนถึงเวลา ๑๑.๐๐ น. ซึ่งสินค้าที่นำมาขายส่วนมากจะเป็นผลไม้จำหน่ายในราคาไม่แพงเพราะมาจากชาวสวนโดยตรง นอกจากนั้น ยังมีการจำหน่ายอาหาร และสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองจำหน่าย ตลอดจนสามารถเยี่ยมชมเรือสวนของชาวบ้านในแถบนั้นได้อีกด้วย^{๑๑๔}

โดยทั่วไปแล้ว นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปชมตลาดน้ำดำเนินสะดวกนั้น มีน้อยมากที่จะมาค้างคืนที่ดำเนินสะดวกเพื่อชมตลาดน้ำ รายการทัวร์ส่วนใหญ่จะชมตลาดน้ำในตอนเช้า (๐๙.๐๐-๑๑.๓๐ น.) และจะเดินทางต่อไปชมรายการแสดงที่สวนสามพรานในตอนบ่าย (๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น.) และเมื่อชมรายการแสดงเสร็จแล้ว จะเดินทางกลับกรุงเทพฯ ฯ หรือมีบางส่วนที่เลยไปจังหวัดกาญจนบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในเขตจังหวัดนั้นก่อนที่จะเดินทางต่อไปตามรายการที่เลือก เช่น กลับกรุงเทพฯ ฯ หรือลงไปทางภาคใต้ของไทย แต่อย่างไรก็ดี ในเดือนเมษายน ๒๕๔๗ รัฐบาลในภายใต้การนำของ พณ ฯ นายกรัฐมนตรี ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้เดินทางมายังตลาดน้ำดำเนินสะดวก เพื่อพบปะกับประชาชนและรับฟังปัญหาต่าง ๆ ทั้งจากหน่วยงานราชการ ภาครัฐ ผู้ประกอบการ พ่อค้าแม่ค้า ประชาชน รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จึงมีดำริให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ร่วมกันหาแนวทางในการจัดให้มีการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ขึ้นในตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวกจึงมีหน่วยงานของรัฐและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวตลาดน้ำมีบทบาทที่สำคัญ ในการส่งเสริมและพัฒนาจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก ประกอบกับความมีคุณค่าสำหรับการท่องเที่ยวที่สะท้อนภาพวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตที่หาชมได้ยาก

อย่างไรก็ตาม สืบเนื่องจากจังหวัดราชบุรีได้รับข้อร้องเรียนจากนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของตลาดน้ำดำเนินสะดวกในหลายประการ เช่น ปัญหาความไม่สะอาดของสภาพแวดล้อม ปัญหาการขายสินค้าที่มีราคาแพงกว่าราคาดมาตรฐาน ปัญหาการจราจรทางน้ำและการรुकล้าลำน้ำ รวมทั้งปัญหาการจัดระเบียบทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม ส่งผลให้ตลาดน้ำดำเนินสะดวกถูกจัดอันดับจากสื่อต่างประเทศให้เป็น ๑ ใน ๑๐ ตลาดน้ำยอดเยี่ยมในสายตาชาวโลก ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงต่อจังหวัดราชบุรีเป็นอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกเป็นตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทย มีประวัติชื่อเสียงมาช้านาน

^{๑๑๔}เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙, หน้า ๒.

ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีส่วนแบ่งทางการตลาดของนักท่องเที่ยวเป็นอันดับที่ ๒ รองจากตลาดน้ำอัมพวาแต่เพียงแห่งเดียว จากสถานการณ์ดังกล่าว (พ.ศ. ๒๕๕๗) ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี จึงได้นำคณะจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่ล่องเรือสำรวจร้านค้าย่านตลาดน้ำดำเนินสะดวก และเพื่อให้ตลาดน้ำดำเนินสะดวกกลับมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเสน่ห์และมีชื่อเสียงดึงดูดใจเช่นเดิม จึงได้มีการแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ขึ้นตามคำสั่งผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี ที่ ๘๓๓/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗

คณะทำงานแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ชุดดังกล่าว ได้มีการประชุมรับทราบปัญหา อุปสรรค และบูรณาการแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งจากการประชุมดังกล่าวได้มีการสรุปประเด็นปัญหาของตลาดน้ำดำเนินสะดวก รวม ๖ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

ประเด็นที่ ๒ ปัญหาการจราจรทางน้ำ

ประเด็นที่ ๓ ปัญหาการให้บริการของผู้ประกอบการ

ประเด็นที่ ๔ ปัญหาการบุกรุกลำน้ำ

ประเด็นที่ ๕ ปัญหาการขาดสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เพิ่มเติมที่จำเป็น

ประเด็นที่ ๖ ปัญหานักท่องเที่ยว^{๑๑๕}

๒. ตลาดน้ำเหล่าตักถ้ำ (ตลาดเก่า)

ตลาดน้ำเหล่าตักถ้ำ คือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวกดั้งเดิม ก่อนที่จะมีขยายตัวไปพื้นที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ในปัจจุบัน ซึ่งหลังจากตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ย้ายจากสถานที่เดิมบริเวณปากคลองลาดพลี ไปอยู่ในสถานที่ใหม่ มีนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและ ชาวต่างประเทศ เดินทางมาท่องเที่ยวอย่างหนาแน่นในทุก ๆ วัน ทำให้ ตลาดน้ำเก่า หรือเรียกเป็นภาษาจีนท้องถิ่น แต่จิวว่าเหล่าตักถ้ำ เจียบเหงาลงไปอย่างถนัดตา แต่ความงดงามของเรือนไม้ริมน้ำแบบจีน และวิถีชีวิตแบบจีนยังคงอยู่ นักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่นิยมชมชอบ ในความงามแบบย้อนอดีต จึงเริ่มย้อนถวิลหาวิถีริมน้ำแบบเดิม

^{๑๑๕}อ้างแล้ว, เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙, หน้า ๕-๖.

ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก เป็นตลาดชุมชนชาวจีน มีมาตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองดำเนินสะดวก ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙-๒๔๑๑ เพื่อเชื่อมต่อแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง ให้ประชาชนสัญจรไปมาได้สะดวกมากขึ้น มาแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานชื่อว่า คลองดำเนินสะดวก เป็นคลองขุดด้วยแรงงานคนที่ตรงและยาวที่สุดในประเทศ

เหล่าตั๊กลัก หรือตลาดเก่า ตั้งอยู่บริเวณปากคลองลัดพลี แต่คนจำนวนมากเมื่อนึกถึงตลาดน้ำดำเนินสะดวกกลับนึกถึงตลาดน้ำแห่งใหม่ในคลองต้นเข็ม ซึ่งเกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมไปเป็นทางบกและการตอบสนองความสะดวกของนักท่องเที่ยว

ตลาดเหล่าตั๊กลัก เป็นตลาดธรรมชาติซึ่งเป็นจุดพบปะของพ่อค้าแม่ค้า และชาวบ้านริมคลองมาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพืชผลทางการเกษตร เพราะดำเนินสะดวกเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แต่เดิม เมื่อมีการขุดคลองดำเนินสะดวกก็เป็นการเปิดพื้นที่สองฝั่งคลอง โดยคนจีนจำนวนมากได้เข้ามาตั้งรกรากทำสวนผัก สวนผลไม้ เช่น สวนมะม่วง สวนมะพร้าว ครั้งหนึ่งที่อุตสาหกรรมน้ำตาลเฟื่องฟู ดำเนินสะดวกก็เคยเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลมะพร้าวที่สำคัญที่สุด เพราะมีมะพร้าวจำนวนมากและคุณภาพดี

ตลาดเก่าเป็นกระแสที่กำลังได้รับความนิยมและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ มีทั้งที่เป็น “ตลาดใหม่-ทำให้เก่า” คือ เกิดขึ้นใหม่ แต่เกาะกระแสความนิยมของเก่า ซึ่งมีการสร้างองค์ประกอบที่ให้อารมณ์คล้ายคลึงกับของเก่า โดยมากมักจะเป็นตลาดน้ำ ขายสินค้าในเรือ ข้าวของที่นำมาขายมักเป็นของโบราณ ได้แก่ อาหารโบราณ ของเล่นโบราณ เป็นต้น ในขณะที่ “ตลาดเก่า-ฟื้นฟูใหม่” หลาย ๆ แห่ง ก็มีความแตกต่างกันไป ในกรณีของเหล่าตั๊กลัก เป็นตลาดที่ตายไปแล้ว เพราะร้านค้าบนบกก็ปิดร้านติดต่อกันมาหลายสิบปี กลายเป็นที่พักอาศัยเท่านั้น การค้าทางเรือก็ย้ายไปรวมกันอยู่ที่คลองต้นเข็ม การฟื้นฟูเหล่าตั๊กลักขึ้นมาใหม่นี้ ไม่ได้เปิดเพื่อเป็นตลาดของชุมชนอย่างในอดีต แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นตลาดท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

ปัจจุบัน ชาวบ้านได้รวมตัวกันก่อตั้งวิสาหกิจชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ตลาดเหล่าตั๊กลักกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง โดยขอความร่วมมือให้ร้านค้าริมคลองกลับมาค้าขาย หรือเปิดบ้านต้อนรับนักท่องเที่ยว ชักชวนเรือพ่อค้าแม่ค้าชาวสวนต่าง ๆ ให้มารวมตัวกันในพื้นที่ตลาดเก่าแห่งนี้ อีกทางหนึ่งก็ทำการประชาสัมพันธ์ตลาดผ่านช่องทางออนไลน์เพื่อเจาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ และนักท่องเที่ยวต่างชาติ นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมใหญ่ประจำปี ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คือ งานวิวาร์หมูกกลางน้ำ ซึ่งจัดขึ้นราวเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี^{๑๑๖}

^{๑๑๖}คม ชัด ลึก, “ชวนสัมผัส ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก”, [ออนไลน์] < www.komchadluek.net/news/edu-health/ >, [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐].

ตลาดน้ำเหล่าตึกถัก (ตลาดเก่า) เจียบเหงามาก บ้านริมคลองมักเป็นบ้านอยู่อาศัย บ้านเรือนมีสภาพทรุดโทรม ไม่ค่อยมีผู้ประกอบการ มีแต่ผู้ประกอบการรายเล็ก ๆ เปิดบ้านเป็นร้านขายของชำ ขายกล้วยเดี่ยว ขายกาแฟ ส่วนร้านขายของที่ระลึก ขายพวงกุญแจ ร้านวาดรูปจะมาเฉพาะวันเสาร์-วันอาทิตย์ ปัจจุบัน ตลาดน้ำเหล่าตึกถักยังคงมีความเป็นธรรมชาติของชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้คนริมคลอง ความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ท่าเลที่ตั้งมีความสวยงาม เป็นตลาดน้ำเก่าแก่ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ยังคงขาดความร่วมมืออย่างจริงจังจากคนในชุมชน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะพัฒนาตลาดน้ำให้กลับมามีชีวิตชีวาอีก มีเรือพายเรือขายสินค้าน้อย ตลาดน้ำไม่มีการพัฒนา ตึกแถว-บ้านเรือนมีความทรุดโทรม ไม่มีสินค้าที่แสดงเอกลักษณ์ของตนเอง

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์การมาท่องเที่ยวตลาดน้ำเหล่าตึกถักเพื่อพักผ่อน/ท่องเที่ยว ลักษณะเป็นแบบไป-กลับ และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความต้องการในสิ่งอำนวยความสะดวก โดยอันดับแรก คือ ร้านขายของที่ระลึก รองลงมา คือ ที่จอดรถ และข้อมูลการเดินทาง ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความต้องการให้มีจุดเด่นเรื่องการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายของชาวบ้าน มีความต้องการให้พัฒนาในเรื่องการอนุรักษ์วิถีชีวิตของชุมชนแบบดั้งเดิมไว้ให้ รวมถึงนโยบายของรัฐในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน หน่วยงานของราชการที่จะเข้ามาช่วยเหลือชุมชนมีมากมายหลายหน่วยงาน ทั้งหน่วยงานของท้องถิ่น ส่วนกลาง และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ^{๑๑๗}

๓. ตลาดน้ำคลองลัดพลี

สืบเนื่องจากเมื่อคลองดำเนินสะดวกขุดเสร็จและเปิดให้ประชาชนใช้สัญจรไปมาได้แล้ว สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้สั่งให้ขุดคลองศรีสุราษฎร์ขึ้นใหม่เพื่อให้เป็นแหล่งน้ำทางการเกษตรของราษฎรและเพื่อให้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาที่สะดวกระหว่างอำเภอดำเนินสะดวกกับอำเภอบางคนที อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และได้เปลี่ยนชื่ออำเภอที่ย้ายมาใหม่ว่าอำเภอดำเนินสะดวก แต่เนื่องจากการเดินทางติดต่อระหว่างอำเภอดำเนินสะดวกกับจังหวัดราชบุรีมีอุปสรรคมากมาย จะต้องเดินทางด้วยเรือพาย หรือเรือแจวเพราะในสมัยนั้นยังไม่มีรถยนต์ใช้ และจะต้องพายหรือแจวเรืออ้อมไปทางแม่น้ำแม่กลอง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากกระแสน้ำเชี่ยวกราก การเดินทางจะลำบากมากขึ้นต้องใช้เวลาหลายชั่วโมงกว่าจะถึงตัวจังหวัด ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ทางราชการจึงได้ขุดคลองลัดราชบุรี หรือคลองลัดพลีในปัจจุบันขึ้น^{๑๑๘}

^{๑๑๗} วรรณิ์ สินสุภรัตน์ และคณะ, “การพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาตลาดน้ำเหล่าตึกถัก จังหวัดราชบุรี”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ, ๒๕๕๘), หน้า ก.

^{๑๑๘} อำเภอดำเนินสะดวก, หนังสือที่ระลึกพิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, หน้า ๔๐.

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากความเจริญทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การคมนาคมทางบก รวมถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ทำให้เกิดวิถีชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป จากตลาดน้ำศาลาห้าห้องที่คลาคล่ำไปด้วยเรือสินค้า จนมีการนำเรือหางยาวเข้ามาใช้ทำให้พ่อค้า แม่ค้า ที่ใช้เรือพายต้องคอยหลบหลีก และระวังคลื่นที่เข้ามากระทบ ทำให้พ่อค้าแม่ค้าเปลี่ยนเข้ามาขายที่คลองลัดพลี จนกลายเป็นตลาดแห่งใหม่ ก่อนที่ภายหลังต่อมาจะเริ่มเสื่อมถอย เพราะตลาดน้ำคลองตันเข้ม (ตลาดน้ำดำเนินสะดวกในปัจจุบัน) ได้รับความนิยมและเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อย ๆ นั่นเอง^{๑๑๙} ปัจจุบัน ตลาดน้ำคลองลัดพลี อยู่บริเวณวัดราษฎร์เจริญธรรม (วัดสุน) เป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกเก่าที่ได้รับการฟื้นฟูให้กลับมาคึกคักเช่นเดิม มีการจำหน่ายพืชผักผลไม้ปลอดสารพิษ ก๋วยเตี๋ยวเรือและกาแฟโบราณที่พายเรือกันมาขาย รวมทั้งบริการล่องเรือชมวิถีชีวิตตลาดน้ำและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ๘ เผ่า การนวดแผนโบราณ อบ ประคบ สมุนไพร และสินค้า OTOP

๔. ตลาดน้ำหลักห้า

ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี นับเป็นชุมชนริมน้ำเก่าแก่ที่อยู่ระหว่างรอยต่อของสองจังหวัดในปัจจุบันคือ ราชบุรีและสมุทรสาคร มีอายุมานานเกือบ ๑๕๐ ปี ที่นี่เคยเป็นตลาดน้ำที่คึกคักมากในอดีต ทุกวันนี้แม้เรือค้าขายจะไม่มากมายเหมือนในเมื่อก่อน จนทำให้ที่นี่ดูห่างไกลจากคำว่า “ตลาดน้ำ” ตามแบบที่เราคุ้นตาในปัจจุบัน แต่สิ่งที่ตลาดน้ำหลักห้ามีแตกต่างจากที่อื่นคือเสน่ห์ของวิถีชาวคลองที่ผูกพันกับสายน้ำอย่างแท้จริง

ในอดีต ตลาดน้ำหลักห้า มีความคึกคักมาก ถึงกับได้ชื่อว่าเป็น ตลาดน้ำ ๒ จังหวัด เพราะตั้งอยู่ที่บริเวณปากคลองดำเนินสะดวก ใกล้กับวัดประสาธลสิทธิ์ (หลักห้า) บริเวณรอยต่อสองจังหวัดคือ อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี แต่ด้วยเวลาที่ผ่านไป การคมนาคมขนส่งทางบกเข้ามาเป็นเส้นทางหลัก วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ การขายสินค้าและการขนส่งทางเรือลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ตลาดน้ำแห่งนี้เสื่อมถอยความนิยมลง

กระทั่งปัจจุบัน ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องที่อาศัยอยู่ในบริเวณตลาดน้ำหลักห้า ได้ร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูให้ตลาดน้ำหลักห้าแห่งนี้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง โดยสิ่งแรกที่จะได้สัมผัสเมื่อก้าวเข้าสู่ตลาดน้ำหลักห้า คือ บรรยากาศอันร่มรื่น ประกอบกับอากาศเย็นจากน้ำภายในลำคลอง จึงทำให้รู้สึกร่มรื่นและสดชื่นอยู่ตลอดเวลา

^{๑๑๙} นราวดี บัวขวัญ, รูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๙.

บริเวณหน้าทางเข้าตลาดน้ำ มีวิหารหลวงพ่อไตรรัตน์โรจนฤทธิ์ และรูปจำลองของสมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้ดำเนินการขุดคลองดำเนินสะดวก ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ส่วนภายในตลาดน้ำแห่งนี้ ยังคงมีร้านค้าเปิดให้บริการอยู่ เช่น ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านขายสินค้าย้อนยุค ร้านกาแฟโบราณ ร้านขายเครื่องจักรสาน ฯลฯ เรียงรายอยู่ในอาคารไม้ริมน้ำโบราณ ซึ่งระหว่างทางเดินจะมีสะพานข้ามคลองอยู่เป็นระยะ ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้เดินข้ามไปมา ชมบรรยากาศวิถีชีวิตริมน้ำ และเป็นจุดถ่ายภาพ

อีกทั้ง ยังมีเรือขายอาหารแหวะเวียนกันเข้ามาให้บริการ ทั้งเรือขายผลไม้ท้องถิ่น เรือขายขนมไทย เรือขายเปิดไก่พะโล้ และบางจุดก็จะมีเรือขายก๋วยเตี๋ยวมาเทียบจอดไว้ ให้นักท่องเที่ยวได้นั่งกินก๋วยเตี๋ยวในพื้นที่ติดริมน้ำ และหากต้องการเยี่ยมชมความสวยงามของอาคารบ้านเรือนในบริเวณนี้ ก็ยังมีบริการนั่งเรือชมตลาดอีกด้วย

ปัจจุบัน ตลาดน้ำหลักห้า คือ ตลาดของชุมชนหลักห้า ที่เป็นรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตริมน้ำของคนในชุมชน โดยมีการขายสินค้าทางบก และทางน้ำ (การค้าขายทางเรือ) ที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่หลักห้า จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดราชบุรี วิถีชีวิตริมน้ำบริเวณพื้นที่หลักห้า เขตติดต่ออำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ชุมชนชาวหลักห้าได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว ในการขับเคลื่อนระบบการท่องเที่ยวของท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้คนรุ่นหลังได้เห็นวิถีชีวิตริมน้ำ ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบของการท่องเที่ยวชุมชน (Community-based Tourism) ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในการนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ที่มุ่งเน้นสร้างความสมดุลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึงการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว

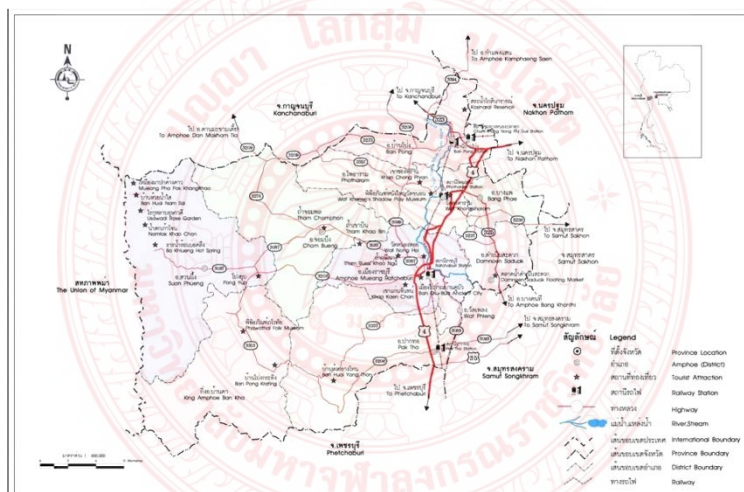
ปัจจุบันรูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกคาดหวังให้เป็นเครื่องมือ ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น ทั้งกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อม การสร้างงาน การกระจายรายได้สู่ชุมชน ไปจนถึงการแก้ไขปัญหาความยากจน ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาความได้เปรียบด้านทรัพยากรพื้นฐาน และความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว บริเวณพื้นที่หลักห้า เขตติดต่ออำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พบว่า มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรการท่องเที่ยว เส้นห์และความโดดเด่นของบ้านเรือนริมน้ำ เป็นสิ่งจูงใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี^{๑๒๐}

^{๑๒๐}นิตยา งามยิ่งยง และละเอียด ศิลาน้อย, “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชุมชนบริเวณริมฝั่งคลองดำเนินสะดวก ในจังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดราชบุรี”, วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-เมษายน ๒๕๖๐: หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

โดยแท้จริง ตลาดน้ำหลักห้า อยู่ในพื้นที่เขตการปกครองของเทศบาลตำบลประสาธสิทธิ์ ซึ่งเป็นเทศบาลขนาดเล็ก ตั้งอยู่เลขที่ ๒๗๒ หมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก ๑๐ กิโลเมตร ซึ่งแต่เดิมนั้น ตำบลประสาธสิทธิ์ เป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลดอนไผ่ ต่อมาทางราชการโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้แยกบ้านประสาธสิทธิ์ และอีก ๔ หมู่บ้าน ออกจาก ตำบลดอนไผ่ ตั้งเป็นตำบลประสาธสิทธิ์ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้แยกหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอีก ๑ หมู่บ้าน บ้านประสาธสิทธิ์ถือเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่กว้าง และมีประชากรมากกว่า อีก ๕ หมู่บ้าน จึงเรียกว่า “ตำบลประสาธสิทธิ์” มาจนถึงปัจจุบัน^{๑๒๑}

ภาพที่ ๒.๖

คลอง แม่น้ำ และแหล่งน้ำในจังหวัดราชบุรี^{๑๒๒}



สรุปได้ว่า ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ปรากฏมี ๔ แห่ง คือ (๑) ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๒) ตลาดน้ำเหล่าตักถัก (ตลาดเก่า) ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๓) ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และ (๔) ตลาดน้ำหลักห้า ตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

^{๑๒๑}งานวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักปลัดเทศบาล เทศบาลตำบลประสาธสิทธิ์, แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙), (ราชบุรี: เทศบาลตำบลประสาธสิทธิ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๑๒๒}เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙, หน้า ๓.

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย” จากผลการวิจัยพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่ถูกเลือกมากที่สุดเป็นอันดับ ๑ คือ หอไตรปฏิภน โดยจากการสำรวจ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกหอไตรปฏิภนมากที่สุด คือ กลุ่มวัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ ซึ่งเหตุผล คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกมีความผูกพันกับโบราณสถานแห่งนี้ ด้วยสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้านเองและยังเป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงามและพบเห็นได้ยากในปัจจุบัน สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ที่ได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลวัยสูงอายุว่า หอไตรพวกเขาเป็นคนช่วยกันสร้างนะลงเงินคนละ ๑ บาท ลองคิดดูนะว่า ๑ บาทสมัยก่อนจะมีค่าเยอะขนาดไหน คนไหนมีเงินเยอะหน่อยก็ลงเยอะ ช่วยกันจนสร้างหอไตรขึ้นได้ และที่สำคัญหอไตรแห่งนี้ยังเป็นสถานที่ที่เก็บคัมภีร์ใบลานที่บันทึกเกี่ยวกับประวัติ คำสอนต่าง ๆ ที่สามารถสื่อรากเหง้าความเป็นมอญของเขาได้^{๑๒๓}

พรรณงาม ไควนนท์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะบ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ในภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะ บ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยความรู้ด้านเคมีและด้านฟิสิกส์ แต่ส่วนใหญ่เป็นความรู้ด้านเคมี โดยองค์ประกอบทางเคมีของโลหะผสมในการหล่อพระพุทธรูปโลหะประกอบด้วยธาตุหลัก คือ ทองแดง มีธาตุผสม คือ สังกะสี ดีบุก ตะกั่ว และสมบัติเชิงกลด้านความแข็งแรงของโลหะผสมมีค่าเท่ากับ ๗๐ และผลการนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง พบว่า มีประสิทธิภาพโดยคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนทั้งหมดจากการทำแบบทดสอบระหว่างเรียนและคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนทั้งหมดจากการทำแบบทดสอบหลังเรียนเท่ากับ ๘๗.๙๙/๘๕.๖๖ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้^{๑๒๔}

^{๑๒๓}พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ, “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย”, สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ), ๒๕๕๗, หน้า ๑๑๒.

^{๑๒๔}พรรณงาม ไควนนท์, “การศึกษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะบ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนวิทยาศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่), ๒๕๕๘, หน้า ค.

สุนทรชัย ขอบยศ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการสิมและฮูปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม” จากผลการวิจัยพบว่า ข้อจำกัดในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม พบว่า (๑) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นดูแลสภาพแวดล้อมของสิมและฮูปแต้ม แต่ไม่สามารถซ่อมแซมได้หากเกิดการชำรุด (๒) การพัฒนาพื้นที่โดยรอบยังไม่มี การเอาใจใส่เท่าที่ควร (๓) ยังไม่มีแหล่งเรียนรู้หรือนิทรรศการเรียนรู้สิมและฮูปแต้มถาวร (๔) มักคุเทศก์ท้องถิ่นยังถือว่ามีจำนวนจำกัด (๕) การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการวาดภาพจากสีธรรมชาติไม่มีการเผยแพร่ ข้อเสนอแนะทางในการบริหารจัดการสิมและฮูปแต้มคือ (๑) การจัดการพื้นที่แบบร่วมมือกันโดยเน้นชุมชนเป็นฐาน (๒) การทำให้สิมและฮูปแต้มเป็นวาระนโยบายของท้องถิ่น (๓) การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชนถึงนิทรรศการถาวร (๔) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (๕) การจัดตั้งและการบริหารกองทุนเพื่อการพัฒนาสิมและฮูปแต้ม (๖) การปรับปรุงภูมิทัศน์ในบริเวณรอบสิมเพื่อให้เกิดความสวยงามและยังคงรักษาสภาพสิมไว้ตามแบบอย่างโบราณ^{๑๒๕}

อริบ จันทรสุริย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นฐานสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชุมพร” จากผลการวิจัยพบว่า สถาบันการศึกษาจำเป็นต้องปลูกฝังให้เยาวชนเกิดความรัก ความหวงแหน และรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้ต้นทุนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ในการเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในชุมชน สถาบันการศึกษา จำเป็นต้องสนับสนุนการฝึกอบรม ให้ความรู้กับชุมชนในการรักษาดูแลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน และแนะนำแนวทางการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เหมาะสม ให้กับชุมชน และสถาบันการศึกษามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานในการจัดการศึกษา วิจัย บริหารจัดการความรู้ และสร้างนวัตกรรมด้านการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เช่น พัฒนาการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย ทันสมัยและน่าสนใจ รวมทั้ง ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม และการนำผลงานวิจัยมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินงาน การแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมด้านวัฒนธรรม^{๑๒๖}

^{๑๒๕}สุนทรชัย ขอบยศ, แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการสิมและฮูปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารการเมืองการปกครอง, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): หน้า ๕๕.

^{๑๒๖}อริบ จันทรสุริย์, “การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นฐานสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชุมพร”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๖๑, หน้า ๒๗๐

ชัยชาญ จารุกัลส ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า มีนวัตกรรมองค์ความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี โดยเฉพาะองค์ความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมข้าว อันประกอบไปด้วย ประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อของชาวไทยยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ เมื่อได้แนวทางการจัดการวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ ในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ โครงการจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ โครงการจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ Face book การทำนาของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเผยแพร่สู่สาธารณะชนในวงกว้าง และโครงการจัดทำสื่อนิทรรศการเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมการทำนาปลูกข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ ทำให้เกิดแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ และสร้างความตระหนักรับรู้วัฒนธรรมให้กับชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือให้ปรากฏขึ้นในอย่างยั่งยืน^{๑๒๗}

ณัฐดี นุ่มมี ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต” จากผลการวิจัยพบว่า มีการดำเนินงานในขอบข่าย ๘ รูปแบบ ได้แก่ การวิจัยวัฒนธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม การฟื้นฟูวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรม การเสริมสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยได้มีการนำวิธีการ เครื่องมือ และเทคนิคต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย อันเป็นจุดแข็งในการจัดการของเครือข่ายที่สามารถนำไปใช้เป็นตัวแบบหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการวัฒนธรรมไทยอื่น ๆ ได้ ทั้งนี้ การดำเนินการจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันจังหวัดภูเก็ต มีปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานวัฒนธรรมให้เป็นผู้สำเร็จหลายประการ ดังนี้คือ (๑) การมีทรัพยากรบุคคลที่ดี (๒) การให้การสนับสนุนไปในทิศทางเดียวกันของหน่วยงานและเครือข่าย (๓) การที่วัฒนธรรมมีผลประโยชน์ในแง่การส่งเสริมเศรษฐกิจ และ (๔) การมีกองทุนส่งเสริมสนับสนุนงานวัฒนธรรม^{๑๒๘}

^{๑๒๗}ชัยชาญ จารุกัลส, “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๖๒, หน้า ๒๐๔.

^{๑๒๘}ณัฐดี นุ่มมี, “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์), ๒๕๖๑, หน้า ๑๕๙.

ศทาเทพ พงศ์ทอง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไทรบุรี ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” จากผลการวิจัยพบว่า ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้บูรณาการวงจร Deming (PDCA) และขับเคลื่อนผ่านกลไก “คชศร” (ครอบครัว ชุมชน ศาสนา รัฐ) ดังนี้ (๑) การวางแผน Plan เช่น การประเมินความสำคัญของกิจกรรมทางวัฒนธรรม การรวมกลุ่มผู้นำกิจกรรม การวางแผนการดำเนินการ การจัดสรรทรัพยากร การพิจารณาอุปสรรคและการสนับสนุน การเสนอโครงการ และอื่น ๆ (๒) การปฏิบัติตามแผน Do จำแนกแนวทางการจัดการวัฒนธรรม เป็น ๓ แนวทาง ได้แก่ (A) อนุรักษ์ รื้อฟื้น ต่อยอด ในกิจกรรมที่มีแนวโน้มจะสูญหายหรือสามารถพัฒนาได้ (B) เผยแพร่ ในกิจกรรมที่ยังดำรงอยู่แต่ขาดการประชาสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ (C) สืบสาน ในกิจกรรมที่มีความเป็นไปได้ที่จะประชาสัมพันธ์ออกสู่สาธารณะ (๓) การตรวจสอบ Check ประเมินจากสรุปผลการจัดกิจกรรมสามารถแยกประเมินตามแผนย่อยที่ละขั้นตอนและแยกตามฝ่าย และ (๔) การปรับปรุงการดำเนินการ Act มีการบันทึกและเก็บทะเบียนประวัติการจัดกิจกรรม จัดทำคู่มือและฐานข้อมูลที่เป็นข้อเสนอแนะและวางแผนเพื่อการจัดในครั้งต่อไป^{๑๒๙}

สุนทร ศรีหนองบัว ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน โดยได้มีการปรับปรุงและพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดไชยศรี ให้มีจุดเด่นอยู่ที่การจัดแสดงวัตถุทางศาสนา พระพุทธรูปไม้ คัมภีร์ใบลาน หีบธรรม ตาลปัตรเก่า กระจกดาขานลุลาย วัตถุทางชาติพันธุ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เครื่องครัว เครื่องมือ ทอผ้า และเครื่องมือจับสัตว์ของชาวบ้านจำนวนมาก ซึ่งทำให้วัดไชยศรีกลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนในอีกมิติหนึ่ง คือ เป็นการรวมเอาอดีตของบ้านและของวัดมาอยู่ด้วยกัน ซึ่งทั้งชาวบ้านและชาววัดร่วมมือกันจัดการจนเป็นแหล่งเรียนรู้แห่งใหม่ของจังหวัดขอนแก่น เกิดเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนในการแสดงตัวตน และเอกลักษณ์ของชุมชนให้คนนอกชุมชนยอมรับ และช่วยยึดโยงสายสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในชุมชนให้เข้มแข็งและยาวนานต่อไปอีก^{๑๓๐}

^{๑๒๙}ศทาเทพ พงศ์ทอง, “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไทรบุรี ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๖๐, หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

^{๑๓๐}สุนทร ศรีหนองบัว, “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๗๒-๗๓.

ศิรินิภา จาตชนบท ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบผ้ากลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” จากผลการวิจัยพบว่า เดิมทีศิลปวัฒนธรรมการแต่งกายของชนเผ่า ๖ ชนเผ่าในบริเวณพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ได้แก่ ม้ง เมี่ยน กะเหรี่ยง อาข่า ลีซู และลาหู่ ชนเผ่าเหล่านี้ที่คนทั่วไปชื่นชม แต่ยังเข้าไม่ถึงการทำให้สวมใส่ได้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคอย่างแท้จริง เมื่อรวบรวมกลุ่มสตรีผู้มีความชำนาญในงานหัตถกรรมประจำชนเผ่าและผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากงานฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชน และพัฒนาการออกแบบจากผลิตภัณฑ์ดั้งเดิม และนำนวัตกรรมสมัยใหม่มาทำให้เกิดการค้าขายเพื่อสืบวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนเผ่า ดังกล่าวเหล่านี้ ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคอย่างแท้จริง สามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากงานฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชนเผ่า และอาศัยช่องทางการตลาดสมัยใหม่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมของคนที่สามารถเป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตตนและครอบครัวได้อย่างยั่งยืน ผลพลอยได้ที่ตามมาอีกทางหนึ่ง คือ ทำให้ การประกอบสัมมาอาชีพของชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีความเสี่ยงในการทำผิดกฎหมายลดลง เช่น การค้าขายยาเสพติดตามแนวรอยต่อขุนเขาตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ซึ่งการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของคนที่มียุทธศาสตร์จากภูมิปัญญาให้ทำมาหากินเลี้ยงชีพได้นี้ สามารถฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่ดิ่งงามให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน ^{๑๓๑}

ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า ชาวลาหู่มีภูมิปัญญาในการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อของตนไว้ผ่านวาทกรรมคำสั่งสอนถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่เป็นผู้สร้างขึ้น สร้างหอแห่ ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมความรู้ทางด้านความเชื่อ และพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม การบูชาผีบรรพบุรุษที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนให้สอดคล้องกับความเชื่อ ตลอดจนกำหนดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ที่คอยตอกย้ำให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์และวิถีที่ควรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวลาหู่ ภูมิปัญญาที่ชาวลาหู่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมานี้ ถูกหล่อหลอม บ่มเพาะด้วยครอบครัวและสังคม ทำให้เกิดเป็นค่านิยมกตัญญูกตเวที การให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนพ่อแม่และผู้สูงอายุ นำไปสู่การเกิดค่านิยมร่วมเป็นบรรทัดฐานของสังคมลาหู่ และส่งผลต่อระบบเกื้อกูลภายในชุมชน ^{๑๓๒}

^{๑๓๑}ศิรินิภา จาตชนบท, “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบผ้ากลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๕, หน้า ๘๔.

^{๑๓๒}ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร, “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่”, วารสารศิลปกรรมบูรพา, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-พฤศจิกายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

ปิยะนุช ศิริราชธรรม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั๋มย้ากั้ง” จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนสามารถเป็นประธานแห่งสิทธิตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้ เพื่อที่ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิใช้ อนุรักษ์ พื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในขณะที่รัฐต้องมีบทบาทหน้าเป็นผู้สนับสนุนชุมชนท้องถิ่น โดยรัฐให้การช่วยเหลือชุมชนผ่านทางภาครัฐโดยหน่วยงานรัฐ เพื่อบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ โดยภาครัฐต้องจัดตั้งองค์กรภาครัฐให้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการบำรุงรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยจัดการศึกษาอบรมและจัดกิจกรรมตามความเหมาะสมเพื่อส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชนสืบไป อย่างไรก็ตาม กฎหมายทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาและด้านการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม ล้วนปราศจากระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชน เนื่องจากระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่มีความจำเป็นต่อสิทธิแต่เพียงผู้เดียวของปัจเจกชน หรือแม้กระทั่งเมื่อรัฐเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมตามกฎหมายแล้ว ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชนก็ไม่มี ความจำเป็น เพราะชุมชนได้รับประโยชน์ทางตรงจากการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นควรมีขึ้นเมื่อปัจเจกชนหรือกลุ่มปัจเจกชนได้รับผลประโยชน์จากการนำมรดกทางวัฒนธรรมไปต่อยอดทางพาณิชย์กรรม ผู้ใช้ประโยชน์ควรจ่ายค่าตอบแทนแก่ผู้ถือครองหรือชุมชนเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของการประดิษฐ์ในเชิงอุตสาหกรรมนั้น โดยคิดเป็นร้อยละจากผลผลิต โดยเงินทั้งหมดควรใช้เพื่อวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ เพื่อการส่งเสริมองค์กรทั้งหลายสำหรับประโยชน์ของผู้สร้างสรรค์ ผู้ประดิษฐ์ และเพื่อการส่งเสริม สืบทอดและเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของชาติ^{๑๓๓}

สรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์และคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐาน ภูมิปัญญา วิชาการ และความเป็นมาของสังคม นำมาซึ่งความภูมิใจของคนในสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้มรดกทางวัฒนธรรม นิยมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งานจิตรกรรม เป็นต้น ส่วนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือที่เรียกว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษา ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม เป็นต้น ทั้งนี้ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จำเป็นต้องดำเนินงานอย่างเหมาะสมและสอดคล้องบริบทของชุมชน และปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

^{๑๓๓}ปิยะนุช ศิริราชธรรม, “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั๋มย้ากั้ง”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายเอกชนและกฎหมายธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม), ๒๕๖๑, หน้า ๑๐๑.

บทที่ ๓

การศึกษา (Education) การประดิษฐ์นวัตกรรม (Engineering) และการ บังคับใช้มาตรการทางกฎหมาย (Enforcement) เกี่ยวกับ มรดกทาง วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

แผนงานวิจัย เรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” นี้ ได้วิเคราะห์องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ใน ๓ มุมมอง จากกรณีศึกษาของโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ ซึ่งเป็นตัวแทนของการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามทฤษฎี 3E-Model ประกอบด้วย การเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1) การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม (E2) และการบังคับใช้มาตรการทางกฎหมาย หรือจารีต หรือวิถีประเพณี (E3) เป็นฐานคิดสำคัญในการออกแบบการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์ ดังนี้

๑. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
๒. การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
๓. การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๓.๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

บริบทนี้ เป็นบทวิเคราะห์ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๓.๑.๑ กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดแข็ง (S-Strengths) พบว่า มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ มีวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างอาชีพหรือรายได้จากการท่องเที่ยว มีกระบวนการถ่ายทอดเอกลักษณ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น มีความร่วมมือและเสียสละของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเข้มแข็ง และมีการประสานงานที่ดีระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดอ่อน (W-Weaknesses) พบว่า เยาวชนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ขาดความร่วมมือในการณรงค์สร้างจิตสำนึกอย่างจริงจังจากกลุ่มนายทุน ปัญหาการย้ายถิ่นฐานของคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ขาดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชน

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านโอกาส (O-Opportunity) พบว่า รัฐบาลมีนโยบายให้การสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการประชาสัมพันธ์ ศักยภาพด้านภูมิประเทศ และมีความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านอุปสรรค (T-Threat) พบว่า ขาดการสนับสนุนบุคลากรภาครัฐที่มีทักษะในการปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ขาดการสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอจากหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังไม่เข้มแข็งอย่างแท้จริง และผลกระทบจากสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา Covid-19

๓.๑.๒ การออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พบว่า

แนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ได้แก่ นวัตกรรมการจัดการแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ที่มีลักษณะเป็นต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม โดยปรับใช้เทคโนโลยีนวัตกรรมสมัยใหม่ เพื่อยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ยกระดับการจัดการหรือวิธีการบริหารจัดการด้วยนวัตกรรมสมัยใหม่ นั่นเอง

๓.๑.๓ การสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก” โดยมีลักษณะเป็นนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ QR Code แบบครบวงจร ที่ลิงค์ไปยัง YouTube และเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนชาวคลอง และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก เปรียบเสมือนการปลูกชีฟพิพิธภัณฑ์ที่ขบเขาให้ฟื้นคืนกลับมาเป็น “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของเด็กและเยาวชน และเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกที่ทันสมัย ทั้งแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจด้านมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำด้วย

ทั้งนี้ ผลการประเมินการปฏิบัติการโดยครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) กิจกรรมพัฒนาด้านต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๙ เมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหาอันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

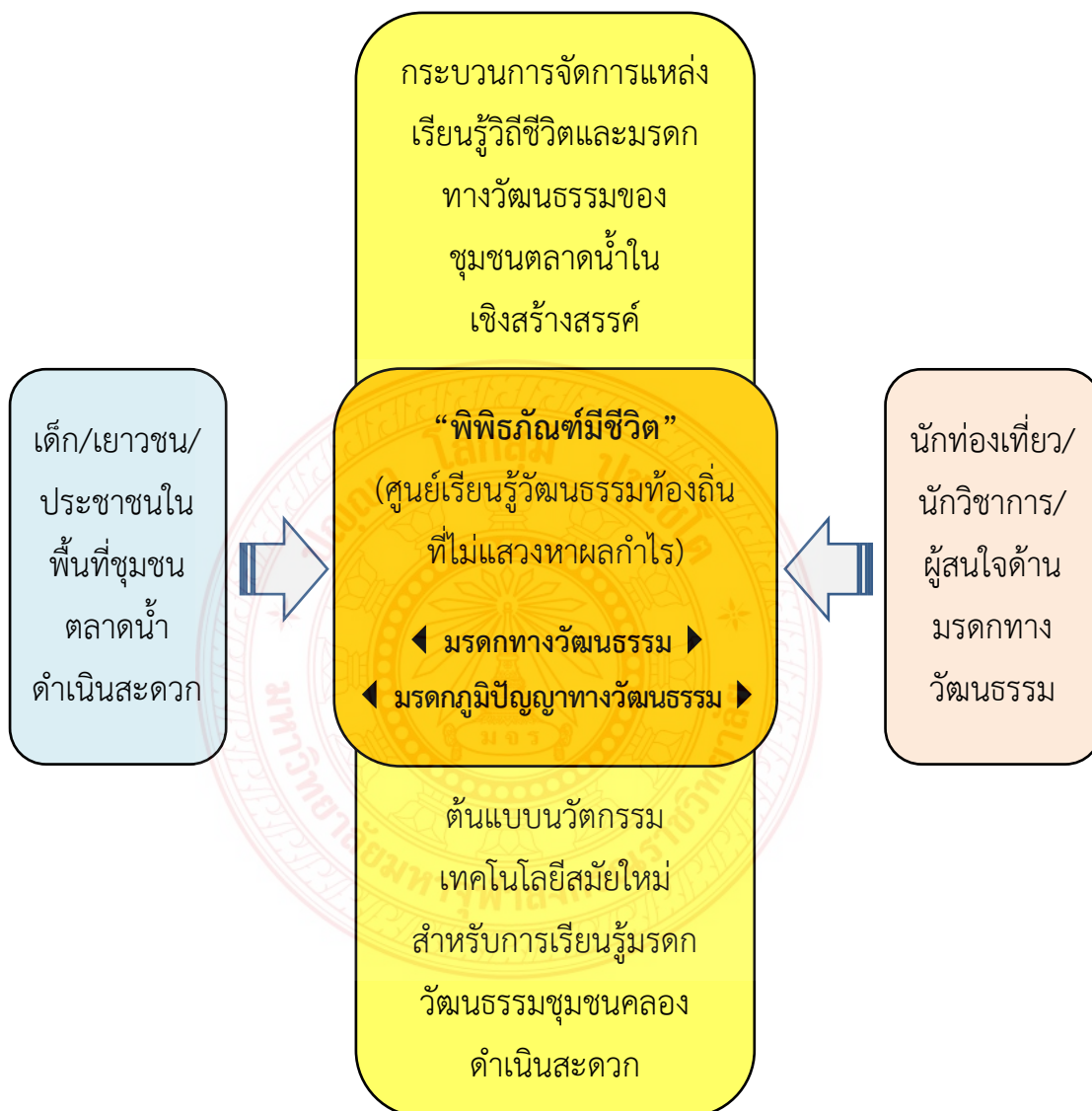
ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๕ ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ เอกสารประกอบการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๖ การสื่อสารระหว่างการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ กำหนดการในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๗ มาตรการทางความปลอดภัยมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ คณะทำงานร่วมดำเนินงานด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๖ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๕ คณะทำงานดำเนินตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในเชิงสร้างสรรค์ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๓ การใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้หรือเป็นแหล่งที่มาของอาชีพจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยตรงหรือทางอ้อม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ ตามลำดับ

ภาพที่ ๓.๑

ต้นแบบการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี^๑



จากแผนภาพที่ ๓.๑ แสดงให้เห็นองค์ความรู้เกี่ยวกับ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ดังนี้

^๑พระครูปลัดสุราวุฒิ สิริวิฑโณ, “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๓, หน้า ๑๗๑.

“ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” เป็นต้นแบบนวัตกรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นผลผลิตจากกระบวนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบ QR Code แบบครบวงจร ที่ลิงค์ไปยัง YouTube และเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนชาวคลอง และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม ดังนี้

๑. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ พระพุทธรูป

๒. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ คัมภีร์ใบลาน

๓. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ เครื่องทองเหลือง

๔. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ เครื่องเคลือบเบญจรงค์

๕. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ หีบพระธรรมและตู้พระธรรม

๖. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ จิปาถะทั่วไป

๗. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมประชาสัมพันธ์ “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต”

๘. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมเทิดพระเกียรติ “ทรงเสด็จ ฯ ดำเนินสะดวก”

“ต้นแบบนวัตกรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก” เป็นนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ เชื่อมโยงฐานข้อมูลที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ในลักษณะของศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่แสวงหาผลกำไร ประการสำคัญ คือ ต้นแบบนวัตกรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก นี้ เสมือนการปลูกชีพพิพิธภัณฑที่ขบเขาให้ฟื้นคืนกลับมาเป็นพิพิธภัณฑที่มีชีวิต เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของเด็กและเยาวชน และเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกที่ทันสมัยแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจด้านมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ ได้เป็นอย่างดี

๓.๒ การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

บริบทนี้ เป็นบทวิเคราะห์ การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง “ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน” มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๓.๒.๑ การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิเคราะห์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

ด้านการสร้างจิตสำนึก พบว่า เยาวชนบางคนขาดจิตสำนึกทางสังคม ปัญหาการมุ่งเน้นการสร้างผลกำไรมากกว่าการสร้างจิตสำนึกที่ดี ขาดการรณรงค์ด้วยวิธีการประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำส่งผลต่อการสร้างกิจกรรมทางวัฒนธรรม และขาดการสนับสนุนด้านองค์ความรู้จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ

ด้านการให้ความรู้ พบว่า มีการให้ความรู้โดยอาศัยวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยพุทธศาสนา เป็นสื่อกลาง มีการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชุมชนไว้ที่พิพิธภัณฑ์ประจำชุมชน มีการให้ความรู้เกี่ยวกับการอาศัยมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการสร้างรายได้หรือสร้างอาชีพ มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ความรู้ในวงกว้าง แต่คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจใฝ่หาหาความรู้ด้านวัฒนธรรม และชาวบ้านบางส่วนยังขาดความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ความสามารถในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

ด้านการบริหารจัดการ พบว่า มีการอาศัยนวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการบริหารจัดการ มีนโยบายรัฐสนับสนุนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ยังขาดงบประมาณในการบริหารจัดการที่เพียงพอต่อความต้องการ ขาดการกำหนดมาตรฐานด้านการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ผู้นำชุมชนบางคนขาดวิสัยทัศน์ และประชาชนบางส่วนให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจหรือรายได้มากกว่าเรื่องการอนุรักษ์

ด้านการมีส่วนร่วมและเครือข่าย พบว่า มีความตระหนักรู้ร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย มีฐานหรือทุนดั้งเดิมทางวัฒนธรรม มีผู้นำชุมชนที่มีความเสียสละ ชุมชนตลาดน้ำมีศักยภาพและมีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง แต่ยังขาดกระบวนการทำงานที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดอย่างแท้จริง

ด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ พบว่า พระสงฆ์ยังคงบิณฑบาตทางเรือที่ช่วยรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนชาวคลองโดยทางอ้อม การอนุรักษ์ภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้ำได้รับความสนใจเพราะอิทธิพลจากกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่การกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนถูกกำหนดโดยภาครัฐซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และชุมชนบางแห่งยังขาดการแสดงออกถึงอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่หรือวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น นอกจากนี้ นายทุนนอกพื้นที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวในการหาผลประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรมมากกว่าการรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน และปัญหาความขัดแย้งของวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนกับนโยบายการพัฒนาของรัฐ

๓.๒.๒ แนวทางการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน

แนวทางการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน พบว่า การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำเป็นต้องสร้างหลักสูตรรองรับกระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน ที่เกิดจากชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน และที่สำคัญต้องนำสู่กระบวนการภาคปฏิบัติอย่างแท้จริง โดยอาจเริ่มต้นที่เด็กและเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชุมชน ทั้งนี้ หลักสูตรดังกล่าวควรมีลักษณะเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ที่จัดทำขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมโดยสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีการดำรงชีวิต ศรัทธา และความเชื่อทางศาสนา

๓.๓.๓ ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า มีลักษณะเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ที่มุ่งสร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ มุ่งหมายให้ผู้ผ่านการเรียนรู้ของหลักสูตร มีจิตสาธารณะในการรักษามรดกวัฒนธรรมอันเป็นประโยชน์ในเชิงสาธารณะ ทั้งในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ควรมีกิจกรรมในภาควิชาการและภาคปฏิบัติควบคู่กันไป โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ยึดหลักการประชาธิปไตย และให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมและความคิดสร้างสรรค์ ทั้งนี้ ผลการประเมินการปฏิบัติการโดยครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการอบรมหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๓ เมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ เป้าประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการของผู้สมัครเข้าอบรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๗ ตามลำดับ

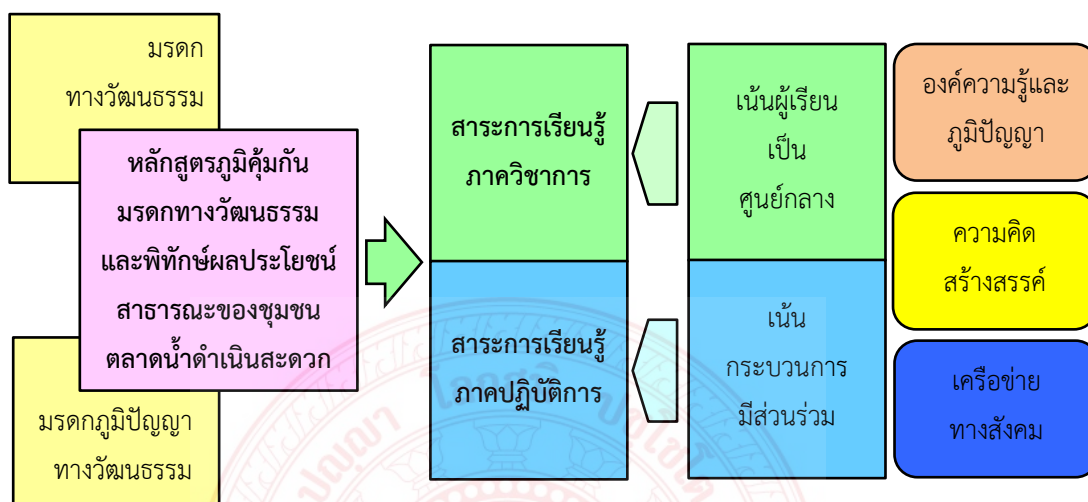
ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๗ สถานที่ที่ใช้ในการอบรมมีความเหมาะสม, ข้อ ๘ ระบบแสง สี เสียงที่นำมาใช้ มีความเหมาะสม และข้อ ๙ สถานที่ทำกิจกรรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ จำนวนผู้รับสมัครเข้าอบรมมีความเหมาะสม, ข้อ ๓ วิทยากรมีทักษะ ความรู้ และทำทางในการบรรยายด้วยความสุภาพเหมาะสม, ข้อ ๖ คู่มือหลักสูตรมีความเหมาะสม, ข้อ ๑๐ กิจกรรมการอบรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม และข้อ ๑๑ ระยะเวลาการทำกิจกรรมการอบรมภาคปฏิบัติการมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ จำนวนวิทยากรพิเศษมีความเหมาะสม และข้อ ๔ วิทยากรเปิดโอกาสให้ซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๐ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๙ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี และข้อ ๑๐ คณะทำงานช่วยแก้ไขปัญหามุ่งมั่นที่เกิดขึ้นระหว่างการอบรมได้เป็นอย่างดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๖ คณะทำงานดำเนินงานด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และข้อ ๘ คณะทำงานดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๓ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๗ คณะทำงานช่วยประสานระหว่างผู้เข้าร่วมการอบรมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๗ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๕ การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานเป็นเครือข่าย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ การพัฒนาทักษะการพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ การพัฒนาภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๓ ตามลำดับ

ภาพที่ ๓.๒

ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำ
ดำเนินสะดวก^๒



จากภาพที่ ๓.๒ แสดงให้เห็นองค์ความรู้เกี่ยวกับ ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน คือ “ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” โดยมีรายละเอียด ดังนี้

“ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” เชื่อมโยงความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครือข่าย และทุนทางสังคม โดยมุ่งหมายผลลัพธ์ให้ผู้ผ่านการอบรมมีจิตสำนึกรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกในระดับจุลภาค มีจิตสาธารณะในการรักษามรดกวัฒนธรรมอันเป็นประโยชน์ในเชิงสาธารณะ ทั้งในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

^๒พระราชวัลภาจารย์ และพระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทตฺโต, “ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๓, หน้า ๑๖๔.

๑. สารการเรียนรู้ภาควิชาการ

หลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ในสารการเรียนรู้ภาควิชาการ ประกอบด้วย

๑.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

๑.๒ หลักการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

๑.๓ ประวัติศาสตร์ตลาดน้ำดำเนินสะดวก

๒. สารการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการ

หลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ในสารการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการ ประกอบด้วย

๒.๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก

๒.๒ การออกแบบวิธีการพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์

ทั้งนี้ “ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” มีทั้งสารการเรียนรู้ในภาควิชาการและภาคปฏิบัติการควบคู่กันไป บนพื้นฐานการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ยึดหลักการประชาธิปไตย และให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมและความคิดสร้างสรรค์

๓.๓ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

บริบทนี้ เป็นบทวิเคราะห์ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นกรณีศึกษาจากโครงการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” มีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๓.๓.๑ สภาพการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

สภาพการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน พบว่า มีเวทีประชาคมหรือช่องทางรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำแผนงาน มีการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของแผน มีแผนระดับชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาตำบล มีรายละเอียดของแผนงานครอบคลุมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม แผนงานประกอบด้วยแผนระยะสั้น-ปานกลาง-ระยะยาว และมีความต้องการงบประมาณเพิ่มขึ้น

ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ พบว่า มีการใช้มรดกวัฒนธรรมของชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว มีการเปิดโอกาสในการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายในชุมชน มีการดำเนินงานโดยมุ่งผลลัพธ์ทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีการดำเนินงานแก้ไขปัญหาและพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นเครือข่าย และมีการดำเนินงานโดยสอดคล้องกับแผนงานระดับจังหวัดทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ด้านการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและติดตามผล พบว่า เน้นข้อมูลป้อนกลับจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่และนักท่องเที่ยวทั่วไป มีการประเมินผลตามตัวชี้วัดทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีการประเมินผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในแผนการดำเนินงานในช่องทางสาธารณะ มีการประเมินความคุ้มค่าโดยเปรียบเทียบผลลัพธ์กับงบประมาณหรือทรัพยากรที่ใช้ไป มีการประเมินผลเป็นระยะตามสัมฤทธิ์ผลของงานและกระบวนการหรือขั้นตอนการปฏิบัติงาน

ด้านการมีส่วนร่วมในปรับปรุง พบว่า ให้ความสำคัญกับกระบวนการปรับปรุงแก้ไขโดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีการปรับปรุงเพื่อให้ได้ผลการดำเนินงานที่ดีขึ้นจากวงจรการดำเนินงานที่ผ่านมา มีแผนการปรับปรุงที่เปิดเผยต่อสาธารณชนในช่องทางสาธารณะ และผลการดำเนินงานในรอบหนึ่ง ๆ จะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการวางแผนปรับปรุงที่รัดกุมในรอบถัดไป

๓.๓.๒ แนวทางการสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม

แนวทางการสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม พบว่า

แนวทางการสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของสถาบันทางสังคม ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีลักษณะเป็นรูปแบบเครือข่าย “บวร” ประกอบด้วย บ-บ้าน ที่ประชาชนมีความเข้มแข็งและยอมรับความเปลี่ยนแปลง ว-วัด ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำจิตวิญญาณของกลุ่มภาคี และ ร-ราชการ และโรงเรียน มีองค์ความรู้และนวัตกรรมสำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์

๓.๓.๓ ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชื่อมโยงเครือข่าย ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนทางสังคม เกิดจากความร่วมมือของภาคี “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนิน ฯ” ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่าย “บวร” ประกอบด้วย บ-บ้าน ที่ประชาชนมีความเข้มแข็งและยอมรับความเปลี่ยนแปลง ว-วัด ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำจิตวิญญาณของกลุ่มภาคี และ ร-ราชการและโรงเรียน มีองค์ความรู้และนวัตกรรมสำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ โดย “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนิน ฯ” มีกิจกรรมภาคปฏิบัติการรณรงค์การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเน้นการเผยแพร่กฎหมายควรรู้สำหรับประชาชนชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี รวม ๒๒ ฉบับ

ทั้งนี้ ผลการประเมินการปฏิบัติการโดยครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๖ เมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๐ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหาอันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๐ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ วิทยากรผู้ควบคุมดูแลมีความสุภาพ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๙ การจัดการเดินทางไปสถานที่ทำกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ จำนวนวิทยากรพิเศษมีความเหมาะสม และข้อ ๑๒ ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๗ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๒ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑๐ คณะทำงานช่วยแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๖ คณะทำงานประสานกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๑ มีการจัดลำดับขั้นกำหนดการได้อย่างเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๐ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ การพัฒนาทักษะในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ การพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ การพัฒนาความรู้เกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมาย/จารีต/วิถีประเพณี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๓ ตามลำดับ

ภาพที่ ๓.๓

ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด
ราชบุรี^๓



จากภาพที่ ๓.๓ แสดงให้เห็นองค์ความรู้เกี่ยวกับ การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ที่เชื่อมโยงเครือข่าย ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนทางสังคมเข้าไว้ด้วยกัน

^๓พระครูวาทีวรวัฒน์ และคณะ, “การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๓, หน้า ๑๒๙.

“ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” เกิดจากความร่วมมือของภาคี “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินฯ” ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่าย “บวร” ประกอบด้วย บ-บ้าน ที่ประชาชนมีความเข้มแข็งและยอมรับความเปลี่ยนแปลง ว-วัด ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำจิตวิญญาณของกลุ่มภาคี และ ราชการและโรงเรียน มีองค์ความรู้และนวัตกรรมสำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ โดย “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินฯ” ซึ่งประกอบด้วยภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ ดังนี้

๑. ชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน (บ - บ้าน: องค์กรชุมชน)
๒. ชมรมวิถีคลองวิถีไทย (บ - บ้าน: องค์กรชุมชน)
๓. คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก (ว - วัด: องค์กรศาสนา)
๔. ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี (ร - รัฐ: ราชการ/โรงเรียน)
๕. โรงเรียนอนุบาลวัดโชติทายการาม (ร - รัฐ: ราชการ/โรงเรียน)
๖. อำเภอดำเนินสะดวก (ร - รัฐ: ราชการ/โรงเรียน)
๗. เทศบาลดำเนินสะดวก (ร - รัฐ: ราชการ/โรงเรียน)

“ต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” เป็นกิจกรรมภาคปฏิบัติการรณรงค์การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเน้นการเผยแพร่กฎหมายควรรู้สำหรับประชาชนชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ในลักษณะสื่อสร้างสรรค์ที่เป็นสื่อประชาสัมพันธ์เชิงรุกเกี่ยวกับกฎหมายอุตสาหกรรมท่องเที่ยวประชาชนควรรู้ รวม ๒๒ ฉบับ เช่น พระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้เผยแพร่ “พระปฐมบรมราชโองการ” ใน พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ฯ อีกด้วย

บทที่ ๔

การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ ในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” นี้ ได้วิเคราะห์และออกแบบแนวทางพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยใช้การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับ บุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรองค์กรภาครัฐในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรสถาบันการศึกษาในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชนในพื้นที่ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน ๑๐ ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา พร้อมทั้งต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์ ในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรม คือ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน วิเคราะห์กระบวนการปฏิบัติงานรายตัวชี้วัด ร่วมกับสถิติอ้างอิงเพื่อค้นหาความจริงจากการปฏิบัติงานตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๔.๑ แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๔.๒ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๔.๓ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับ บุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรองค์กรภาครัฐในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรสถาบันการศึกษาในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชนในพื้นที่ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน ๑๐ ท่าน ประกอบด้วย

๑. พระปิฎกโกศล, ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี/
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระมหาประกอบ โชติปัญโญ เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูปลัดสมกิจ วรธมโม เลขาธิการเจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๔. นายชัชณิษฐ์ ประจวบวัน นายอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๕. นางขวัญชนก ศรีประภา นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๖. นางเกสินี เก่งทอง ผู้อำนวยการ
โรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์
อำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี

๗. นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง

กำนัน

ตำบลดำเนินสะดวก

อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี

๘. นายศรินทร์ สัธนันท์

ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙

ตำบลดำเนินสะดวก

อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี

๙. นางสาวดี สุขเกษม

ประธาน

ชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน

อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี

๑๐. นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์

ประธาน

ชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม

อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับ บุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรองค์กรภาครัฐในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรสถาบันการศึกษาในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชนในพื้นที่ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เกี่ยวกับ “แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” มีรายละเอียด ดังนี้

๑. การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ควรเริ่มที่ความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทราบว่า ได้มีการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก อยู่แล้ว ทั้งฝ่ายบ้านเมือง ฝ่ายสถานศึกษา ฝ่ายชุมชน และองค์กรคณะสงฆ์ ก็ได้ร่วมมือกันขับเคลื่อนภารกิจในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ แต่ยังเป็นรูปแบบของความร่วมมือที่ไม่เป็นทางการ ฉะนั้น การพัฒนาการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นรูปธรรม และผูกพันต่อเนื่องได้ จึงควรเริ่มที่การมีข้อตกลงความร่วมมือในการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย ในลักษณะรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นทางการ โดยให้มีการลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ หรือ MOU เรียกได้ว่า เป็นการพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการ นั่นเอง^๑

๒. อาตมาเห็นด้วยอย่างยิ่งกับท่านรองเจ้าคณะจังหวัด และที่มาประชุมร่วมกันในวันนี้ ก็มีตัวแทนคณะสงฆ์ ตัวแทนองค์กรรัฐ ตัวแทนสถาบันการศึกษา และตัวแทนองค์กรภาคประชาชน คือ มีข้าพเจ้ากับท่านพระครูปลัด เป็นตัวแทนองค์กรคณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก มีท่านเจ้าคุณและท่านผู้อำนวยการ เป็นตัวแทนสถาบันการศึกษา มีท่านนายอำเภอกับท่านนายกเทศมนตรี เป็นตัวแทนองค์กรภาครัฐ และมีตัวแทนองค์กรภาคประชาชน คือ ท่านประธานชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน กับประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทย ดังนั้น วันนี้เรามาตกลงกันไว้ด้วยวาจาก่อน แล้วกำหนดวันเวลา เพื่อจัดพิธีลงนาม MOU กันอีกครั้ง โดยคณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก ขอเสนอตัวเป็นเจ้าภาพเรื่องสถานที่^๒

๓. ความร่วมมือนี้ ควรระบุจุดมุ่งหมายไว้ให้ชัดเจน เช่น ร่วมมือกันดำเนินงานด้านมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกในเชิงสาธารณะ ที่ไม่แสวงหารายได้ หรือไม่มุ่งดำเนินงานในเชิงธุรกิจ แต่จะมุ่งสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะแก่ประชาชน และส่งเสริมกิจกรรมของเครือข่ายอย่างสร้างสรรค์ เป็นต้น^๓

^๑สนทนากลุ่มเฉพาะ พระปิฎกโกศล, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี/ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^๒สนทนากลุ่มเฉพาะ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^๓สนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูปลัดสมกิจ วรธมโม, เลขานุการเจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔. ควรให้ชื่อเครือข่ายของเราว่า “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” โดยสมาชิกภาคีของเครือข่ายจะต้องประสานความร่วมมือกันและสนับสนุนการดำเนินงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกอย่างเป็นระบบ สร้างสังคมสงบสุข เน้นการดำเนินงานในเชิงสาธารณะ ส่งเสริมกิจกรรมจิตอาสา เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ^๔

๕. เครือข่ายของเราควรมีเครื่องหมาย ตรา หรือสัญลักษณ์ ที่แสดงถึงความร่วมมือในการดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม อย่างเป็นทางการ อาจเป็น มาสคอต หรือวัตถุอื่น ๆ ที่เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ ที่สื่อถึงความเข้มแข็งของเครือข่าย และอาจให้สื่อถึงเรื่องราววิถีชีวิตของคนในชุมชนคลองดำเนินสะดวกนี้ด้วย ก็ยิ่งดี^๕

๖. ในพิธีลงนาม MOU นี้ โรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์ จะประชาสัมพันธ์ให้เด็กและเยาวชนที่เป็นนักเรียนในสังกัด ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย ก็น่าจะมีคนสนใจเข้าร่วมกิจกรรมประมาณ ๒๐ ถึง ๓๐ คน^๖

๗. กระผมเห็นด้วยกับการจัดตั้งเครือข่ายอย่างเป็นทางการ ตามที่ท่านนายอำเภอ และพระคุณเจ้าทุกรูป เสนอ แต่ในช่วงนี้ แม้จะเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาล ผ่อนปรนให้สามารถจัดกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ได้ โดยหากคนที่เข้าร่วมกิจกรรมไม่เกินจำนวนที่กำหนดไว้ ก็ไม่ต้องจังหวัด แต่ในการจัดพิธีลงนามข้อตกลงของเครือข่ายนั้น ก็ยังต้องปฏิบัติตามมาตรการการป้องกันโรคโควิด ๑๙ อยู่ ดังนั้นจะประสานกับสาธารณสุขอำเภอ และขอกำลัง อสม. เข้ามาสนับสนุนด้วย^๗

๘. ควรทำกิจกรรมที่ วัดโชติทายการาม และยกให้พื้นที่ต้นแบบในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งจุดนี้ ก็อยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก อยู่ก่อนแล้ว และทางหมู่บ้านจะได้ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ด้วย^๘

^๔สนทนากลุ่มเฉพาะ นายชัชณิษฐ์ ประจวบวัน, นายอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^๕สนทนากลุ่มเฉพาะ นางขวัญชนก ศรีประภา, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^๖สนทนากลุ่มเฉพาะ นางเกสินี เก่งทอง, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^๗สนทนากลุ่มเฉพาะ นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง, กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^๘สนทนากลุ่มเฉพาะ นายศรันต์ สธนานันท์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๙. กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของเครือข่ายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อยากให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งนอกจากจะเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก แล้ว ควรให้มีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน หรือเอื้อประโยชน์ต่อการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวด้วย^๙

๑๐. ชมรมวิถีคลองวิถีไทย ยินดี พร้อมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก และพร้อมให้การสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่าย ในทุก ๆ รูปแบบ^{๑๐}

สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ได้แก่ การพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยยกระดับความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นทางการ ระหว่าง (๑) อำเภอดำเนินสะดวก (๒) เทศบาลดำเนินสะดวก (๓) คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก (๔) โรงเรียนอนุบาลวัดโชติทายการามสงเคราะห์ (๕) ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี (๖) ชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน และ (๗) ชมรมวิถีคลองวิถีไทย

^๙สนทนากลุ่มเฉพาะ นางสาวดี สุขเกษม, ประธานชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน ฯ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๐}สนทนากลุ่มเฉพาะ นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์, ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม ฯ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๓๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔.๒ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่เริ่มต้นจากการพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก โดยได้มีการลงนามบันทึกข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ของภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ องค์กร ประกอบด้วย

๑. อำเภอดำเนินสะดวก โดย นายอำเภอดำเนินสะดวก
๒. เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก โดย นายกเทศมนตรีตำบลดำเนินสะดวก
๓. คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก โดย เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก
๔. ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี โดย ประธานชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
๕. โรงเรียนอนุบาลวัดโชติทายการามสงเคราะห์ โดย ผู้อำนวยการโรงเรียน ฯ
๖. ชมรมคนรักชลตล่าน้ำดำเนิน โดย ประธานชมรม ฯ
๗. ชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติ โดย ประธานชมรม ฯ

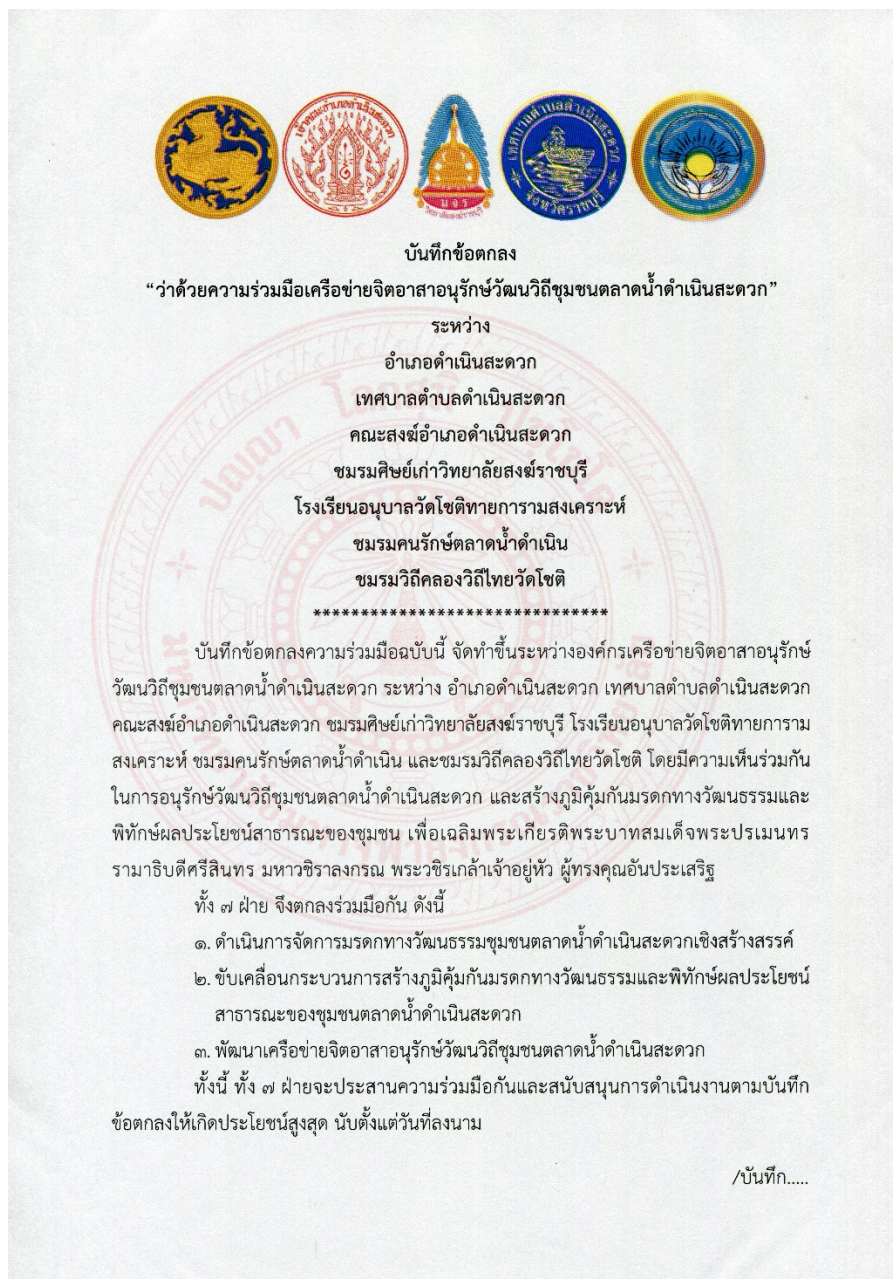
ผู้นำภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ องค์กร ได้ลงนามบันทึกข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อร่วมกันอนุรักษ์วิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก และสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี นี้ มีขึ้น ณ มลฑณพิธิ วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก และอยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

พร้อมกันนี้ ได้มีการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot) ที่เป็นเครื่องหมายของความร่วมมือในการดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ พร้อมด้วยการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ด้วย

ภาพที่ ๔.๑

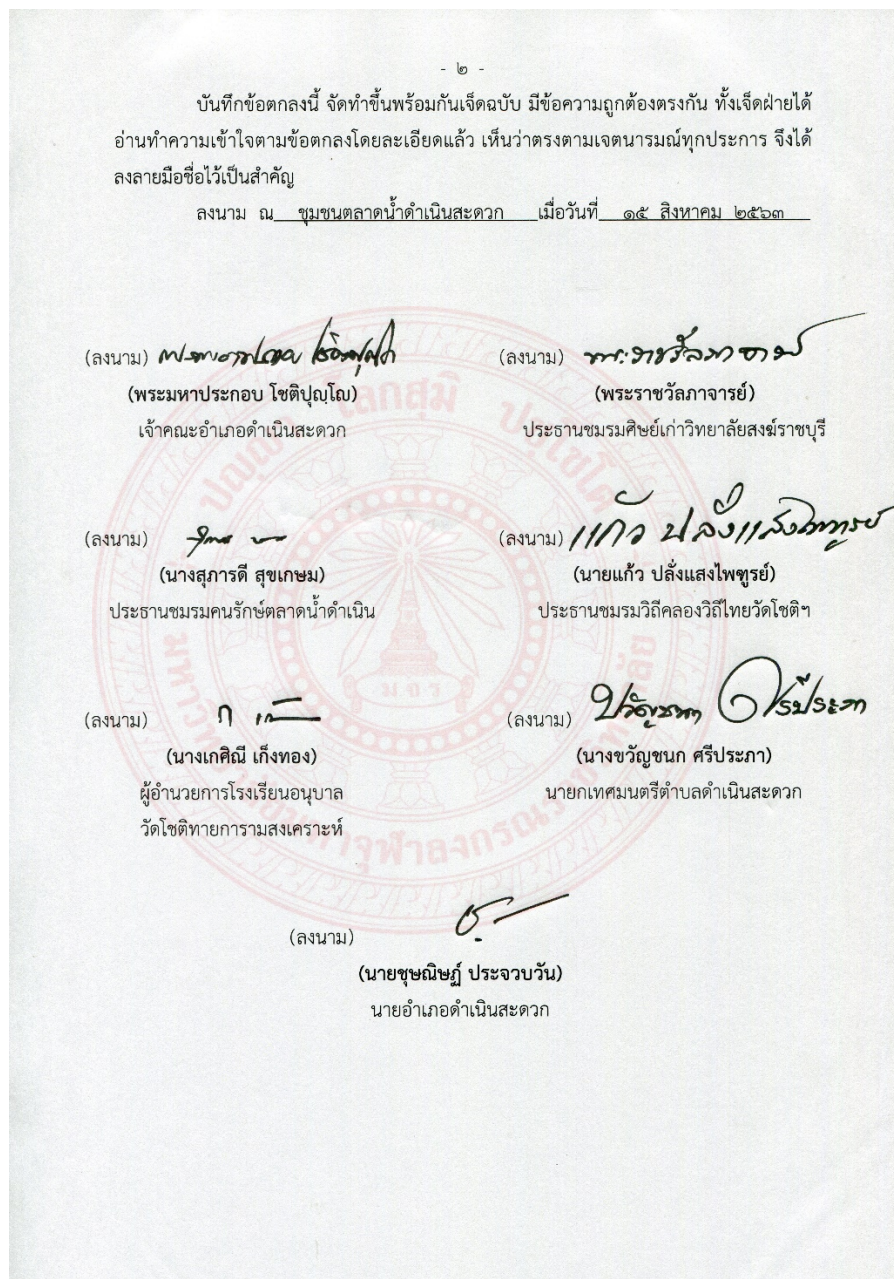
ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: บันทึกข้อตกลง (MOU)^{๑๑}



^{๑๑}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี “บันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๑ (ต่อ)

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: บันทึกข้อตกลง (MOU)^{๑๒}



^{๑๒}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “บันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนิน
สะดวก”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๒

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU)^{๑๓}



^{๑๓}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาด
น้ำดำเนินสะดวก”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๒ (ต่อ)

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU)^{๑๔}



^{๑๔}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาด
น้ำดำเนินสะดวก”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๒ (ต่อ)

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU)^{๑๕}



^{๑๕}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาด
น้ำดำเนินสะดวก”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๒ (ต่อ)

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU)^{๑๖}



^{๑๖}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “พิธีลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาด
น้ำดำเนินสะดวก”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๓

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: วัดฤๅทีเป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot)^{๑๗}



^{๑๗}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “วัดฤๅทีเป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot)”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๔

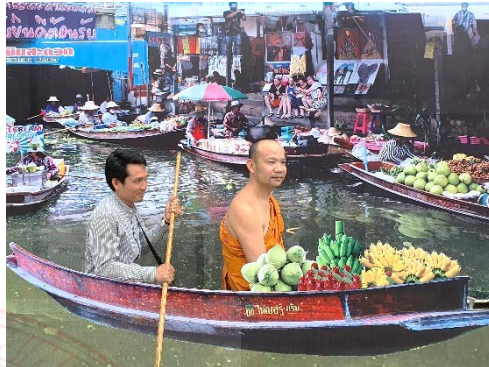
ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: ผลงานศิลปะ ๓ มิติเชิงสร้างสรรค์ที่สื่อเรื่องราววิถีชุมชนตลาดน้ำ^{๑๘}



^{๑๘}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “ผลงานศิลปะ ๓ มิติเชิงสร้างสรรค์ที่สื่อเรื่องราววิถีชุมชนตลาดน้ำ”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม
๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๔ (ต่อ)

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: ผลงานศิลปะ ๓ มิติเชิงสร้างสรรค์ที่สื่อเรื่องราววิถีชุมชนตลาดน้ำ^{๑๔}



^{๑๔}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “ผลงานศิลปะ ๓ มิติเชิงสร้างสรรค์ที่สื่อเรื่องราววิถีชุมชนตลาดน้ำ”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม
๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๔ (ต่อ)

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี: ผลงานศิลปะ ๓ มิติเชิงสร้างสรรค์ที่สื่อเรื่องราววิถีชุมชนตลาดน้ำ^{๒๐}



^{๒๐}ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน
จังหวัดราชบุรี “ผลงานศิลปะ ๓ มิติเชิงสร้างสรรค์ที่สื่อเรื่องราววิถีชุมชนตลาดน้ำ”, เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม
๒๕๖๓.

การประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ได้ใช้แบบประเมินผลการปฏิบัติการที่มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ (Rating Scale) ซึ่งกำหนดสัญลักษณ์ที่ใช้ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในการแปลความหมายข้อมูล ดังนี้

N แทน ประชากร

μ แทน ค่าเฉลี่ย

σ แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยอาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน ซึ่งครอบคลุมการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) การประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) การประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) และการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ซึ่งมีรายละเอียดการประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ดังนี้

๔.๔.๑ การประเมินด้านบริบท (Context Evaluation)

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านบริบท

(N = ๓๐)

ข้อ	ด้านบริบท	μ	σ	ระดับ
๑	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม	๔.๒๐	๐.๘๔๗	มาก
๒	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน	๔.๑๗	๐.๖๔๘	มาก
๓	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม	๔.๑๓	๐.๗๗๖	มาก
รวม		๔.๑๗	๐.๖๙๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๗ และข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ ตามลำดับ

๔.๔.๒ การประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านปัจจัยนำเข้า

(N = ๓๐)

ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า	μ	σ	ระดับ
๑	จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๒๓	๐.๘๕๘	มาก
๒	จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๑๓	๐.๖๘๑	มาก
๓	ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๓๗	๐.๗๑๘	มาก
๔	ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม	๔.๑๓	๐.๘๖๐	มาก
๕	พิธีกรมีทักษะ ความรู้ และทำทงในการบรรยายด้วย ความสุภาพเหมาะสม	๔.๐๐	๐.๕๘๗	มาก
๖	ผู้บรรยายเปิดโอกาสให้ซักถามและแลกเปลี่ยนความ คิดเห็น	๔.๑๓	๐.๗๓๐	มาก
๗	เอกสารประกอบกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๒๐	๐.๗๑๔	มาก
๘	การจัดการเดินทางไปสถานที่ทำกิจกรรมมีความ เหมาะสม	๓.๙๗	๐.๗๑๘	มาก
๙	สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๒๐	๐.๖๖๔	มาก
๑๐	ระบบแสง สี เสียง มีความเหมาะสม	๓.๙๓	๐.๗๙๙	มาก
รวม		๔.๑๓	๐.๕๗๔	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๗ เอกสารประกอบกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๙ สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

๔.๔.๓ การประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation)

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านกระบวนการ

(N = ๓๐)

ข้อ	ด้านกระบวนการ	μ	σ	ระดับ
๑	กระบวนการคัดกรองผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๓๐	๐.๗๕๐	มาก
๒	การจัดกิจกรรมเป็นไปตามกำหนดเวลา/ตารางที่วางไว้	๔.๐๗	๐.๖๔๐	มาก
๓	กระบวนการจัดลำดับขั้นกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๑๗	๐.๖๔๘	มาก
๔	การจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติการสอดคล้องกับเป้าประสงค์	๔.๔๐	๐.๖๗๕	มาก
๕	คณะทำงานดำเนินงานด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ดี	๔.๐๐	๐.๗๔๓	มาก

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

ข้อ	ด้านกระบวนการ	μ	σ	ระดับ
๖	คณะกรรมการช่วยประสานระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี	๔.๑๓	๐.๗๓๐	มาก
๗	คณะกรรมการดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดไว้	๔.๐๓	๐.๗๑๘	มาก
๘	คณะกรรมการมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี	๔.๒๓	๐.๗๒๘	มาก
๙	คณะกรรมการช่วยแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี	๔.๑๗	๐.๖๙๙	มาก
๑๐	กระบวนการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๑๐	๐.๗๑๒	มาก
รวม		๔.๑๖	๐.๕๔๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๖ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๔ การจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติการสอดคล้องกับเป้าประสงค์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ กระบวนการคัดกรองผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๘ คณะกรรมการมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ ตามลำดับ

๔.๔.๔ การประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation)

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านผลผลิต

(N = ๓๐)

ข้อ	ด้านผลผลิต	μ	σ	ระดับ
๑	ประสิทธิภาพในการยกระดับความร่วมมือของเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกในลักษณะที่เป็นทางการ	๔.๓๗	๐.๗๖๕	มาก
๒	ประสิทธิภาพในการสรรค์สร้างวัตถุที่เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot)	๓.๙๗	๐.๘๐๙	มาก
๓	ประสิทธิภาพในการสรรค์สร้างผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำ	๔.๓๗	๐.๖๖๙	มาก
๔	ประสิทธิภาพในการพัฒนาความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม	๔.๓๐	๐.๗๕๐	มาก
๕	ประสิทธิภาพการพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย	๔.๓๓	๐.๗๑๑	มาก
รวม		๔.๒๗	๐.๕๗๔	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ ประสิทธิภาพในการยกระดับความร่วมมือของเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกในลักษณะที่เป็นทางการ และข้อ ๓ ประสิทธิภาพในการสรรค์สร้างผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ ประสิทธิภาพการพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๓ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๔ ประสิทธิภาพในการพัฒนาความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ ตามลำดับ

๔.๓.๕ การสะท้อนผลการประเมินเป็นภาพรวม

ผลการประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ทั้งในส่วนของ การประเมินบริบท (Context Evaluation) การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) สามารถสะท้อนผลการประเมินเป็นภาพรวม ดังนี้

ตารางที่ ๔.๕

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม

(N = ๓๐)

ด้าน	ผลการประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)	μ	σ	ระดับ
๑	บริบท (Context Evaluation)	๔.๑๗	๐.๖๙๓	มาก
๒	ปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)	๔.๑๓	๐.๕๗๔	มาก
๓	กระบวนการ (Process Evaluation)	๔.๑๖	๐.๕๔๙	มาก
๔	ผลผลิต (Product Evaluation)	๔.๒๗	๐.๕๗๔	มาก
รวม		๔.๑๘	๐.๕๓๘	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินการปฏิบัติการต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๘ โดยเรียงลำดับด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดไปหาด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านผลผลิต (Product Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๔.๒๗ ด้านกระบวนการ (Process Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๔.๑๖ ด้านบริบท (Context Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๔.๑๗ และด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) อยู่ในระดับมาก ๔.๑๓ ตามลำดับ

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” มีองค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๔.๕
องค์ความรู้จากการวิจัย^{๒๑}



^{๒๑}สังเคราะห์โดยผู้วิจัย.

จากแผนภาพที่ ๔.๕ แสดงให้เห็นองค์ความรู้จากการวิจัย เรื่อง กระบวนการสร้าง ภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “การพัฒนากระบวนการ สร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ซึ่งเป็น การพัฒนา “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” ซึ่งมีลักษณะเป็นการ พัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนิน สะดวก โดยยกระดับความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปแบบของเครือข่ายที่ เป็นทางการ ระหว่าง

๑. อำเภอดำเนินสะดวก
๒. เทศบาลดำเนินสะดวก
๓. คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก
๔. โรงเรียนอนุบาลวัดโชติทายการามสงเคราะห์
๕. ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
๖. ชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน
๗. ชมรมวิถีคลองวิถีไทย

โดยภาคีเครือข่ายดังกล่าวนี้ จะเป็นแกนหลักสำคัญในการขับเคลื่อนภารกิจการสร้าง ภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่ครบวงจร ครอบคลุมการ ดำเนินงานด้านมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ดังนี้

๑. การเรียนรู้และให้การศึกษาเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี (Education-E1)
๒. การประดิษฐ์หรือการปรับใช้นวัตกรรมเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของ ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (Engineering-E2)
๓. การส่งเสริมการบังคับใช้มาตรการทางกฎหมาย หรือจารีต หรือวิถีประเพณีเพื่อการ อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีในเชิงสร้างสรรค์ (Enforcement- E3)

การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด ราชบุรี นี้ สามารถสืบสาน รักษา และต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด ราชบุรีให้ยั่งยืน พร้อมทั้งสร้างอาชีพหรือรายได้เสริมให้กับคนในชุมชน สืบไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) วิเคราะห์การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๒) วิเคราะห์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๓) วิเคราะห์การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และ (๔) พัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยวิเคราะห์เนื้อหาจากกรณีศึกษาของโครงการย่อยทั้ง ๓ โครงการ และใช้การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคลากรองค์กรคณะสงฆ์ บุคลากรองค์กรภาครัฐ บุคลากรสถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชน และผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง ตามลักษณะของการเป็นตัวแทนกลุ่มที่เหมาะสม จำนวน ๑๐ ท่าน ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา เพื่อใช้เป็นฐานคิดสำคัญในออกแบบแนวทางพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน วิเคราะห์กระบวนการปฏิบัติงานโดยครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) ร่วมกับสถิติอ้างอิงเพื่อค้นหาความจริงจากการปฏิบัติงานตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

๕.๑.๑ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีพบว่า

ผลการสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก” โดยมีลักษณะเป็นนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ QR Code แบบครบวงจร ที่ลิงค์ไปยัง YouTube และเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนชาวคลอง และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก เปรียบเสมือนการปลูกชีพพิพิธภัณฑที่ซบเซาให้ฟื้นคืนกลับมาเป็น “พิพิธภัณฑที่มีชีวิต” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของเด็กและเยาวชน และเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกที่ทันสมัย ทั้งแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจด้านมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำด้วย

๕.๑.๒ การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

ผลการสร้างสรรค์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” ที่เชื่อมโยงความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครือข่าย และทุนทางสังคม โดยมุ่งหมายผลลัพธ์ให้ผู้ผ่านการอบรมมีจิตสำนึกรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกในระดับจุลภาค มีจิตสาธารณะในการรักษามรดกวัฒนธรรมอันเป็นประโยชน์ในเชิงสาธารณะ ทั้งในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย (๑) สารการเรียนรู้ภาควิชาการ ประกอบด้วย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม หลักการอนุรักษ์มรดก

ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (๒) สารการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการ ประกอบด้วย การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก การออกแบบวิธีการพิทักษ์ผลประโยชน์ สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์ ดังกล่าวนี้นี้ ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกัน มรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก มีทั้งสารการเรียนรู้ในภาควิชาการและภาคปฏิบัติการควบคู่กันไป บนพื้นฐานการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ยึดหลักการประชาธิปไตย และให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมและความคิดสร้างสรรค์

๕.๑.๓ การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด ราชบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาด น้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

ผลการสร้างสรรค์เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด ราชบุรี คือ “ต้นแบบเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเกิดจากความร่วมมือของภาคี “เครือข่ายจิตอาสา อนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนิน ฯ” ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่าย “บวร” ประกอบด้วย บ-บ้าน ที่ประชาชนมีความเข้มแข็งและยอมรับความเปลี่ยนแปลง ว-วัด ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำจิตวิญญาณ ของกลุ่มภาคี และ ร-ราชการและโรงเรียน มีองค์ความรู้และนวัตกรรมสำหรับการจัดการมรดก ทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ โดย “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชน ตลาดน้ำดำเนิน ฯ” มีกิจกรรมภาคปฏิบัติการรณรงค์การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเน้นการเผยแพร่กฎหมายควรรู้สำหรับประชาชนชุมชนตลาดน้ำ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี รวม ๒๒ ฉบับ

๕.๑.๔ การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิง สร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

๑. แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ได้แก่ การพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกัน มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยยกระดับความร่วมมือในการอนุรักษ์

มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นทางการ ระหว่าง (๑) อำเภอดำเนินสะดวก (๒) เทศบาลดำเนินสะดวก (๓) คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก (๔) โรงเรียนอนุบาลวัดโชติทายการามสังเคราะห์ (๕) ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี (๖) ชมรมคนรักชลตลาคำดำเนิน และ (๗) ชมรมวิถีคลองวิถีไทย

๒. ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาคำในจังหวัดราชบุรี

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาคำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาคำในจังหวัดราชบุรี นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาคำในจังหวัดราชบุรี ที่เริ่มต้นจากการพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก โดยได้มีการลงนามบันทึกข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาคำดำเนินสะดวก ของภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ องค์กร โดยผู้นำภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ องค์กร ได้ลงนามบันทึกข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาคำดำเนินสะดวก ณ มณฑลพิธี วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบวัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาคำดำเนินสะดวก และอยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนตลาคำดำเนินสะดวก เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาคำดำเนินสะดวก และสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

พร้อมกันนี้ ได้มีการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot) ที่เป็นเครื่องหมายของความร่วมมือในการดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ พร้อมด้วยการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาคำในเชิงสร้างสรรค์ด้วย

ทั้งนี้ ผลการประเมินการปฏิบัติการโดยครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาคำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๘ เมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๗ และข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๗ เอกสารประกอบกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๙ สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๖ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๔ การจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติการสอดคล้องกับเป้าประสงค์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ กระบวนการคัดกรองผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๘ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ ประสิทธิภาพในการยกระดับความร่วมมือของเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกในลักษณะที่เป็นทางการ และข้อ ๓ ประสิทธิภาพในการสรรค์สร้างผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ ประสิทธิภาพการพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๓ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๔ ประสิทธิภาพในการพัฒนาความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ ตามลำดับ

๕.๒ อภิปรายผล

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” มีประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

จากผลการวิจัยพบว่า การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า มีลักษณะเป็นการพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยระดับความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นทางการ ระหว่าง (๑) อำเภอดำเนินสะดวก (๒) เทศบาลดำเนินสะดวก (๓) คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก (๔) โรงเรียนอนุบาลวัดโชติทายการามสงเคราะห์ (๕) ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี (๖) ชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน และ (๗) ชมรมวิถีคลองวิถีไทย ซึ่งได้ลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” การนี้ ภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ ได้ร่วมกันออกแบบและผลิตวัตถุที่เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot) ที่แสดงความร่วมมือในการดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ พร้อมกันนี้ ยังได้สรรค์สร้างผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำ ณ พื้นที่ต้นแบบวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งอยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก จำนวน ๑ ชิ้นงาน อีกด้วย จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ครั้งนี้ เน้นการพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการ เพื่อยกระดับความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นทางการ ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันในระดับมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ในเบื้องต้น ก่อนที่จะพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันในระดับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ โดยให้ความสำคัญกับความร่วมมือของภาคีเครือข่ายภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยเน้นชุมชนเป็นฐาน โดยใช้พื้นที่สาธารณะของชุมชน ได้แก่ วัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ที่ไม่แสวงหาผลกำไร ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนาดังกล่าว ให้ความสำคัญกับการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมโดยเท่าเทียม ทั้งระบบ ตั้งแต่กระบวนการวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ ไปจนถึงการปรับปรุงวิธีหรือแนวทางในการดำเนินการ นั่นเอง ดังกล่าวนี้อ สอดคล้องกับที่ ศพทพ พงศ์ทอง^๑ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขต

^๑ศพทพ พงศ์ทอง, “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไทรบุรี ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๖๐, หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

เทศบาลตำบลไทรรัฐ ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” จากผลการวิจัยพบว่า ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้บูรณาการวงจร Deming (PDCA) และขับเคลื่อนผ่านกลไก “คชศร”(ครอบครัว ชุมชน ศาสนา รัฐ) ดังนี้ (๑) การวางแผน Plan เช่น การประเมินความสำคัญของกิจกรรมทางวัฒนธรรม การรวมกลุ่มผู้นำกิจกรรม การวางแผนการดำเนินการ การจัดสรรทรัพยากร การพิจารณาอุปสรรคและการสนับสนุน การเสนอโครงการ และอื่น ๆ (๒) การปฏิบัติตามแผน Do จำแนกแนวทางการจัดการวัฒนธรรม เป็น ๓ แนวทาง ได้แก่ (A) อนุรักษ์ รื้อฟื้น ต่อยอด ในกิจกรรมที่มีแนวโน้มจะสูญหายหรือสามารถพัฒนาได้ (B) เผยแพร่ ในกิจกรรมที่ยังดำรงอยู่แต่ขาดการประชาสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ (C) สืบสาน ในกิจกรรมที่มีความเป็นไปได้ที่จะประชาสัมพันธ์ออกสู่สาธารณะ (๓) การตรวจสอบ Check ประเมินจากสรุปผลการจัดกิจกรรมสามารถแยกประเมินตามแผนย่อยที่ละขั้นตอนและแยกตามฝ่าย และ (๔) การปรับปรุงการดำเนินการ Act มีการบันทึกและเก็บทะเบียนประวัติการจัดกิจกรรม จัดทำคู่มือและฐานข้อมูลที่เป็นแผนเสนอแนะและวางแผนเพื่อการจัดการในครั้งต่อไป และยังสอดคล้องกับที่ สุนทรชัย ขอบยศ^๒ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการสิมและฮูปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม” จากผลการวิจัยพบว่า ข้อจำกัดในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม พบว่า (๑) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นดูแลสภาพแวดล้อมของสิมและฮูปแต้ม แต่ไม่สามารถซ่อมแซมได้หากเกิดการชำรุด (๒) การพัฒนาพื้นที่โดยรอบยังไม่มีมีการเอาใจใส่เท่าที่ควร (๓) ยังไม่มีแหล่งเรียนรู้หรือนิทรรศการเรียนรู้สิมและฮูปแต้มถาวร (๔) มักคุเทศก์ท้องถิ่นยังถือว่ามีความจำจำกัด (๕) การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการวาดภาพจากสีธรรมชาติไม่มีการเผยแพร่ ข้อเสนอแนวทางในการบริหารจัดการสิมและฮูปแต้ม คือ (๑) การจัดการพื้นที่แบบร่วมมือกันโดยเน้นชุมชนเป็นฐาน (๒) การทำให้สิมและฮูปแต้มเป็นวาระนโยบายของท้องถิ่น (๓) การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชนถึงนิทรรศการถาวร (๔) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (๕) การจัดตั้งและการบริหารกองทุนเพื่อการพัฒนาสิมและฮูปแต้ม (๖) การปรับปรุงภูมิทัศน์ในบริเวณรอบสิมเพื่อให้เกิดความสวยงามและยังคงรักษาสภาพสิมไว้ตามแบบอย่างโบราณ และยังสอดคล้องกับที่ พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ^๓ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมี

^๒ สุนทรชัย ขอบยศ, แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการสิมและฮูปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารการเมืองการปกครอง, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): หน้า ๕๕.

^๓ พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ, “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เขียงรากน้อย”, สถาบันยุทธศาสตร์ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ), ๒๕๕๗, หน้า ๑๑๒.

ส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย” จากผลการวิจัยพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่ถูกเลือกมากที่สุดเป็นอันดับ ๑ คือ หอไตรปิฎก โดยจากการสำรวจ พบว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกหอไตรปิฎกมากที่สุด คือ กลุ่มวัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ ซึ่งเหตุผล คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกมีความผูกพันกับโบราณสถานแห่งนี้ ด้วยสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้านเองและยังเป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงามและพบเห็นได้ยากในปัจจุบัน สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ที่ได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลวัยสูงอายุว่า หอไตร พวกเขายกย่องเป็นคนช่วยกันสร้างและลงเงินคนละ ๑ บาท ลองคิดดูนะว่า ๑ บาทสมัยก่อนจะมีค่าเยอะขนาดไหน คนไหนมีเงินเยอะหน่อยก็ลงเยอะช่วยกันจนสร้างหอไตรที่นี่ได้ และที่สำคัญหอไตรแห่งนี้ยังเป็นสถานที่ที่เก็บคัมภีร์ใบลานที่บันทึกเกี่ยวกับประวัติ คำสอนต่าง ๆ ที่สามารถสื่อรากเหง้าความเป็นมอญของเขาได้ และยังสอดคล้องกับที่สุนทร ศรีหนองบัว^๔ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน โดยได้มีการปรับปรุงและพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดไชยศรี ให้มีจุดเด่นอยู่ที่การจัดแสดงวัตถุทางศาสนา พระพุทธรูปไม้ คัมภีร์ใบลาน หีบธรรม ตาลปัตรเก่า กระจกดาบสาธุลุลาย วัตถุทางชาติพันธุ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เครื่องครัว เครื่องมือ ทอผ้า และเครื่องมือจับสัตว์ของชาวบ้านจำนวนมาก ซึ่งทำให้วัดไชยศรีกลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนในอีกมิติหนึ่ง คือ เป็นการรวมเอาอดีตของบ้านและของวัดมาอยู่ด้วยกัน ซึ่งทั้งชาวบ้านและชาววัดร่วมมือกันจัดการจนเป็นแหล่งเรียนรู้แห่งใหม่ของจังหวัดขอนแก่น เกิดเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนในการแสดงตัวตน และเอกลักษณ์ของชุมชนให้คนนอกชุมชนยอมรับ และช่วยยึดโยงสายสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในชุมชนให้เข้มแข็งและยาวนานต่อไปอีก และยังสอดคล้องกับที่ปิยะนุช ศิริราชธรรม^๕ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั้มยำกุ้ง” จากผลการวิจัยพบว่าชุมชนสามารถเป็นประธานแห่งสิทธิตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้ เพื่อที่ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิใช้อนุรักษ์ พื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในขณะที่รัฐต้องมีบทบาทหน้าเป็นผู้สนับสนุนชุมชนท้องถิ่น โดยรัฐให้การช่วยเหลือชุมชนผ่านทางภาครัฐโดยหน่วยงานรัฐ เพื่อบำรุง รักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

^๔สุนทร ศรีหนองบัว, “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๗๒-๗๓.

^๕ปิยะนุช ศิริราชธรรม, “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั้มยำกุ้ง”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายเอกชนและกฎหมายธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๖๑, หน้า ๑๐๑.

พ.ศ. ๒๕๖๐ โดยภาครัฐต้องจัดตั้งองค์กรภาครัฐให้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการบำรุงรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยจัดการศึกษาอบรมและจัดกิจกรรมตามความเหมาะสมเพื่อส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชนสืบไป อย่างไรก็ตาม กฎหมายทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาและด้านการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม ล้วนปราศจากระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชน เนื่องจากระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่มีความจำเป็นต่อสิทธิแต่เพียงผู้เดียวของปัจเจกชนหรือแม้กระทั่งเมื่อรัฐเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมตามกฎหมายแล้ว ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชนก็ไม่มีความจำเป็นเพราะชุมชนได้รับประโยชน์ทางตรงจากการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นควรมีขึ้นเมื่อปัจเจกชนหรือกลุ่มปัจเจกชนได้รับผลประโยชน์จากการนำมรดกทางวัฒนธรรมไปต่อยอดทางพาณิชย์ยกรรม ผู้ใช้ประโยชน์ควรจ่ายค่าตอบแทนแก่ผู้ถือครองหรือชุมชนเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นแหล่งที่มาของการประดิษฐ์ในเชิงอุตสาหกรรมนั้น โดยคิดเป็นร้อยละจากผลผลิต โดยเงินทั้งหมดควรใช้เพื่อวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ เพื่อการส่งเสริมองค์กรทั้งหลายสำหรับประโยชน์ของผู้สร้างสรรค์ ผู้ประดิษฐ์ และเพื่อการส่งเสริม สืบทอดและเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของชาติ และยังสอดคล้องกับที่ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร^๖ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า ชาวลาหู่มีภูมิปัญญาในการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อของตนไว้นานากรรมคำสั่งสอนถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่เป็นผู้สร้างขึ้น สร้างหอแห่ ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมความรู้ทางด้านความเชื่อ และพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม การบูชาผีบรรพบุรุษที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนให้สอดคล้องกับความเชื่อ ตลอดจนกำหนดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่คอยตอกย้ำให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์และวิถีที่ควรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวลาหู่ ภูมิปัญญาที่ชาวลาหู่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมานี้ ถูกหล่อหลอม บ่มเพาะด้วยครอบครัวและสังคม ทำให้เกิดเป็นค่านิยมกตัญญูกตเวทิต การให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนพ่อแม่และผู้สูงอายุ นำไปสู่การเกิดค่านิยมร่วมเป็นบรรทัดฐานของสังคมลาหู่ และส่งผลต่อระบบเกื้อกูลภายในชุมชน และยังสอดคล้องกับที่ ชัยชาญ จารุกัลล์^๗ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า มีนวัตกรรมองค์

^๖ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร, “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่”, วารสารศิลปกรรมบูรพา, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-พฤศจิกายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

^๗ชัยชาญ จารุกัลล์, “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๖๒, หน้า ๒๐๔.

ความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี โดยเฉพาะองค์ความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมข้าว อันประกอบไปด้วย ประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อของชาวไทยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ เมื่อได้แนวทางการจัดการ วัฒนธรรมข้าวของชาวไทยวนบ้านหนองโนเหนือ ในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงและ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ โครงการจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยวนบ้านหนองโนเหนือ โครงการจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ Face book การทำนาของชาวไทยวนบ้านหนองโนเหนือเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเผยแพร่สู่สาธารณะชนในวงกว้าง และโครงการจัดทำสื่อ นิทรรศการเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมการทำนาปลูกข้าวของชาวไทยวนบ้านหนองโนเหนือ ทำให้เกิด แนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยวนบ้านหนองโนเหนือ และสร้างความ ตระหนักรับรู้วัฒนธรรมให้กับชาวไทยวนบ้านหนองโนเหนือให้ปรากฏขึ้นในอย่างยั่งยืน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดสระบุรี” มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดสระบุรี” มีข้อเสนอแนะทั่วไป ดังนี้

๑. เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ควรพัฒนาทางกายภาพ ให้วัดโชติทายาราม ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน ยกกระดับเป็นพื้นที่ต้นแบบชุมชนวัฒนธรรมวิถีตลาดน้ำ อย่าง เป็นทางการ

๒. เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ควรสร้างสรรค์ผลงาน ศิลปะ ๓ มิติ บนเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำจังหวัดสระบุรี อย่างน้อย ๑ ผลงานศิลปะเชิง สร้างสรรค์ ต่อ ๑ ชุมชนตลาดน้ำ

๓. เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ควรจัดตั้งที่ทำการ เครือข่าย เพื่อเป็นสถานที่ประสานงาน หรือจัดประชุม หรือปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ มรดกทางวัฒนธรรม ตามที่ภาคีเครือข่ายได้ร่วมกันลงนามบันทึกข้อตกลงไว้

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

แผนงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” มีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑. การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนานักนวัตกรท้องถิ่นรุ่นใหม่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในภาคตะวันตก

๒. การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายชุมชนนวัตกรรมตลาดน้ำในภาคตะวันตก

๓. การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยเรื่อง การยกระดับสินค้าและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จากวัสดุท้องถิ่นของชุมชนตลาดน้ำในภาคตะวันตก



บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือทั่วไป:

กรมศิลปากร. ๙๕ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๙.

_____. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๙.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๕๓.

กฤษณ์ วัฒนธรรค์. นวัตกรรมและเทคโนโลยีเทคนิคศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผลิตตำราเรียนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๔.

กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก. กรุงเทพมหานคร: อี. ที. พับลิชชิง, ๒๕๖๑.

คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดราชบุรีแบบบูรณาการ. แผนพัฒนาจังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๓ (ฉบับปรับปรุง). ราชบุรี: ยุทธศาสตร์การพัฒนาและงบประมาณจังหวัด, ๒๕๖๑.

งานนวัตกรรม ฝ่ายวิจัย คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล. Innovation. กรุงเทพมหานคร: คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มปป.

งานวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักปลัดเทศบาล เทศบาลตำบลประสาธน์. แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙). ราชบุรี: เทศบาลตำบลประสาธน์, ๒๕๕๖.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา. “อริยพัฒนาสู่ภาวะทางอารมณ์”. ใน จิตวิทยาครอบครัว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๕๒.

เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙. ราชบุรี: สำนักงานเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ๒๕๕๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. **ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สมมติ, ๒๕๕๒.
- ธีรยุทธ วัฒนาศุภโชค. **๑๐๘ แบรินด์แห่งนวัตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: เนชั่นมัลติมีเดียกรุ๊ป, ๒๕๔๙.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.
- นิภา เมธาวีชัย. **วิทยาการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๓.
- บรรจง จันทมาศ. **การบริหารงานคุณภาพและเพิ่มผลผลิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ส.ส.ท., ๒๕๔๗.
- บุหงา วัฒนะ. **พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า**. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๑.
- ประกอบ กรรณสูตร. **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- ปริทรรศน์ พันธุ์บรรยงก์. **แผนภูมิสุดยอดกลยุทธ์การจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: มณีสร, ๒๕๔๕.
- ปรีดา ยังสุขสถาพร. **พลวัตนวัตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๔๙.
- ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา. **เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙**. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายผลิตเอกสาร สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๕๙.
- ฝ่ายวิชาการ สถาพรบุ๊คส์. **มรดกโลกทางวัฒนธรรมในอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ม.ป.ป.
- พงษ์ ภาวจิตร. **ยุทธศาสตร์ความได้เปรียบ**. กรุงเทพมหานคร: เอ. อาร์. อินฟอร์เมชั่น แอนด์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๘.
- พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ). **ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระสุธีรัตนบัณฑิต (บรรณาธิการ). ผลงานวิจัยเด่น สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ประจำปี ๒๕๖๐.

นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๖๑.

มนูญ ตนะวัฒนา. จิตวิทยาพัฒนาชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๓๙.

มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย. โครงการศึกษาวิจัยและจัดทำกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๒.

ยุพดี เสตพรรณ. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: พิเศษการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ร้อยตำรวจตรีพูลศักดิ์ เอกโรจนกุล. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน.

กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.

รักษ วรกิจโกคาทร. การจัดการนวัตกรรมสำหรับผู้บริหาร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติกระทรวง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๔๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:

บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.

ราตรี โตเฟ่งพัฒน์. ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรรมภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓.

เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ.

กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๕.

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๐.

วศิน อิงคพัฒนกุล. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม. นครปฐม:

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๗.

วิฑูรย์ สิมะโชติ. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: เนตรนิมิตการพิมพ์, ๒๕๔๕.

วิไลเลขา ถาวรธนสาร. ขนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.

วีรพจน์ ลือประสิทธิ์สกุล. TQM LIVING HANDBOOK: An Executive Summary. กรุงเทพมหานคร: พี

พีอาร์เอนด์ทีคิวเอ็มคอนซัลแทนท์, ๒๕๔๐.

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด. กรุงเทพมหานคร:

มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ส่งศรี ชมภูวงศ์. การวิจัย. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๗.
- สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี. แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาใน
ต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ที. พี. พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- สมศักดิ์ สันธะเวช. มุ่งสู่คุณภาพการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.
- สมัย สุทธิธรรม. สารคดีชีวิตไทยในแม่น้ำลำคลอง: ตลาดน้ำ. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์,
๒๕๓๙.
- สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงาน
สถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด,
ม.ป.ป.
- สำนักงานจังหวัดราชบุรี. แผนพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙.
ราชบุรี: สำนักงานจังหวัดราชบุรี, ๒๕๕๗.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. เอกสารวิชาการลำดับที่ ๑๒๐ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ:
บทเรียนจากเพื่อนบ้าน. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน),
๒๕๖๐.
- อภิชัย พันธเสน. “ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันเป็นกระบวนการ”. รวมบทความการ
เสวนาสหสาขา ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: โครงการสหวิชาการ
ระหว่างสถาบันแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- อำเภอดำเนินสะดวก. หนังสือที่ระลึกพิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก. ราชบุรี: ที่ว่าการ
อำเภอดำเนินสะดวก, ๒๕๔๓.
- อุษณีย์ ธงไชย. จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์.
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.
- เอกชัย อภิศักดิ์ และวรรณะ บุญขวัญ. การจัดการเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

บรรณานุกรม (ต่อ)

๑.๒.๒ บทความ:

ชาคริต สิทธิฤทธิ์. “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): ๑๔๑-๑๖๐.

นิตยา งามยิ่งยง และละเอียด ศิลาน้อย. “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชุมชนบริเวณริมฝั่งคลองดำเนินสะดวก ในจังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดราชบุรี”, วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๕๒-๑๕๓.

บรรณาธิการ. “ท่องเที่ยววาดฝันคนไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวและกีฬา”, ผู้จัดการรายสัปดาห์. ๑๕-๒๑ (กันยายน ๒๕๕๖): ๑๒.

วีระ โรจน์พจนรัตน์. “การจัดการวัฒนธรรมกับความเจริญของประเทศ”, วารสารเทคโนโลยีสุรนารี. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑): ๘๖-๘๗.

ศิรินันท์ บุญศิริ. “แหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยในกรมศิลปากร”, ศิลปากร. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๓๘): ๖๗.

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ. “นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ”. วารสารบริหารธุรกิจ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๒๘ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓): ๕๐.

สยาม เล้าเจริญ. “อิมมู่นวัฒนธรรมลุ่มน้ำแม่กลอง คลองดำเนินสะดวก”, เทียวไทยไปกับเซลล์. ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖): ๔๙-๕๙.

สุนทรชัย ขอบยศ. แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการส้มและฮูปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารการเมืองการปกครอง. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): ๕๕.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์:

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- คทาเทพ พงศ์ทอง. “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไทรรัฐ ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๖๐.
- ชัยชาญ จารุกุลส์. “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๒.
- ณัฐวดี นุ่มมี. “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต”. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๖๑.
- นราวดี บัวขวัญ. “รูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๖.
- ปิยะนุช ศิริราชธรรม. “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั๋มย้ากุ่ม”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายเอกชนและกฎหมายธุรกิจ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๖๑.
- พรรณงาม ไควานนท์. “การศึกษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะบ้านช่างหล่อ ตำบลห้วยยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนวิทยาศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๘.
- พระครูปลัดสุรุฒิ สิริวิฑูโก. “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.
- พระครูวาทีวรัฒน์ และคณะ. “การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.
- พระราชวัลภาจารย์ และพระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทตโต. “ต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ. “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย”. สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๗.

วรรณิ์ สิ้นสุภรัตน์ และคณะ. “การพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก จังหวัดราชบุรี”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ, ๒๕๕๘.

ศิรินิภา จาดชนบท. “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบผ้ากลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕.

สุนทร ศรีหนองบัว. “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสวะถิ ตำบลสวะถิ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.

อริป จันทรสุริย์. “การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นฐานสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชุมพร”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๑.

อรพินทร์ ชูชม, สุภาพร ธนะชานันท์ และทัศนาก ทองภักดี. “ปัจจัยเชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชน”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.

๑.๒.๔ สันทนากลุ่มเฉพาะ:

นางเกสินี เก่งทอง. ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สันทนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นางขวัญชนก ศรีประภา. นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สันทนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นางสุภาวดี สุขเกษม. ประธานชมรมคนรักชลประทานดำเนิน ๑ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สันทนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์. ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม ๑ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สันทนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

นายชัชณิษฐ์ ประจวบวัน. นายอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สนนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง. กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สนนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายศรันต์ สัตตานันท์. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สนนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระครูปลัดสมกิจ วรรณโม. เลขาธิการเจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สนนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระปิฎกโกศล, ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี/ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สนนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระมหาประกอบ โชติบุญโย. เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, สนนากลุ่มเฉพาะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระมหาประกอบ โชติบุญโย. เจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สนนากลุ่มเฉพาะ, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๑.๒.๕ สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

คม ชัด ลึก. “ชวนสัมผัส ตลาดน้ำเหล่าตึกถัก”. [ออนไลน์]. <www.komchadluek.net/news/edu-health/>. [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐].

๒. ภาษาอังกฤษ

Atwater E. **Adolescence**. 3rd ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1992.

Everett M. Roger. **Diffusion of innovations**. 3rd ed. New York: Free Press, 1983.

Foxall G.R. **Corporate**. London: Billing & Sons, 1984.

Hughes T.E. **The Dynamics of Technological Change: Salient, Critical Problems and Industrial Revolutions**. Clarendon Press: Oxford, 1992.

Jukka Jokilehto. **A History of Architecture Conservation**. Amsterdam: Elsevier, 2005.

Luthans. **Organizational Behavior**. 8th ed. New York: McGraw-Hill, 1998.

Pope A.W., McHale S.M. and Craighead W.E. **Self-Esteem Enhancement with Children and Adolescents**. New York: Pergamon, 1988.

Posse R. & Melgosa J. **New Lifestyle for Raising Your Child**. Spain: Pujol&Amado, 2001.

บรรณานุกรม (ต่อ)

Rosenberg M. **Social Psychological Perspectives**. New York: Basic Book, 1981.

Santrock J. W. **Adolescence**. 7th ed., (New York: McGraw-Hill, 1998.

Sasse C.R. **Person to Person**. Peorita, IL: Chas A. Bennett, 1978.

Wynd C.A., Schmidt B., & Schaefer M.A. “ Two Quantitative Approaches for Estimating Content Validity”. **Western Journal of Nursing Research**, 25(2003): 508-518.







แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)
กิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ
ในจังหวัดราชบุรี

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

- | | | |
|-------------|---|---------------------------------------|
| ๑. เพศ | ☐ ชาย | ☐ หญิง |
| ๒. อายุ | ☐ น้อยกว่า ๒๐ ปี | ☐ ๒๑-๓๐ ปี |
| | ☐ ๓๑-๔๐ ปี | ☐ ๔๑-๕๐ ปี |
| | ☐ มากกว่า ๕๐ ปี | |
| ๓. การศึกษา | ☐ ต่ำกว่าปริญญาตรี | ☐ ปริญญาตรี |
| | ☐ สูงกว่าปริญญาตรี | |
| ๔. อาชีพ | ☐ ราชการ/รัฐวิสาหกิจ | ☐ เกษตรกรรม |
| | ☐ ค้าขาย | ☐ รับจ้าง |
| | ☐ นักเรียน/นักศึกษา | ☐ อื่น ๆ |

ตอนที่ ๒ ประเมินผลกิจกรรมการพัฒนาระบบการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

รายการ	ผลการประเมิน				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ประเมินบริบท (Context Evaluation)					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน					

รายการ	ผลการประเมิน				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม					
๒. ประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)					
จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม					
จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม					
ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม					
ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม					
พิธีกรมีทักษะ ความรู้ และท่าทางในการบรรยายด้วยความสุภาพเหมาะสม					
ผู้บรรยายเปิดโอกาสให้ซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น					
เอกสารประกอบกิจกรรมมีความเหมาะสม					
การจัดการเดินทางไปสถานที่ทำกิจกรรมมีความเหมาะสม					
สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม					
ระบบแสง สี เสียง มีความเหมาะสม					
๓. ประเมินกระบวนการ (Process Evaluation)					
กระบวนการคัดกรองผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม					
การจัดกิจกรรมเป็นไปตามกำหนดเวลา/ตารางที่วางไว้					
กระบวนการจัดลำดับขั้นกิจกรรมมีความเหมาะสม					
การจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติการสอดคล้องกับเป้าประสงค์					
คณะทำงานดำเนินงานด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ดี					
คณะทำงานช่วยประสานระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี					
คณะทำงานดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนดไว้					
คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี					
คณะทำงานช่วยแก้ไขปัญหายุ่งยากที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี					

รายการ	ผลการประเมิน				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
กระบวนการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม					
๔. ประเมินผลผลิต (Product Evaluation)					
ประสิทธิภาพในการยกระดับความร่วมมือของเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกในลักษณะที่เป็นทางการ					
ประสิทธิภาพในการสรรค์สร้างวัตถุที่เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot)					
ประสิทธิภาพในการสรรค์สร้างผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำ					
ประสิทธิภาพในการพัฒนาความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม					
ประสิทธิภาพการพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย					

ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อข้อมูลเพื่อประโยชน์ทางวิชาการ.



รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

- | | |
|----------------------------|---|
| ๑. รศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น | คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ |
| ๒. รศ.ดร.รัชชนันท์ อิศรเดช | คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |
| ๓. ผศ.ดร.สมคิด ดวงจักร์ | คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง |
| ๔. ผศ.รพีพรรณ เทียมเดช | คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี |
| ๕. ผศ.ดร.บุษกร วัฒนบุตร | คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ |

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัยโดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ

๑. พระปิฎกโกศล, ดร. รongเจ้าคณะจังหวัดราชบุรี/
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระมหาประกอบ โชติปัญโญ เจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูปลัดสมกิจ วรรณโม เลขาธิการเจ้าคณะอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๔. นายชัชณิษฐ์ ประจวบวัน นายอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๕. นางขวัญชนก ศรีประภา นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๖. นางเกสินี เก่งทอง ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์
อำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๗. นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง กำนันตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๘. นายศรันต์ สัตนันทน์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัยโดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (ต่อ)

๙. นางสาวดี สุขเกษม

ประธานชมรมคนรักซ์ตลาดน้ำดำเนิน

อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี

๑๐. นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์

ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม

อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี





ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)



ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)



ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)



ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)



ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)



ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)





แบบฟอร์มการนำผลงานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์

งานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ เรื่อง

กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันโรคทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ชื่อหน่วยงานที่นำผลงานไปใช้

เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

การนำไปใช้ประโยชน์

หน่วยงาน/บุคคล ได้นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านใน (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

☒ ๑.เชิงสาธารณะ (โปรดระบุรายละเอียด)

ใช้เป็นสารสนเทศสำหรับหน่วยงาน นำไปใช้ในการพัฒนาการบริหารราชการ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ ด้านการพัฒนาสังคม แผนงานการศาสนาวัฒนธรรม ฯ ตามแผนพัฒนาเทศบาล ๔ ปี โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งถือเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญ และเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยให้ความสนใจ

☒ ๒.เชิงนโยบาย (โปรดระบุรายละเอียด)

นำไปใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ สำหรับจัดทำ/ทบทวน/ปรับปรุง แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนปฏิบัติการประจำปี แผนพัฒนาระยะต่าง ๆ และแผนเฉพาะด้าน เช่น แผนงานสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นต้น

☐ ๓.เชิงพาณิชย์ (โปรดระบุรายละเอียด)

.....

.....

โปรดระบุถึงหลักฐานการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมแนบหลักฐานประกอบ (ถ้ามี)

.....

.....

(นายสมพร ทองรอด)

ผู้ให้ข้อมูล

ปลัดเทศบาล/

ปฏิบัติหน้าที่นายกเทศมนตรี

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

หมายเหตุ: ให้ประทับตราตำแหน่ง/หน่วยงานที่นำผลงานไปใช้ประโยชน์ (ถ้ามี)



ภาคผนวก จ

ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลลัพธ์	ผลผลิต	การบรรลุ วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๑. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์	ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านการทดสอบในระดับภาคสนาม (Field Test)	ข้อที่ ๑	ชุมชนและสังคมมีศักยภาพในการพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ก้าวทันความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม
๒. หลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผล ประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นผลผลิตเชิงนวัตกรรมทางการศึกษาที่ผ่านการทดสอบระดับภาคสนาม (Field Test)	ข้อที่ ๒	ชุมชนและสังคมมีเครื่องมือสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะชุมชนอย่างยั่งยืน
๓. การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	ต้นแบบเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี แบบไม่เป็นทางการที่เป็นผลผลิตเชิงนวัตกรรมทางสังคมที่ผ่านการทดสอบระดับภาคสนาม (Field Test)	ข้อที่ ๓	ชุมชนและสังคมมีความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แบบไม่เป็นทางการ

ผลลัพธ์	ผลผลิต	การบรรลุ วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๔. การพัฒนากระบวนการ สร้างภูมิคุ้มกันมรดกทาง วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี	ต้นแบบการพัฒนากระบวนการ การสร้างภูมิคุ้มกันมรดก ทางวัฒนธรรมชุมชนตลาด น้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่ง เป็นผลผลิตเชิงนวัตกรรม ทางสังคมที่ผ่านการทดสอบ ระดับภาคสนาม (Field Test)	ข้อที่ ๔	ชุมชนและสังคมมีเครื่องมือ สร้างภูมิคุ้มกันมรดกทาง วัฒนธรรมและพิทักษ์ผล ประโยชน์สาธารณะชุมชน อย่างยั่งยืน
๕. รายงานการวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานการวิจัยตาม เป้าหมายของผลผลิต ผลลัพธ์ ตัวชี้วัด และความ คุ้มค่าตามที่กำหนดไว้	ข้อที่ ๑-๔	สังคม ชุมชน มีภูมิคุ้มกัน มรดกทางวัฒนธรรมอย่าง ยั่งยืน สามารถใช้มรดกทาง วัฒนธรรมในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของ รายได้จากการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม และภาครัฐ/ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีนโยบายสาธารณะที่เกิด จากความร่วมมือร่วมของผู้มี ส่วนได้ส่วนเสีย สำหรับ จัดทำแผนพัฒนาระยะสั้น- แผนระยะยาว, แผนปฏิบัติ ราชการ/แผนพัฒนาเฉพาะ ด้าน



ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปแผนงานวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่	ว.๐๑๙/๒๕๖๓ MCU RS 800763034
ชื่อโครงการ	กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี
หัวหน้าโครงการ	พระครูสังฆรักษ์ทรงพรพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา มรดกทางวัฒนธรรม เป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตและได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง มรดกทางวัฒนธรรมบางอย่างกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและเป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคมสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และกฎหมายประเทศต่าง ๆ ทั้งในแถบทวีปยุโรปและเอเชีย ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็นสองประเภท คือ มรดกทาง วัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดีงานจิตรกรรม เป็นต้น และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หรือตามกฎหมายไทยที่เรียกว่า “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ได้แก่ ภาษา ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม เป็นต้น แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทจะมีความหลากหลายในตัวเองอยู่มากก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถแบ่งแยกเนื้อหาทั้งสองประเภทได้ชัดเจนเด็ดขาด เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมาโดยตลอด โดยเฉพาะงานจับต้องได้ซึ่งเป็นรูปธรรมนั้นมีพื้นฐานมาจากแนวความคิด ความเชื่อ และทักษะเทคนิคอันเป็นลักษณะนามธรรมของงานจับต้องไม่ได้ ลักษณะดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความไม่หลากหลายในความ หลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมขึ้น แสดงให้เห็นความโดดเด่นของพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดสืบมา อันจะนำไปสู่การคุ้มครองและสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมสืบไป มรดกทางวัฒนธรรมจึงมิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสวน เท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ มรดกทางวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ ๔๐% เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากการท่องเที่ยวทุกประเภทที่เกิดขึ้นทั่วโลก สอดคล้องกับที่	

สมัชชาแห่งสหประชาชาติ ระบุถึง “ความสำคัญของการท่องเที่ยวระหว่างประเทศในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้ตระหนักถึงมรดกอันยาวนานของอารยธรรมต่าง ๆ นำไปสู่ความเข้มแข็งของสันติภาพในโลกที่ดีขึ้น”

มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในสังคมไทยเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทยและของเผ่าพันธุ์ท้องถิ่นนั้น ๆ และเป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติและความภาคภูมิใจของท้องถิ่นและของคนไทยทั้งชาติ ทำให้เกิดความรัก ห่วงเห่น เห็นคุณค่า และก่อให้เกิดความรู้สึกรัก ความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ เป็นความมั่นคงของชาติ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมที่ยั่งยืน แทนที่คนไทยจะเป็นผู้บริโภควัฒนธรรมของชาติอื่นอยู่ฝ่ายเดียว

ข้อมูลดัชนีความเชื่อมั่นผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวในประเทศไทย ปี ๒๕๖๑ แสดงให้เห็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเดินทางมาเที่ยวประเทศไทย คือ ราคาที่คุ้มค่า (ร้อยละ ๓๖) อาหารไทย (ร้อยละ ๓๕) ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว (ร้อยละ ๓๔) และวัฒนธรรมไทยและศาสนา (ร้อยละ ๓๑) อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบการบางส่วนประเมินสถานการณ์ท่องเที่ยวต่ำกว่าปกติ เนื่องจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นตัวกระตุ้น ทั้งความไม่มั่นใจต่อการเติบโตของเศรษฐกิจไทย และต้นทุนธุรกิจที่เพิ่มขึ้นอันเป็นผลมาจากเงินเฟ้อ นอกจากนี้ ผู้ประกอบการบางส่วนมีความกังวลเกี่ยวกับปัญหาจากแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวเริ่มเสื่อมโทรม หรือมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ หรือแหล่งท่องเที่ยวไม่น่าสนใจ เป็นต้น

โดยนัยนี้ หากพิจารณาในบริบทเชิงพื้นที่ของจังหวัดราชบุรี พบว่า มี “ชุมชนตลาดน้ำ” ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยมรดกทางวัฒนธรรมในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำ เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังกล่าวนี้นี้ สืบเนื่องจากการที่ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อให้ประชาชนใช้สัญจรไปมา กระทั่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ จึงส่งผลให้ “ตลาดน้ำ” มีชื่อเสียงในระดับโลก กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๓) ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี มี ๔ แห่ง ได้แก่

๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๒. ตลาดน้ำเหล่าตักถัก (ตลาดเก่า) ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๓. ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๔. ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บ่งชี้ว่า แม้ตลาดน้ำจะมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในการเติบโตนั้นมีปัจจัยหลายประเด็นเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผลกระทบในเชิงลบต่อพื้นที่ คือ ปัญหาสภาพแวดล้อม หรือปัญหาการมุ่งเน้นการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคเป็นหลักมากกว่าการวางแผนใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รวมถึงปัญหาการรักษาวิถีชีวิตชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน เป็นต้น

จากข้อเท็จจริงและผลกระทบของปัญหาที่เกิดขึ้นกล่าวนี้ข้างต้น จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นโดยเร่งด่วน โดยการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งจำเป็นต้องเริ่มจากการวิเคราะห์การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน วิเคราะห์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน และวิเคราะห์การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นฐานคิดสำคัญนำไปสู่การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เชิงสร้างสรรค์ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๒. เพื่อวิเคราะห์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๓. เพื่อวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๔. เพื่อพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์

สรุปผลการวิจัย

๑. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนิน

สะดวก” โดยมีลักษณะเป็นนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ QR Code แบบครบวงจร ที่ลิงค์ไปยัง YouTube และเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนชาวคลอง และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก เปรียบเสมือนการปลูกชีพพิพิธภัณฑ์ที่ขบเซาให้ฟื้นคืนกลับมาเป็น “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของเด็กและเยาวชน และเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกที่ทันสมัย ทั้งแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจด้านมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำด้วย

๒. การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการสร้างสรรค์การสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก” ที่เชื่อมโยงความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครือข่าย และทุนทางสังคม โดยมุ่งหมายผลลัพธ์ให้ผู้ผ่านการอบรมมีจิตสำนึกรักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกในระดับจุลภาค มีจิตสาธารณะในการรักษามรดกวัฒนธรรมอันเป็นประโยชน์ในเชิงสาธารณะ ทั้งในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย (๑) สาระการเรียนรู้ภาควิชาการ ประกอบด้วย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม หลักการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (๒) สาระการเรียนรู้ภาคปฏิบัติการ ประกอบด้วย การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก การออกแบบวิธีการพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์ ดังกล่าวนั้น ต้นแบบหลักสูตรภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก มีทั้งสาระการเรียนรู้ในภาควิชาการและภาคปฏิบัติการควบคู่กันไป บนพื้นฐานการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ยึดหลักการประชาธิปไตย และให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมและความคิดสร้างสรรค์

๓. การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการสร้างสรรค์เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “ต้นแบบเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด

ราชบุรี” ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเกิดจากความร่วมมือของภาคี “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนิน ๖” ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่าย “บวร” ประกอบด้วย บ-บ้าน ที่ประชาชนมีความเข้มแข็งและยอมรับความเปลี่ยนแปลง ว-วัด ที่มี พระสงฆ์เป็นผู้นำจิตวิญญาณของกลุ่มภาคี และ ร-ราชการและโรงเรียน มีองค์ความรู้และ นวัตกรรมสำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ โดย “เครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนิน ๖” มีกิจกรรมภาคปฏิบัติการรณรงค์ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเน้นการเผยแพร่ กฎหมายควรรู้สำหรับประชาชนชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี รวม ๒๒ ฉบับ

๔. การสร้างเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด ราชบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมใน เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

๔.๑ แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้าง สรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

แนวทางการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ได้แก่ การพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้าง ภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยยกระดับความร่วมมือในการ อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นทางการ ระหว่าง (๑) อำเภอดำเนิน สะดวก (๒) เทศบาลดำเนินสะดวก (๓) คณะสงฆ์อำเภอดำเนินสะดวก (๔) โรงเรียนอนุบาลวัด โชติทายการามสงเคราะห์ (๕) ชมรมศิษย์เก่าวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี (๖) ชมรมคนรักตลาดน้ำ ดำเนิน และ (๗) ชมรมวิถีคลองวิถีไทย

๔.๒ ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรม ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนากระบวนการ สร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่เริ่มต้นจาก การพัฒนาปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนิน สะดวก โดยได้มีการลงนามบันทึกข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรม ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ของภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ องค์กร โดยผู้นำภาคีเครือข่ายทั้ง ๗ องค์กร

ได้ลงนามบันทึกข้อตกลงว่าด้วยความร่วมมือเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ณ มลพณพิธิ วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบวิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก และอยู่บนเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก เมื่อวันที่ ๑๕ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อร่วมกันอนุรักษ์วิถีชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก และสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ

พร้อมกันนี้ ได้มีการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ (Mascot) ที่เป็นเครื่องหมายของความร่วมมือในการดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ พร้อมด้วยการเปิดตัวอย่างเป็นทางการของผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ด้วย

ทั้งนี้ ผลการประเมินการปฏิบัติการโดยครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๘ เมื่อพิจารณาในรายด้านพบว่า

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๗ และข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหา อันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ ระยะเวลาของกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๗ เอกสารประกอบกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๙ สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๖ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๔ การจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติการสอดคล้องกับเป้าประสงค์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๑ กระบวนการคัดกรองผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๘ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) ต้นแบบกิจกรรมการพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ ประสิทธิภาพในการยกระดับความร่วมมือของเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกในลักษณะที่เป็นทางการ และข้อ ๓ ประสิทธิภาพในการสรรค์สร้างผลงานศิลปะ ๓ มิติ เพื่อสื่อเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชนตลาดน้ำ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๕ ประสิทธิภาพการพัฒนาประสบการณ์การทำงานเป็นเครือข่าย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๓ และอันดับสาม ได้แก่ ข้อ ๔ ประสิทธิภาพในการพัฒนาความสัมพันธ์และกระบวนการกลุ่ม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๐ ตามลำดับ

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. ชุมชนและสังคมมีศักยภาพในการพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ก้าวทันความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม

๒. ชุมชนและสังคมมีเครื่องมือสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะชุมชนอย่างยั่งยืน

๓. ชุมชนและสังคมมีความร่วมมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แบบไม่เป็นทางการ

๔. ชุมชนและสังคมมีเครื่องมือสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะชุมชนอย่างยั่งยืน

๕. สังคม ชุมชน มีภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน สามารถใช้มรดกทางวัฒนธรรมในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และภาครัฐ/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีนโยบายสาธารณะที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย สำหรับจัดทำแผนพัฒนาระยะสั้น-แผนระยะยาว, แผนปฏิบัติราชการ/แผนพัฒนาเฉพาะด้าน

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

มีการประชาสัมพันธ์ทางวารสารที่อยู่ในฐาน TCI



ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระครูสังฆรักษ์ทรงพรณ ชยทตฺโต, ผศ.ดร.
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phrakhrusangharak Songphan Jayadatto, Asst.Prof., Dr.
ประวัติการศึกษา	พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ม. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ / รักษาการรองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐